

של"י ושלכם

אברהם

מבית קרן תל"י

שערים לתרבות יהודית-ישראלית

מדריך למורה

של"י ושלכם לכיתה ד – המדריך למורה

תוכן העניינים

שימו לב: בין היחידות הממוספרות יש יחידות ופעילויות הכתובות בכחול ומסומנות בכוכב. אלו יחידות דיגיטליות, ומיקומן בתוכן העניינים מצביע על הזמן המומלץ לשילובן בלימוד. ליחידות אלו אין הרחבה במדריך.

מבוא – נעים להכיר! 4

חלק א: פרקי אבות

8	1. משנה מהי? – מבוא למשנה ולמסכת אבות מבוא למסכת אבות – יחידה דיגיטלית
15	2. אם אין אני לי – אחריות כלפי עצמי וכלפי אחרים פתגמים – עצות טובות לחיים – יחידה דיגיטלית
19	3. שלי-שלך – יחס לרכוש שלי ושל אחרים
23	4. "אל תהי בז" – לדעת להעריך
26	5. פשוט לומר 'שלום' – לברך בשלום וגם לחייך!
29	6. כשאנו כועסים – לשלוט בכעס ולהירגע
33	7. לדון לכף זכות – שופטים ומבינים את האחר
36	8. יש מקום למחלוקת – מתווכחים בצורה ראויה מחלוקת לשם שמים – יחידה דיגיטלית איך אנחנו רבים? – תוספת דיגיטלית (סרטון) תרבות הדיבור – יחידה דיגיטלית

חלק ב: זמן יהודי-ישראלי

41	1. מסע בלוח השנה – ייחודו של לוח השנה העברי לוח השנה העברי – יחידה דיגיטלית
46	2. ירח חדש ומחדש – הירח, החודש והלוח העברי קידוש החודש – יחידה דיגיטלית
49	3. שבוע טוב! – ששת ימי השבוע ושבת
52	4. "וַיְהִי עֶרְבַּ וַיְהִי בֹקֶר" יום – שגרה או התחדשות?
55	5. יחידת סיכום

חלק ג: לוח השנה העברי-ישראלי

סוכות

58	1. סוכות א – החג, מקורותיו ומנהגיו
61	2. סוכות ב – ארבעת המינים – שונים אבל יחד סוכות – אושפיזין והכנסת אורחים – יחידה דיגיטלית

ט"ו בשבט

- 64 3. ט"ו בשבט א – החג וגלגוליו לאורך הדורות
69 4. ט"ו בשבט ב – לגלות אחריות לסביבה
[שבעת המינים](#) – תוספת דיגיטלית (מצגת)

יום הזיכרון לשואה ולגבורה

- 73 5. יום הזיכרון לשואה ולגבורה א – מחיר השנאה – על אנטישמיות וגזענות
76 6. יום הזיכרון לשואה ולגבורה ב – לפעול נגד השנאה

שבועות

- 79 7. שבועות א – קולות וברקים – מתן תורה
82 8. שבועות ב – עם הספר
85 9. שבועות ג – מגילת רות – מגילה של חסד
[פורים מקודשים](#) – תוספת דיגיטלית (מצגת)

- 89 מילון מונחים

קישור ישיר לאתר "שלי ושלכם":

<http://sheli.snunit.org.il>

מבוא

לפניכם המדריך למורה לתכנית **שלי"י** ו**שלכם**. התכנית נכתבה על פי תכנית הלימודים החדשה של משרד החינוך במקצוע תרבות יהודית-ישראלית לשנת תשע"ז. הערך העיקרי בתכנית הוא ערבות הדדית והציר הספרותי הוא מסכת אבות. חשיבותו של מדריך זה בעזרים שהוא מציע להעמקת החיבור בין התכנים לתלמידים, ובפתיחת רעיונות וכיוונים להעברת החומר הנלמד בצורה חיה ומחברת. במדריך יש חומר רקע על דמויות וטקסטים מרכזיים הנזכרים בתכנית. רקע זה מובא בראש ובראשונה להעשרה אישית ולשרת את המורה במהלך הלימוד. בסוף המדריך יש מילון מונחים, ומשולבות במדריך המלצות רבות לפעילות כיתתית וגם הפניות לקובצי שמע ולסרטים.

מבנה התכנית

חוברת הלימוד מחולקת לשלושה חלקים, ובכל חלק יש ניסיון להתחבר לנושא הכללי – ערבות הדדית. במרכז החלק הראשון טקסטים ממסכת אבות; החלק השני עוסק בנושא זמן 'יהודי' ומתמקד בלוח השנה העברי; החלק השלישי מתמקד בארבעה מועדים במעגל השנה, והם אמורים להילמד במועדים. נוסף על החוברת, העשרנו את תכנית הלימוד ביחידות דיגיטליות המופיעות באתר 'שלי"י ושלכם'. יש לשלב את לימוד היחידות הדיגיטליות לפי ההוראה בספר.

רכיבי היחידות

להלן כמה מהרכיבים העיקריים ביחידות הלימוד:

קומיקס פתיחה וסיום

לכל היחידות מבנה קבוע של פתיחה וסיום – קומיקס ובמרכזו דמויות המלוות את הלימוד. הדמויות גרות בבניין משותף המזמן התמודדות עם סוגיות ערכיות הקשורות ליחסים ביניהם, ובחלק של זמן יהודי ומעגל השנה – עם סוגיות הקשורות לנושאים הנלמדים. בקומיקס הפתיחה מוצג הערך או העיקרון החשוב של היחידה. פעילות הפתיחה שאחריו מזמינה את התלמידים לפתח את הרעיון ולראות איך הוא מתחבר לעולמם. קומיקס הסיום סוגר את הנושא, בדרך כלל בצורה משעשעת.

משנה

סמל זה פירושו שהטקסט שלפנינו מובא ממסכת אבות. השתדלנו לשמור על מטבעות לשון מקוריות ועל עיבוד מינימלי של המשניות כדי להכיר לתלמידים את המשלב הלשוני של שפת החכמים. פירושי מילים נוספו כדי לסייע להבנת הטקסטים.

מן המקורות

סמל זה פירושו שהטקסט שלפנינו מובא ממקור יהודי. יש סמלים לפסוקים מהתורה ומהמשנה, ואילו סמל זה מלווה טקסטים ממקורות אחרים מתקופות שונות: אגדה, מדרש, פירושים של הוגי ימי הביניים וכולי.

ראים לעולם

סמל זה פירושו קטע המביא מידע ופותח פתח לתרבויות אחרות. פעמים רבות מומלץ לערוך הקבלה וחיבור בין הרעיונות של התרבויות האחרות לרעיונות של התרבות שלנו. המטרה היא להראות שאף שבראש ובראשונה תכנית זו צומחת מתוך התרבות שלנו, רעיונות דומים קיימים גם בתרבויות אחרות, וגם מהן אפשר ללמוד דברים חדשים. לימוד מתרבויות אחרות ומתחומי דעת אחרים מעמיק את לימוד התרבות שלנו ומעביר את המסר החשוב שאנחנו חלק מעולם רחב.

בחרותא

סמל זה מובא כאשר הלימוד הוא לימוד עצמאי בזוגות. כפי שמוסבר ביחידה מס' 1, דרך הלימוד הנפוצה אצל חז"ל היא בחברותא. חז"ל ייחסו חשיבות להתאמה בין הלומדים, והמאפיין העיקרי של חברותא טובה הוא הגירוי – העלאת שאלות ותמיהות, והבעת ספקות. חברותא טובה מנסה למצוא תשובות לשאלותיו של בן הזוג ללימוד. מובן שבכיתה ד הלימוד העצמאי הוא עדיין בשלב ראשוני. תלמידים שלמדו את התכנית 'שלי' ושלכם' לכיתה ג יהיו מיומנים יותר בלימוד בחברותא וימשיכו ללמוד כך בטבעיות גם השנה. מומלץ לכוון את התלמידים להעלאת שאלות ותמיהות תוך כדי הקשבה וכבוד לשותפים ללימוד, ולקריאה חוזרת של הקטע כדי למצוא תשובות לשאלות שהעלו.

דין כיתתי

אנו ממליצים לדון במליאה בשאלות שבצדן מובא סמל זה. אפשר להציע לתלמידים לחשוב רגע על השאלה ולכתוב לעצמם תשובה, ורק אז לפתח דיון. כך יש פחות חשש שתלמידים יימנעו ממחשבה על הסוגיה ויושפעו מדברים שאמרו חבריהם או אף יוגבלו מדברים אלו.

שם התכנית: שלי ושלכם

שם התכנית מביע את תפיסת העולם של קרן תל"י ולפיה התרבות היהודית-הישראלית שייכת לכל אחד ואחת מאתנו. מטרת כל העבודה החינוכית של קרן תל"י היא להנגיש תרבות עשירה זו לתלמידים, כדי שיכירו אותה ויראו בה אוצר עשיר ורלוונטי לחייהם, ויתרה מכך, כדי שיבינו שיש להם חלק בתהליך היצירה של אותה תרבות.

שם התכנית מוזכר באגדה על רבי עקיבא ואשתו רחל. האגדה מספרת שרחל, בתו של כלבא שבוע, ביקשה להינשא לעקיבא שהיה רועה צאן ולא ידע קרוא וכתוב. רחל ביקשה מעקיבא ללכת ללמוד בבית המדרש. עקיבא למד שנים רבות והפך לגדול בתורה.

האגדה מוסיפה ומספרת:

לְסוּף שְׁתַּיִם עֲשָׂרָה שָׁנָה עָמַד וְחָזַר לְבֵיתוֹ וְהִבִּיא עִמּוֹ שְׁנַיִם עֶשְׂרֵי אֲלָף תַּלְמִידִים. וְצָאוּ הַכֹּל לְקָרְאָתוֹ. שְׁמַעְיָה אֶשְׁתּוֹ וַיִּצְעָה אָף הִיא לְקָרְאָתוֹ. אָמְרוּ לָהּ הַשְּׂכָנֹת: שְׂאֵלֵי לָךְ בְּגָדִים וְלִבְשֵׁי וְהִתְפַּסִּי. [אך רחל התעקשה לצאת בבגדיה הרגילים]. כְּשֶׁהִגִּיעָה אֶצְלוֹ נִפְלָה עַל פְּנֵיהָ וְהִיְתָה מְנַשֶּׁקֶת רַגְלָיו. דְּחַפְנָה תַּלְמִידָיו. אָמַר לָהּ [עקיבא]: הִנִּיחוּךְ, שְׂלֵי וְשִׁלְכֶם – שְׁלָהּ הוּא. [כלומר, כל מה שעקיבא ותלמידיו למדו הוא בזכות רחל, אמונתה והתמיכה הרבה שלה בו].

(על פי תלמוד בבלי, מסכת כתובות, דף סב עמוד ב; מסכת נדרים, דף נ עמוד א)

אנו תקווה שהלימוד יעודד את התלמידים להכיר את תרבותם עתיקת השנים, להתחבר לרעיונות הערכיים שבה ולחוש כי היא שלהם, שלי, שלך, של כולנו. בברכת שנת לימוד פורייה ומאלפת!

חז"ל וספרות האגדה – רקע

עם ישראל ידע שבר גדול עם חורבן בית המקדש הראשון וגלות בבל. כאשר חזרו חלק מן הגולים לארץ עם שיבת ציון, הכוהנים כבר לא היו בעלי תפקיד חשוב כבעבר והתפנה חלל לאלטיטה חדשה – אליטת לומדי התורה. גם בניית בית המקדש השני לא גרעה ממעמדם של לומדי התורה. קבוצת החכמים צמחה מקרב מנהיגי העם וכונתה **אנשי כנסת הגדולה**. בקרבם נוסד הרעיון של לימוד התורה ופסיקת הלכות ודינים מתוך התורה. זו גם התקופה שבה נחתם התנ"ך והיה לספר שאנו מכירים כיום.

בית המדרש

שינויים אלו חוללו מהפכה בעולם התרבותי היהודי. התנ"ך היה לספר חתום ומקודש, והתפתחה סביבו יצירה פרשנית ודרשנית. יצירה זו השפיעה השפעה מכרעת על התרבות היהודית מאז ועד ימינו.

במאות הבאות הלך והתקבע מוסד **בית המדרש**, והאנשים שישבו בו מכונים **חז"ל**. לו היינו נכנסים לבית המדרש בתקופת בית המקדש השני, היינו רואים תלמידים יושבים ומשננים את דבריהם של רבותיהם. היה שם ספר תורה גלול כמגילה, וממנו התלמידים למדו רעיונות ופיתחו אותם. התלמידים ישבו בזוגות – בחברותא – ואולי גם ביחידים. רבים ישבו בקבוצה סביב ראש בית המדרש, והוא נשא לפנייהם את תורתו – חידושים משלו – אך גם דברים רבים ששמע מרבותיו.

כך התפתח **המדרש**, השיטה של הסקת הלכות ורעיונות מתוך פסוקי התורה וגם מספרי התנ"ך האחרים. כאמור, עיקר לימוד התורה היה הלכות, אבל בתוך הספרות הזאת צמח ועלה סוג נוסף של ספרות: החכמים מצאו בפסוקים רעיונות שיכולים לשמש בסיס לאורח חיים נכון ולהתנהגות ראויה. הם הביאו לבית המדרש סיפורים ששמעו או המציאו, וערכו אותם כך שיודגש בהם המסר שרצו להעביר – אלה **אגדות חז"ל**.

הלימוד כולו נעשה בעל פה **ושונן** – חזרו עליו שוב ושוב כדי שלא יישכח. בבית המדרש ישבו גם אנשים בעלי זיכרון פנומנלי שתפקידם העיקרי היה לחזור ולשנן את הנלמד ו'לשלוף' אותו בעת הצורך.

מוסד בית המדרש היה קיים בישראל ובבבל והתקיים באותה מתכונת לאורך מאות שנים – מהמאה השנייה לפני הספירה ועד המאה השביעית לספירה. ראשוני החכמים כונו 'תנאים' (מלשון לתנות – לשנות, ללמוד), ולאחר חתימת המשנה כונו החכמים שבאו אחריהם 'אמוראים'.

בבתי המדרש היו אך ורק גברים. בעוד לימוד הבנים היה מצווה, לא רבות היו הנשים שזכו ללמוד לקרוא, ואף הנשים שידעו קרוא וכתוב לא נכנסו לבית המדרש. הנשים הספורות שהיו למדניות ידועות למדו בביתן מבן משפחתן, על פי רוב בן זוג ולעתים אב. כמה נשים כאלו מוזכרות בתלמודים ולעתים מובאות אמרות מפיהן ומסופר על מעשיהן.

מסכת אבות

הקובץ ההלכתי הראשון שנערך בצורה שיטתית הוא **המשנה** שערך בשנת מאתיים לספירה רבי יהודה הנשיא. המשנה היא אוסף של הלכות הדנות בתחומים רבים של החיים. 'מסכת אבות' (המכונה גם 'פרקי אבות') הוא חיבור מיוחד במינו. שלא כמו שאר חלקי המשנה, המשניות במסכת אבות אינן הלכות אלא אמרות בענייני מוסר ואמונה.

בתכנית זו הבאנו מבחר משניות מפרקי אבות, והתמקדנו במשניות שעוסקות ביחסים בין אנשים. מקורות אחרים מספרות חז"ל (ובעיקר מדרשים) מובאים להעשיר את לימוד הנושאים. אנו תקווה שטעימה זו תפתח את התלמידים לעולמה של אחת הספרויות העשירות והמעניינות שיש במסורת היהודית.

להרחבה

לקראת הלימוד, מומלץ לקרוא על תחום מסכת אבות. להלן כמה הצעות למקורות:

- מסכת אבות – פירוש ישראלי חדש, אביגדור שנאן, הוצאת משכן (ידיעות אחרונות)
- חננאל מאק. מדרש האגדה, תל אביב: משרד הביטחון 1989
- מירה בלברג, פתח לספרות חז"ל, רעננה: האוניברסיטה הפתוחה 2013
- שמעון שרביט, מסכת אבות לדורותיה, ירושלים 2004

מבוא – נעים להכיר!

ביחידה זו נציג את הנושא הכללי בו נתמקד השנה – ערבות הדדית. נכיר את דיירי הבניין שילוו אותנו לאורך הלימוד. לבסוף, התלמידים יעינו במעין מפתח לסמלילים (אייקונים) שבספר הלימוד.

מטרות היחידה

- בוא לתכנית הלימודים שנלמד השנה במקצוע תרבות יהודית ישראלית
- לימוד ראשוני של המושג ערבות הדדית.

משך לימוד היחידה

שיעור אחד

מבנה היחידה

הכרות עם הדמויות שבבניין
מה בספר?: הכרות עם החלקים השונים של התכנית – פרקי אבות, הזמן במסורת היהודית, חגים ומועדים
מפתח סמלילים
מן המקורות – ערבות הדדית
כל ישראל ערבים זה לזה
מן המקורות: מדרש – "משל לבני אדם שהיו יושבים בספינה..."
ערבות הדדית אצל דיירי הבנין – ערבות הדדית ביום-יום
ערבות הדדית – פעילות שנתית
קומיקס סיום

הרחבה

בעזרת הקומיקס בעמ' 4 עורכים הכרות עם דיירי בנין 2 רח' האחדות. ניתן לבקש מתלמידים שונים לקרוא את דבריהם של הדמויות השונות.
לאחר מכן עוברים על ההסבר על שלושת חלקי הספר. ניתן לבקש מהתלמידים לדפדף בספר ולאחר את תחילת כל חלק. הסבירו לתלמידים שאת שני החלקים הראשונים של הספר נלמד לפי הסדר, את החלק השלישי נלמד במהלך השנה, בזמן הרלוונטי לחגים המסוימים.
אפשר לשחק משחק של התמצאות בספר: מבקשים מהתלמידים להסתכל על סמליל אחד, ולחפש כזה בספר. מי שמוצא ראשון, או הכי הרבה, מנצח.

ערבות הדדית

רשמים על הלוח את המילה ערבות הדדית, ולאחר שקוראים את ההסבר של המושג מוודאים שהתלמידים הבינו אותה. אפשר למשל לשאול מדוע, כאשר עם היהודי היה מפוזר בקהילות רבות בארצות שונות, ערך זה נהיה כל כך חשוב. יהודים גרו בין לא יהודים, וכדי לקיים חיים יהודיים שלמים הם היו זקוקים אחד לשני: בין אם לשמור על התרבות שלהם (לחגוג חגים, ללמוד תורה, לקיים מצוות שונות, ועוד ועוד) ובין אם לשמור אחד על השני באופן פיזי – מבחינת ביטחון. ערך זה, נשאר מרכזי לאורך הדורות, ותקף עד ימינו. קוראים ביחד את המשפט: "כל ישראל ערבים זה לזה" ומבקשים מהתלמידים למצוא את המילה הקשורה לערבות הדדית.

התרבות היהודית מתמקדת בעם היהודי, אך חשוב לנו להציג את הערך של ערבות הדדית כמושג כללי, שאינו מוגבל ליהודים בלבד, אלא לכלל האנושות.

מן המקורות: מדרש – "משל לבני אדם שהיו יושבים בספינה..."

המדרש על האדם הקודח מתחתיו בספינה ממחיש את הרעיון שמעשי היחיד עשויים להשפיע על החברה כולה. זה המצב בספינה, במשפחה, בכיתה, בבית ספר, בבניין מגורים, בשכונה, במדינה ועוד ועוד.

ביחידה מובאות כמה דוגמאות לערבות הדדית המתקיימות בין השכנים בבנין. לאורך הספר נבחן דוגמאות של ערבות הדדית הקיימת (או לפעמים לא מתקיימת) בין הדיירים. חשוב לשוחח עם התלמידים על כך שלא תמיד קל לקיים יחסים של ערבות הדדית – לפעמים אנחנו ממוקדים בצרכים שלנו, הסיוע לאחר דורש מאמץ וזמן, לפעמים אנחנו מתביישים להציע עזרה, לפעמים לא בטוחים מה הדרך הכי מתאימה לעזור, ועוד ועוד. ולמרות כל הקשיים האלה, ראוי לשאוף לקיים את הערך כמה שאפשר.

ערבות הדדית אצל דיירי הבנין – ערבות הדדית ביום-יום

בספר מובאות שלוש דוגמאות לערבות הדדית: בנבחרת הכדורסל, בבניין ובכיתה. אפשר לחשוב עם התלמידים כיצד ניתן להגביר את ערך הערבות הדדית בכיתה לאורך השנה. עופר הזכיר את ועדת ביקור חולים. אפשר להקים ועדה כזאת בכיתה ולשאול אם יש רעיונות נוספים (למשל, ועדת ימי הולדת, ועדת עזרה במקצוע מסוים, ועדת חברות שתפעל לרווחת כל התלמידים). כמה ועדות אולי קיימות כבר בכיתה, אך חשוב לנקוב בשמן במסגרת הדיון על ערבות הדדית.

הצעה לפעילות: בקשו מהתלמידים לאסוף סיפורים על ערבות הדדית לאורך השנה מהעיתונות, מרחבי האינטרנט, מסיפורים אישיים ומשפחתיים ועוד. עצם החיפוש מעלה את המודעות לנושא החשוב הזה. התלמידים יופתעו לראות כמה דוגמאות לערבות הדדית יש סביבנו, וזה עשוי לעודד אותם לפעול גם הם לפי ערך זה.

ערבות הדדית – פעילות שנתית

מציגים בפני התלמידים את הפרויקט שילווה אותנו לאורך השנה: בניית אי מושלם, כלומר הקמת חברה המבוססת על ערבות הדדית. בעמוד 8 בספר מוצגת כרטיסייה שניתן למלא אחרי כל יחידה מתאימה. הכרטיסייה מכוונת את התלמידים לחשוב איזה כלל יוכלו ללמוד מהיחידה שיתאים ליצירת חברה טובה יותר באי, וכיצד יוכלו להבטיח את מימוש הערך באי (למשל, על ידי פעילויות כלשהן או על ידי הקמת מוסדות). באופן זה הערך של ערבות הדדית מלווה את התכנית לאורך השנה ומוסיף לה רובד.

הצעות לפעילויות מיוחדות לאי המושלם מצורפות לחלק מהיחידות בפרק הראשון, וכן בסיום הפרק השני – לסיכום הפרק.

כדי שהתרגיל לא יישאר בגדר רעיון בלבד, לאורך כל הפעילות נבדוק עם התלמידים אילו חלקים מהפעילות המוצעת אפשר ליישם בחיי היום-יום.

חלק א

פרקי אבות

1. משנה מהי?

מבוא למשנה ולמסכת אבות

ביחידה זו נסביר לתלמידים מהי המשנה, מתי נוצרה ומדוע. ניגע בקצרה במבנה של המשנה באופן כללי, ונציג את מסכת פרקי אבות שבה נתמקד השנה.

מטרות היחידה

- לימוד המונחים 'תורה שבעל פה' ו'תורה שבכתב'.
- הבנת מפעלו של רבי יהודה הנשיא – עריכת המשנה, כולל הסיבות להיווצרה.
- מיקום המשנה על ציר הזמן היהודי.
- היכרות בסיסית עם מבנה המשנה.
- היכרות עם אופייה המיוחד של מסכת פרקי אבות.
- עיסוק בנושא המסורת בתרבות היהודית (מסירת התורה מדור לדור) ובמשפחה.

משך לימוד היחידה

שני שיעורים

מבנה היחידה

קומיקס פותח ומשימת פתיחה
מן המשנה: "משה קבל תורה מסיני..."
מה בדיוק הועבר? תורה שבכתב ותורה שבעל פה
מסלול ההעברה בציר הזמן
תחנה חשובה בציר הזמן: מיומנו של ר' יהודה הנשיא
נעים להכיר: חז"ל
המשנה שערך רבי יהודה – מבנה המשנה
פוקוס על מסכת אבות
יש לי מושג: חברותא
עניין של מסורת
קומיקס סיום

הרחבה

קומיקס (עמ' 10)

הקומיקס מדגים העברת מסר בין כמה אנשים. המסר עובר בהצלחה, אך בכל פעם יש שינוי קל: זה משמש פתיח ללימוד מהי המשנה: מסירת התורה מדור לדור. גם בהעברה זו היו התפתחויות לאורך הדורות.

מן המשנה: "משה קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע..." (עמ' 10)

משה קיבל תורה מסיני – על פי הכתוב בספר שמות (פרק יט ואילך), משה קיבל את התורה מאלוהים בהר סיני.

ומסרה ליהושע – יהושע היה תלמידו הנאמן של משה: "וַיְהוֹשֻׁעַ בֶּן נוּן מֵלֵא רֹחַ חֲכָמָה כִּי סִמַּךְ מֹשֶׁה אֶת יָדָיו עָלָיו" (דברים לד, ט).

ויהושע לזקנים – הזקנים מוצגים בספר יהושע: "וַיַּעֲבֹד יִשְׂרָאֵל אֶת ה' כָּל יְמֵי יְהוֹשֻׁעַ וְכָל יְמֵי הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר הָאָרִיכוּ יָמִים אַחֲרָיו יְהוֹשֻׁעַ וְאַשֶׁר יָדְעוּ אֶת כָּל מַעֲשֵׂה ה' אֲשֶׁר עָשָׂה לְיִשְׂרָאֵל" (יהושע כד, לא).

וזקנים לנביאים – הנביאים המוזכרים בתנ"ך, משמואל הנביא ועד חגי, זכריה ומלאכי, שהיו אחרוני הנביאים (בתקופת בית שני).

ונביאים לאנשי כנסת הגדולה – על פי המסורת, אנשי כנסת הגדולה היו קבוצה של חכמים שהנהיגה את עם ישראל עם שובו מגלות בבל והייתה להם הסמכות הדתית העליונה בארץ. על פי המסורת, את כנסת הגדולה ייסד עזרא הסופר, ועם ראשונה נמנו חגי, זכריה ומלאכי.

שרשרת המסירה המתוארת במשנה זו, נועדה להעביר את הרעיון שכל שנאמר במסכת אבות ובתורה שבעל פה כולה – מקורו במעמד הר סיני, כלומר באלוהים, והוא מקובל על כל הדורות עד ימי כנסת הגדולה. המשנה מציגה שרשרת מסירה רצופה ומסודרת, וייתכן שהיא רוצה לומר שהתרבות והתפתחותה תלויות במידה רבה בהעברה מדויקת, רציפה ומסודרת של המסורת מדור לדור. נוסף על כך, רשימה זו מעניקה לחכמים סמכות רבה; המסר הוא שבתקופתם הם המוסמכים להעביר את דבר האלוהים. לא פלא שזו המשנה הראשונה במסכת, שכן היא מציגה את הבסיס לסמכות החכמים.

מה בדיוק הועבר? תורה שבכתב ותורה שבעל פה (עמ' 11)

קודם כול חשוב ללמד את המושגים 'תורה שבכתב' ו'תורה שבעל פה', הרי המשנה היא בין ספרי החוקים החשובים בתורה שבעל פה.

בשאלה בסוף עמ' 11 מתבקשים התלמידים לשער מדוע התורה שבעל פה ארוכה בהרבה מהתורה שבכתב. התשובה נמצאת בהסבר מהי התורה שבעל פה: היא מפרשת ומפרטת את התורה, ועל כן הגיוני שתהיה ארוכה ממנה. למשל, בתורה יש מעט פסוקים המפרטים את דיני השבת, ואילו במשנה יש מסכת שלמה בנושא השבת, וכן יש עוד אגדות רבות על השבת.

עובדה זו ממחישה את מהות התורה שבעל פה: היא תוצר של דורות רבים המנסים לפרש את התורה שבכתב. בעוד שהתורה שבכתב תמציתית, התורה שבעל פה דורשת את התורה שבכתב ובכך מרחיבה אותה ומעמיקה בה. בימינו היינו אומרים שהיא 'חופרת', אבל במובן החיובי.

ביחידה הדיגיטלית להוסיף קישור יש המחשה של היקף התורה שבעל פה לעומת זו שבכתב. **הצעה לפעילות:** כדי להמחיש את הקושי שבמסירה בעל פה, אפשר לשחק במשחק טלפון שבור.

חכמים קבעו שבמעמד הר סיני קיבל משה שתי תורות: התורה שבכתב והתורה שבעל פה. הם הגיעו להבנה זו על ידי דרישת הפסוק "אֵלֶּה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים וְהַתּוֹרָה אֲשֶׁר נָתַן ה' בֵּינוּ וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַר סִינִי בְּיַד מֹשֶׁה" (ויקרא כו, מו).

השנה נלמד את מסכת פרקי אבות (היא שונה מאוד משאר המשנה), ועל כן לא הרחבנו בספר לתלמידים על הפרשנות של התורה שבעל פה על התורה. יש סוגים שונים של פרשנות:

- יש **מילים שדורשות הסבר**, למשל, בפרשת נח כתוב "צהר תעשה לתבה", אך לא ברור מהו צהר.

- יש מצוות בתורה שאינן מפורטות, למשל, מצוות נטילת ארבעת המינים בסוכות. כתוב "ולקחתם... פרי עץ הדר" (ויקרא כג, מ) אבל לא מפורט איזה פרי בדיוק. המשנה היא שמציינת את האתרוג כאחד מארבעת המינים שנוטלים.
- יש דברים בסיפורי התורה שתמוהים ודורשים הסבר, למשל, העונש הקשה שקיבל משה על שהכה את הסלע: "ויאמר ה' אל משה... לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם". (במדבר כ, יא-יב). חכמים נתנו לכך הסברים מגוונים.

מסלול ההעברה בציר הזמן (עמ' 12)

לתלמידים עוד אין תפיסה היסטורית מפותחת, אך חשוב למקם את עריכת המשנה באופן כללי מאוד על ציר הזמן של ההיסטוריה היהודית. נדון עם התלמידים במושג 'שרשרת המסירה': כפי שבשרשרת חוליות רבות מחוברות יחדיו, כך בשרשרת המסירה כל שלב עומד בפני עצמו, אך כל שלב קשור בשלבים שקדמו לו ובשלבים שאחריו.

כאשר מביטים בציר הזמן אפשר להבין קצת יותר מדוע המסירה בעל פה הייתה מורכבת מאוד: המסירה עברה במהלך דורות רבים על ידי אנשים רבים מאוד במקומות שונים בעולם, לפעמים בתקופות של משבר וטלטלות. בנסיבות כאלה כמעט בלתי נמנע שדברים יישכחו, ישתבשו ושיתפתחו מסורות שונות.

הצעה לפעילות: אפשר לשחק משחק מסירות: מתחילים עם מעגל של שלושה תלמידים, ומבקשים מהם למסור את הכדור ביניהם בלי שייפול. באופן הדרגתי מוסיפים עוד תלמידים למעגל עד שכל הכיתה משחקת. מתי קל יותר להתמסר בהצלחה? כעת אפשר לשאול כיצד זה קשור למה שלמדנו על שרשרת המסירה של התורה שבעל פה. חשוב להסב את תשומת לב התלמידים לתחנה האחרונה בציר הזמן המדגישה את ההמשכיות של שרשרת זו, ואת מקומם של כולנו בה.

תחנה חשובה בציר הזמן: מיומנו של ר' יהודה הנשיא (עמ' 13)

בקטע מובא מידע רב על המשנה ועל תהליך היווצרותה. אפשר לבקש מהתלמידים לאתר את המשפטים המציגים את התשובות לשאלות הבאות:
(אם יש לכם לוח חכם בכיתה אפשר להקרין את הקטע על הלוח ולבקש מהתלמידים לסמן בו את התשובות לשאלות.)

- כיצד עברה התורה שבעל פה מדור לדור?
- למה קוראים למשנה בשם זה?
- תנו דוגמה לתחום שהמשנה מפרטת.
- מה הטריד את רבי יהודה הנשיא? (הציעו שני דברים)
- האם רבי יהודה הנשיא פעל לבדו?
- אילו פעולות עשה רבי יהודה כדי ליצור את המשנה?

חשוב מאוד להדגיש כי ר' יהודה הנשיא לא כתב את המשנה, הוא בעיקר אסף, סידר וערך את המסורות שהגיעו אליו.

אמנם אנחנו מתמקדים כאן בספרות המשנה, אך יש להזכיר לתלמידים שהתורה שבעל פה כוללת הרבה יותר מהמשנה. למשל, אם בשנה שעברה הם למדו את אגדות חז"ל, יש לציין שגם הן חלק מהתורה שבעל פה. חכמים אחרים ערכו את ספרי האגדה, ואילו רבי יהודה עסק בעריכת המשנה.

המשנה שערך רבי יהודה הנשיא: מבנה המשנה (עמ' 14)

בספר יש תרשים כללי של מבנה המשנה. בהמשך נציין שמסכת פרקי אבות נמצאת בסדר נזיקין, העוסק במצוות ובהלכות הקשורות ליחסים בין בני אדם. אפשר לשאול את התלמידים אם הם מכירים שיר שמזכיר את מספר הסדרים שיש במשנה, ומתי שרים אותו? ('אחד מי יודע' ששרים בליל הסדר כולל את השורה 'שישה סדרי משנה'). אם יש בספריית בית הספר עותקים של ששת סדרי המשנה, כדאי להביא אותם לכיתה.

פוקוס על מסכת אבות (עמ' 15)

נוודא שהתלמידים מבינים במה שונה אופייה של מסכת פרקי אבות ממסכתות אחרות במשנה. אפשר להביא משפטים מספרות המשנה ולבקש מהתלמידים לנחש אם הם מפרקי אבות או ממסכת אחרת:

- "יום הכיפורים אסור באכילה ובשתייה" (מסכת יומא פרק ח, משנה א)
- "יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך" (מסכת אבות פרק ב, משנה טו)
- "אלו מציאות שלו, ואלו חייב להכריז" (חייבים לנסות למצוא למי שייך החפץ שמצאתי). (מסכת בבא מציעא, פרק כ, משנה א)
- "מרבה צדקה, מרבה שלום" (מסכת אבות, פרק ב, משנה ח)
- "כל שבעת הימים, אדם עושה סוכתו קבע – וביתו עראי. ירדו גשמים, מאימתי מותר לפנות? משתסרח המקפה" (כאשר הגשם יקלקל את התבשילים) (מסכת סוכה, פרק ב, משנה ט)
- "והווה מקבל את כל האדם בשמחה" (מסכת אבות, פרק ג, משנה טז)

התלמידים מתבקשים לציין לשתף את העצות שהם רגילים לשמוע בבית. אפשר להרחיב את הפעילות, ולבקש מהתלמידים לאסוף עצות מקרובי משפחה, ממכרים וכדומה לאורך השנה. בסוף השנה אפשר להכין אלבום כיתתי עם כל העצות.

יש לי מושג: חברותא (עמ' 16)

לאחר קריאת הקטע אפשר לשאול את התלמידים מהם היתרונות של לימוד בחברותא, אילו קשיים עלולים להיווצר בלימוד בחברותא, ומה הם מעדיפים, ללמוד לבד או עם חבר או חברה? נציין שהשנה חלק מהלימוד יהיה בחברותא.

2. אם אין אני לי

אחריות כלפי עצמי וכלפי אחרים

ביחידה זו נעסוק במשנה המורכבת משלוש עצות מפי הלל הזקן. ראשית, נעמיק בשתי העצות הראשונות, העוסקות בחשיבות האחריות שעלינו לקבל על עצמנו ועל המחויבות המוסרית שיש לכל אחד מאתנו כלפי הזולת. אחר כך נדון בעצה השלישית של הלל: "אם לא עכשיו, אימתי?"

מטרות היחידה

- דיון בחשיבות קבלת אחריות למעשינו.
- פיתוח מודעות לאחריות האישית של כל פרט על הסובב אותו.
- לימוד החשיבות שלא לדחות דברים.
- הכרת דמותו של הלל הזקן.

משך לימוד היחידה

שני שיעורים

מבנה היחידה

קומיקס ומשימת פתיחה
מן המשנה: "אם אין אני לי, מי לי?..."
"אם אין אני לי, מי לי?" – העמקה במשפט
נעים להכיר: הלל הזקן
להביט סביבנו – שיר: **דווקא אני**, דנה שץ
"וכשאני לעצמי, מה אני?" – העמקה במשפט
איך מתקדמים?
רואים עולם: אצל הנמלים
"ואם לא עכשיו, אימתי?" – העמקה במשפט
באופן אישי
קומיקס סיום

אמצעים נדרשים

פעילות להרחבה בלבד: לצורך ציור הלל על גג בית המדרש, יש להצטייד בצמר גפן לבן ובדבק פלסטי (נוזלי).

הרחבה

קומיקס פותח (עמ' 18)

נשאל את התלמידים:

- באילו תחומים התלמידים מקבלים אחריות על עצמם (הכנת כריך בבוקר, הכנת שיעורי הבית, סידור החדר) ובאילו תחומים ההורים עוזרים להם?

- מה נוח להם יותר, להיות עצמאיים או להיעזר?
- האם יש תחומים שבהם התלמידים מגלים אחריות כלפי אחרים (טיפול באח קטן, עזרה בבית)?
- למה לפעמים אנחנו מבקשים עזרה גם כשביכולתנו להסתדר בעצמנו?

מן המשנה: "אם אין אני לי, מי לי?...?" (עמ' 18)

בתחילה נקרא את המשנה בשלמותה, ואחר כך נלמד אותה בשלושה חלקים.

"אם אין אני לי, מי לי?" – העמקה במשפט (עמ' 19)

הצעה לניסוח המשפט בלשון ימינו: אם אני לא אעשה בעצמי, מי יעשה זאת בעבורי? או, אם לא אדאג לצרכים שלי, מי ידאג להם?

נעים להכיר: הלל הזקן (עמ' 19)

הלל נולד בבבל ועלה ארצה בהיותו בן ארבעים שנה. הוא חי בארץ תחת שלטון הרומאים, כמאה שנה לפני חורבן בית המקדש השני (החורבן התרחש בשנת 70 לספירה). שאלו את התלמידים אילו תכונות, לדעתם, מאפיינות את הלל. (התשובות המצופות: חריצות, אהבת לימוד התורה, נחישות).

חשוב לקשר את הסיפור למשנה: היה להלל חשוב ללמוד תורה והוא מצא דרך לעשות זאת למרות הקשיים. הוא פתר את הקושי בעצמו ולא חיכה שמישהו אחר יעשה זאת. אפשר להציע לתלמידים לצייר את הלל על גג בית המדרש מכוסה בשלג ומאזין לנלמד. אפשר לחלק לתלמידים צמר גפן ולהדביק אותו כשלג על הציור, ניתן לקרוא או לשמוע את העיבוד לסיפור [מתוך האתר](#).

להביט סביבנו – שיר: "דווקא אני", דנה שץ (עמ' 20)

השיר לוקח צעד אחד קדימה את נושא האחריות האישית, ומדגיש את האפשרות שביכולתנו להשפיע על עצמנו וגם לחולל שינויים בסביבתנו. הדובר בשיר הוא בעל יוזמה ומרץ. הוא אופטימי ומאמין שיש בכוחו לחולל שינוי. אפשר לשאול את התלמידים אם, לפי דעתם, הדובר בשיר נהנה מהאחריות שהוא מזהה אצלו ("אם משהו יזוז פה זה יתחיל אצלי"), או שמא זה מעיק עליו, ומה הם היו מרגישים במצב כזה. השורה האחרונה, "דווקא אני ואז כבר כולם", מצביעה על עובדה חשובה: לעתים קרובות, כל שעלינו לעשות הוא את הצעד הראשון, וזה יניע אחרים להצטרף למעשה. בקשו מהתלמידים לחשוב על נושאים שהיו רוצים לחולל בהם שינוי. אפשר להציע נושאים מקומיים, כמו דאגה לניקיון הכיתה, וגם שינויים גלובליים, כמו שיפור איכות האוויר שאנו נושמים. בקשו מהתלמידים להציע רעיונות לתיקון המצב. עודדו אותם ליזום ולחולל שינוי בתחומים החשובים בעיניהם. ניתן [להאזין לשיר ולצפות בו](#).

"וכש אני לעצמי, מה אני?" – העמקה במשפט (עמ' 21)

התלמידים מתבקשים להשלים מילים במשפט מהמשנה כדי להבהיר אותה. הצעה להשלמת המשפט: וכש אני דואג רק לעצמי, מה אני שווה?

איך מתקדמים? (עמ' 21)

בחלק זה של היחידה התלמידים מוזמנים לבחון מדוע אנשים לא תמיד פועלים למען הזולת. מוצעות כמה אפשרויות, והתלמידים מתבקשים לבדוק אם הם מזדהים עם אחת מהן. מטרת הפעילות היא,

כמובן, לא להצדיק התעלמות ממצוקת האחר, אלא להבין מאין זה נובע, ולבדוק אפשרויות לפעול בצורה אחרת.

כדי להבין את המשנה בצורה טובה יותר, חשוב לעמוד על הקשר בין המשפטים "אם אין אני לי, מי לי" ו-"וכשאני לעצמי, מה אני". המשפטים אינם סותרים זה את זה אלא משלימים. המשפט השני מוסיף נדבך על המשפט הראשון: עלינו לדאוג לעצמנו, וכשאנחנו עושים זאת, חשוב להיות ערים גם למי שסביבנו ולדאוג גם לצרכים שלו.

רואים עולם: אצל הנמלים (עמ' 22)

אפשר לראות בתיאור של חיי הנמלים את שתי האמרות הראשונות שבמשנה. מצד אחד, כל נמלה אחראית לעצמה. יש לה מטלות שעליה למלא. מצד שני, כל המערכת של הנמלים בנויה על הדדיות. ההישרדות של הגן תלויה במה שכל פרט עושה למען הכלל. אפשר לצפות בסרטון קצר המתאר את שיתוף הפעולה [בין הנמלים](#).

"ואם לא עכשיו, אימתי?" – העמקה במשפט (עמ' 23)

שתי הדמויות מציגות השלכות של דחיינות: כאשר אנחנו דוחים דברים אנחנו עלולים לפגוע בעצמנו. למשל, אם צריך להגיע לספרייה כדי לשאול ספר לצורך הכנת עבודה ודוחים זאת, הספרייה עלולה להיסגר בטרם נספיק להגיע; וכאשר אנחנו דוחים דברים אנחנו עלולים לפגוע באדם אחר. למשל, אם מצפים ממני לקנות מתנה ליום הולדת של חברה ואני דוחה זאת עד לאחר יום ההולדת, פגעתי במי שסמך עליי וגם בחברה.

באופן אישי (עמ' 25)

לאחר שהתלמידים סימנו במחברת את מקומם על שלושת הצירים, בקשו מהם לסמן על הציר את המקום אליו הם שואפים להגיע. שאלו את התלמידים כיצד ניתן לצמצם את המרחק בין הרצוי למצוי. אפשר לכתוב את עצותיהם על הלוח. אפשר לבקש מהתלמידים להכין כרטיסים אישיים מבריסטול ובהם שלושת הצירים. ספרו להם שנחזור לכרטיסים אלו בעוד שבוע ובעוד שבועיים כדי לבדוק אם חל שינוי כלשהו, ושעליהם לשמור על הכרטיסים היטב. לאחר שבועיים מזמינים את התלמידים להוציא את הכרטיסים ולבדוק באיזו מידה הם התקדמו. ערכו שיחת שיתוף: במה התקדמתם? באילו קשיים נתקלתם? האם יש תלמידים שיכולים לתת עצות לתלמידים אחרים בעניין?

הצעה לפעילות: יוצרים כרזת פרסום (פוסטר) המביעה את אחד מחלקי המשנה:

"אם אין אני לי, מי לי?"

"וכשאני לעצמי, מה אני?"

"ואם לא עכשיו, אימתי?"

אפשר להציע לתלמידים להמציא לחן למשנה על פי שיר מוכר וכך ללמוד אותה בעל פה.

הצעת פעילות לאי המושלם

יוצרים רשימת משימות או פעילויות שאנו רוצים שיתנהלו באי. התלמידים צריכים להחליט מי אחראי על כל אחת מהן: הרשויות? דיירי השכונה? דיירי הבניין? המשפחה שלי? חשוב להסביר את היתרונות והחסרונות שבכל בחירה. למשל, סוגיות של מחיר, של סדר עדיפויות, של זמן פנוי וגם של אחריות לתוצאה.

דוגמה לפעילויות או משימות:

- ניקיון הבית והחצר
 - לימוד עברית לעולים חדשים
 - טיפול בגינות ציבוריות
 - בחירת המורים והגנות
- ועוד...

3. שלי-שלך

יחס לרכוש שלי ושל אחרים

ביחידה זו נלמד על כמה דרגות בציר היחסים שבין אדם לזולתו ולרכוש של זולתו ונבדוק מהי הדרגה הרצויה ומהי הדרגה הלא רצויה.

מטרות היחידה

- לימוד המשנה שבמסכת אבות.
- הכרת מגוון גישות לרכוש והיתרונות והחסרונות שבכל גישה.

משך לימוד היחידה

שיעור אחד

מבנה היחידה

קומיקס פותח

מן המשנה: "ארבע מידות באדם. האומר: שלי שלי ושלך שלך..."

רואים עולם: הקיבוץ

באופן אישי

קומיקס סוגר

הרחבה

הצעה לפעילות פתיחה: רושמים את ארבע המידות על הלוח (בלי דעותיהם של חז"ל על כל מידה). מפזרים על השולחן ממתקים בשתי ערימות. מזמינים תלמידה או תלמיד ומסבירים שאחת הערימות שייכת למורה והשנייה להם. מבקשים כמה סוכריות, ומסבירים שיש לפעול לפי המשפט הראשון (שלי שלי ושלך שלך). אם התלמיד מסרב, שכן לפי המשפט הראשון לא מתחלקים, מנסים לשכנע אותו ומבקשים שוב: "מה, אפילו לא סוכרייה אחת? מדוע?" וכו'.

אחר כך מזמינים תלמיד או תלמידה נוספים לשולחן ומבקשים לפעול לפי המשפט השני (שלי שלך ושלך שלי). אפשר להסביר אותו בשתי דרכים, או שמתחלפים בערימות, או שעושים ערימה אחת משותפת. ממשיכים את התרגיל עד שארבעת המשפטים הומחשו.

קומיקס פותח (עמ' 26)

לאחר שהתלמידים ביצעו את משימת הפתיחה, אפשר לבקש מהם להשוות את מה שכתבו למה שכתב שכנם. מעניין לראות שאנשים שונים מתייחסים לחפצים שלהם בצורות שונות, ומה שקל לאחד לשתף יהיה קשה לאחר.

שאלו את התלמידים מה הם חולקים במהלך שהותם בבית הספר (ספרים, כלי כתיבה...) ומה הם חולקים בבית (מחשב, חדר...).

מן המשנה: "ארבע מידות באדם. האומר: שלי שלי ושלי שלי..." (עמ' 26)

המונח 'מידה' מבטא בלשון חז"ל תכונת נפש. כשם שיש לבגדים מידות, כך גם לנפש האדם, למשל: מידת הכעס, מידת הנדיבות, מידת הרחמנות ועוד. ארון הספרים היהודי גדוש בספרים העוסקים בעבודת המידות, בספרים המלמדים כיצד 'לרדת במשקל' במידת הכעס, כיצד לרכוש את מידת הענווה ועוד.

ההנחה בבסיס תפיסת חז"ל היא שהאדם יכול לרכוש לעצמו מידה, כלומר תכונה, לתקן את אישיותו ולשנות את מידותיו הפנימיות.

המשנה מתארת גישות שונות באדם על הציר שבין הקנאות לרכוש, מי שסבור ש"כל מה שיש בעולם הוא מנת חלקי" (האומר שלי שלי ושלי שלי), ובין הנדיבות, מי שנכון לשתף את הזולת במה שיש לו (שלי שלי שלי שלי). בין שני הקטבים הללו מוצגות שתי גישות נוספות. המשנה אינה מסתפקת בתיאור אובייקטיבי של הגישות הללו אלא שופטת אותן.

שלי שלי ושלי שלי – זוהי המידה הנפוצה ביותר בימינו: רכוש האדם שלו, הוא אינו חולק אותו עם אחרים וגם איננו נוטל מאחרים. בעניין גישה זו יש מחלוקת במשנה: יש חכמים שרואים במידה זו מידה בינונית, ואחרים רואים בה מידת סדום, כלומר, צורת התנהגות של אנשי סדום ועמורה, אנוכיות ואדישות לזולת.

שלי שלי ושלי שלי – חכמים טוענים שזוהי מידתו של מי שאינו מבחין בין רכושו לבין רכוש חברו. אולי הם רואים בכך גישה שלילית כי הוא מפגין חוסר כבוד כלפי פרטיותו של האחר ומרגיש שהכול שלו.

שלי שלי ושלי שלי – זוהי מידתו של מי שמאפשר לאחרים להשתמש ברכושו אך הוא עצמו אינו משתמש בשלהם. המשנה מעניקה לו את התואר 'חסיד', איש מופת. בימינו, למרבה הצער, לעתים קרובות החברה תכנה אדם כזה 'פראיר'. זו הזדמנות טובה לשוחח על ההבדל בין גישה זו לבין דעתם של החכמים שראו באדם זה חסיד. כדאי לשאול, מה אפשר ללמוד מכך על החברה שלנו ועל הערכים שלה? יש לציין שנתונה איננה מתייחסת לחפצים בלבד אלא גם לזמן. אפשר לבקש מהתלמידים לחפש כתבות בעיתון המספרות על מקרים שבהם אנשים פרטיים פועלים מרצונם החופשי למען אחרים בלי ציפיה לתמורה. לחלופין, אפשר לבקש מהתלמידים לשאול את ההורים שלהם אם הם התנדבו פעם בארגון או בפרויקט כלשהו בלי צפות לתמורה, ולנסות לברר מדוע הם עשו זאת.

שלי שלי ושלי שלי – זהו מי שמרגיש שרכוש האחר הוא רכושו אבל אינו מוכן לחלוק משלו עם אחרים. המשנה מתארת מידה זו – רשעות.

ארבע הקטגוריות שבמשנה אין פירושן שיש ארבעה סוגים בלבד של אנשים, אלא שלפנינו ציר ובו כמה רמות ערכיות של נתינה. חשוב להדגיש שהאדם אינו מקובע בנקודה אחת בציר אלא יכול לנקוט גישות שונות במצבים שונים, על פי הנסיבות.

מתחילים בלימוד ראשוני של ארבע המידות. קוראים יחד את המשנה ומנסים להבין כל מידה בעזרת פירושי המילים.

התלמידים מתבקשים לשייך את ההתנהגויות של הדמויות בקומיקס הפותח למידות שבמשנה. הדמויות שמחוץ לבניין, על המדרכה, פועלות לפי 'שלי שלי ושלי שלי', ובקומה השנייה לפי 'שלי שלי שלי שלי'. לאחר מכן התלמידים כותבים מצבים נוספים המתרחשים בבניין. אפשר לבקש מהם

לעבוד בזוגות ולהמחזיז את המקרים: כל זוג יציג את המקרה שהמחזיז והכיתה תנסה לגלות איזו מידה זו.

נמשיך להעמיק בהבנת המשנה בעזרת המידה שלחכמים יש מחלוקת לגביה: האומר שלי שלי ושליך שלי. יש האומרים שזו מידה בינונית, ואחרים – שזו מידת סדום. אותם חכמים הרואים ב'שלי שלי ושליך שלי' מידת סדום מביעים אמירה חריפה על אודות התנהלותו המוסרית של מי שמוציא את עצמו מהכלל ושומר בקנאות על הבחנה בינו לבין אחרים. חשוב להסב את תשומת לבם של התלמידים שהמשנה מציגה את המחלוקת אך איננה קובעת מהי הדעה הנכונה. מעניין יהיה לשמוע מה דעתם של התלמידים על מידה זו. לאחר העיסוק במידה שבמחלוקת, פונים לניתוח שאר המידות. התלמידים מתבקשים לחשוב על חיסרון אחד ועל יתרון אחד לכל מידה, ואחר כך לדרג את המידות מהטובה ביותר לגרועה ביותר. חשוב מאוד להבהיר לתלמידים שעליהם לחשוב באופן עצמאי ולנסות שלא להיות מושפעים מדעותיהם של החכמים.

אנשי סדום

אנשי סדום במקרא ובמחשבת חז"ל הם דוגמה לחברה חוטאת ואכזרית. המדרשים מתארים שבסדום היה אסור לארח, ושהיה תקנון מחמיר שאסר לתת צדקה לעניים, וכל זאת מתוך הגישה הדוגלת בשלי שלי ושליך שלי.

הצעה לפעילות: בספר הבאנו שני מקרים מחיי בית הספר המעלים סוגיות של שיתוף ושייכות (המקרה של הכריך שנשכח בבית והמקרה של התלמידה שהשקיעה בסיכום לקראת המבחן). אפשר לבקש מהתלמידים להרחיב את הפעילות, ולהציע מצבים העולים בבית הספר הקשורים לסוגיית השייכות והשיתוף (עוד כמה דוגמאות: מקום ישיבה מוצלח בכיתה; תור למחשב; מי יכול לשחק במגרש; חטיפים שמביאים לכיתה ועוד ועוד). נעבוד בקבוצות קטנות כדי לעודד השתתפות של תלמידים רבים ככל האפשר. לאחר שהקבוצות העלו דוגמאות, עליהן לבחור דוגמה אחת שלא קשה בה, לדעתם, להחליט מה הדבר הנכון לעשות, כלומר כיצד לפתור את סוגיית השייכות, ודוגמה אחת שלגביה הפתרון לסוגיית השייכות קשה במיוחד. על הקבוצה להמחזיז את שתי הדוגמאות בכיתה. דנים במליאה בסוגיות שעלו ושואלים מה אנחנו ככיתה יכולים ללמוד מהסוגיות שעלו ומהדיון. חשוב שלאורך הדיון יעמדו לנגד עינינו הערכים שעולים מהמשנה: שלא נהיה ממוקדים רק במה שטוב לנו אלא נתחשב בזולת ובצרכים וברצונות שיש לאחרים.

רואים עולם: הקיבוץ (עמ' 29)

הקיבוץ בראשית דרכו ובמשך שנים רבות היה דוגמה לחיים שיתופיים. אפשר לראות בכך התגלמות של המידה 'שלי שלי ושליך שלי'.

אפשר לשאול אם התלמידים מכירים קיבוץ מקרוב (הם חיו או חיים בקיבוץ, או אולי משפחתם או חברים שלהם חיים בקיבוץ). אם כן, מבקשים שישתפו בהתרשמויות שלהם מחיי הקיבוץ. מומלץ להזמין קרוב משפחה של אחד הילדים שיספר על חיי הקיבוץ בעבר ובהווה.

לקראת סוף היחידה אפשר להציג לתלמידים שתי אמרות העשויות לעזור לנו לנהוג ברכוש שלנו ושל אחרים כראוי:

"וְאֶהְבֶּתְּ לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ" (ויקרא פרק יט, פסוק יח)

"מה ששנוא עליך אל תעשה לחברך" (על פי תלמוד בבלי, מסכת שבת דף לא עמוד א)

חשוב לחבר את שתי האמרות לערך ערבות הדדית: שתיהן מחנכות לראות את האחר ולהתנהג אליו כפי שהיינו מבקשים שיתנהגו אלינו.

אפשר להשמיע את השיר 'אמר רבי עקיבא' במנגינת 'רד הלילה' ובו הפזמון 'שלי שלך שלך שלך'. השיר משקף את דעת המשנה שזאת המידה הראויה. אפשר לעודד את התלמידים להחליף שורה זו בשורה אחרת, אם דעתם הייתה שונה מהחכמים בעניין.

העשרה – העץ הנדיב

אפשר להזכיר את הספר 'העץ הנדיב' מאת של סילברסטין, שמוכר לתלמידים רבים. בספר מסופר על דמות (העץ) שנהנית מעצם הנתינה.

- איזה משפט מהמשנה מתאים לעץ?

- איזה משפט מהמשנה מתאים לילד?

הסיפור מעלה את השאלה אם צריכים להציב גבולות לנתינה. מה דעת התלמידים על כך?

הצעה לפעילות: כדי להמחיש את רעיון השיתוף, אפשר לארגן שוק קח-תן כיתתי ואפילו שכבתי.

יש לבקש מכל ילד להביא מביתו חמישה פריטים תקינים וטובים שכבר אין צורך בהם. כמה תלמידים מסדרים יפה את החפצים על שולחנות (או על מחצלת). כל תלמיד בוחר שלושה פריטים ואת מה שנותר הכיתה תתרום. אם ברצונכם לתחום את הפעילות, אפשר לקיים שוק קח-תן של ספרים בלבד. אפשר גם ליצור לוח מודעות לפריטים שאי אפשר להביא אותם לכיתה.

לפני קיום השוק יש לקיים שיחה על הקשר שבין השוק למשנה: לאיזה משפט הפעילות קשורה? מה היחס שלי באופן כללי לחפצים שלי – האם קשה לי להיפרד מהם, אפילו אם הם כבר אינם בשימוש? אפשר להעלות מראש שאלות וקשיים שעלולים להיתקל בהם בשוק: מה עושים אם אין לי מה להביא? ואם מישהו לוקח יותר דברים ומישהו פחות? מה הציפיות שלנו מהשוק? אם עושים שוק כזה, אפשר להזכיר אותו כשלוומדים על שמירת הסביבה בט"ו בשבט, או לשלב בין הדברים.

הצעת פעילות לאי המושלם

על התלמידים להחליט מה רמת השותפות שתהיה באי. האם תהיה שותפות רחבה כמו בקיבוץ? אילו מוסדות ימומנו בכספי הציבור ואילו לא?

הצעות למבנים ציבוריים: **בנק, בית קפה, בית ספר, בית קולנוע, בית כנסת, אולם תאטרון וכדומה.**

התלמידים ישוחחו על היתרונות והחסרונות שבשיתוף, לדוגמה: האם השיתוף בבתי הקולנוע באי מאפשר לכל אזרח להיות שותף בבחירת הסרטים? איך מחליטים? אולי על ידי הקמת ועדות? אפשר להציע מערכת חוקים לשמירה על תקינות המבנים והמתקנים הציבוריים כמו הספסלים בפארק, על הניקיון וכדומה.

4. "אל תהי בז" לדעת להעריך

היחידה עוסקת בנושא הערך שיש לכל אדם ולכל דבר בעולם. נבין כיצד מנחה אותנו המשנה להתייחס לכל אדם ולכל חפץ סביבנו.

מטרות היחידה

- הבנה שעלינו לנהוג בכבוד לכל דבר בעולם, כי לכל דבר יש ערך, משמעות וצורך.
- הבנה שעלינו לנהוג בכבוד ובאופן שווה לכל אדם בעולם, כי לכל אדם יש ערך, משמעות וייחוד.

משך לימוד היחידה

שני שיעורים

מבנה היחידה

קומיקס ומשימת פתיחה
מן המשנה: "אל תהי בז לכל אדם..."
מתוך הספרים: הקסם שבכל אדם, מריאן ויליאמסון
אגדת חז"ל: גם לחיה הכי קטנה יש תפקיד
יצירה: האריה והעכבר
רואים עולם: רוזה לואיז פארקס
קומיקס סיום

הרחבה

קומיקס פותח (עמ' 30)

בקומיקס הפתיחה שתי דוגמאות למצבים שבהם התגובה הראשונית היא לרוב זלזול או ביטול, אך לאחר מחשבה אפשר למצוא ערך וחשיבות בכל דבר ובכל אדם בעולם. במשימת הפתיחה מתבקשים התלמידים לכתוב דוגמה הפוכה למקרים שבקומיקס – הבעת הערכה למשהו או מישהו שלרוב איננו נוטים להעריך אותו.

מן המשנה: "אל תהי בז לכל אדם..." (עמ' 30)

קראו יחד את המשנה והנחו את התלמידים לענות על השאלות שאחריה. פירוש המילה 'זלזול' הוא ביטול, הקלה בכבוד, יחס של בוז (על פי מילון אבן שושן). כדאי להתעכב על שאלה מס' 3 ולדון בהבדל שבין הנחיה המנוסחת בלשון חיוב ובין לשון שלילה. לדוגמה, במקום 'אל תהי בז לכל אדם' אפשר לנסח: נהג בכבוד כלפי כל אדם. אפשר לקרוא גרסאות של המשנה הכתובה בלשון חיובית שכתבו התלמידים, ולשאול אותם מה ההבדל, לדעתם, בין הנחיה הניתנת בלשון שלילה לעומת בלשון חיוב, האם ההרגשה של השומע שונה בכל אחד מהמקרים, ובאיזה אופן?

מתוך הספרים: הקסם שבכל אדם, מריאן ויליאמסון (עמ' 32)

בחלק זה נעמיק את הבנת המשפט "אין לך אדם שאין לו שעה" מהמשנה שלנו, ונרחיב אותה. את המשפט כתבה **מריאן ויליאמסון** אך הוא התפרסם מפי גלסון מנדלה באחד מנאומיו החשובים. המשפט עוסק בקסם, בייחוד שיש בכל אדם ואדם. כדאי לשאול את התלמידים כיצד קשור משפט זה למשנה שלנו, כדי לוודא שברור להם הקשר.

על השאלה אם קל לנו למצוא את ה'קסם' בתוכנו ולהגיד על עצמנו דברים טובים או קל לנו יותר למצוא את ה'קסם' באחרים, אין תשובה אחת. כדאי לאפשר למגוון דעות לעלות, ולתת לגיטימיות לכולן.

את הפעילות כדאי מאוד לערוך בזוגות, ואם אפשר, לצרף יחד דווקא תלמידים שאין ביניהם קשר קרוב. כל תלמיד כותב על פתק תכונה שלדעתו ייחודית לו ועל פתק נוסף תכונה חיובית שייחודית לבן הזוג. לאחר מכן כל תלמיד קורא לבן הזוג שלו את מה שכתב על עצמו ואת מה שכתב עליו.

בקשו מכל אחד להקריא את התכונה הייחודית שכתב על בן זוגו. כתבו על הלוח את שמות כל התלמידים ולידם את התכונה הייחודית להם. באופן זה יראו התלמידים בצורה ברורה שלכל אחד ואחת מהם (ובעולם) יש משהו מיוחד וייחודי לו. בתקווה שפעילות זו תרחיב במעט את הראייה החיובית של התלמידים את עצמם ואת חבריהם, גם כאלה שאינם מכירים אותם היטב או שדעתם עליהם שלילית.

אפשר להרחיב את הפעילות ולבקש מהתלמידים להקריא את מה שכתבו בכיתה בפני בני המשפחה שלהם ולהזמין את ההורים והאחים להוסיף תכונות חיוביות שהם מזהים בהם.

אגדת חז"ל: גם לחיה הכי קטנה יש תפקיד! (עמ' 32)

באגדה לומד דוד על בשרו שיעור מאלוהים בדיוק בנושא שעוסקת בו המשנה שלנו. בתחילה הוא מפקפק ומבטל את חשיבותם של הצרעה והעכביש ואינו מבין מדוע נוצרו. בהמשך הסיפור, כשכל אחת מהן מצילה אותו, הוא מבין שגם לחיה הכי קטנה יש תפקיד, ושאין לזלזל בשום דבר בעולמנו או לבטל אותו.

קריאת הסיפור נעשית בשלבים, לאחר כל פסקה עוצרים ועונים על שאלה וכן על השאלות בסוף הסיפור. התעכבו במיוחד על שאלה מס' 3 – כיצד נסתכל על אנשים וכיצד נתייחס לכל הדברים הסובבים אותנו בעולם אם נפעל לפי מוסר ההשכל של הסיפור ועל פי המשנה. נצפה לשמוע שעלינו להתייחס בכבוד, באכפתיות, בתשומת לב ובחיוב לאנשים בחיינו ולטבע הסובב אותנו.

יצירה: האריה והעכבר (עמ' 34)

התלמידים מתבקשים לחבר סיפור הממחיש את הרעיון המובא במשנה. הספר מדגים את המשימה עם משל מוכר – האריה והעכבר. זהו אחד ממשלי איזופוס הידועים ביותר, ובו מסופר על אריה שתופס עכבר, העכבר אומר לאריה שתמורת שחרורו הוא יחזיר לו טובה, האריה מזלזל בו ואינו מאמין שחיה קטנה וחסרת ערך כמו העכבר תוכל להועיל לו. מאוחר יותר האריה נתפס ברשת ציידים, העכבר מגיע, מכרסם את הרשת ומשחרר את האריה.

רואים עולם: רוזה לואיז פארקס (עמ' 35)

התלמידים מתבקשים לחבר את מאבקה של רוזה לואיז פארקס למשנה שלמדנו. אפשר לחבר אותו בשני כיוונים:

1. פארקס נאבקה שלכל אדם יהיו זכויות בסיסיות, בטענה שאין להפלות אף אדם בגלל צבע עורו.
2. פארקס הייתה אישה יחידה שהעזה לעשות מעשה, ולמעשה הזה הייתה השפעה רבה. אי אפשר לזלזל בכוחו של אדם אחד לחולל שינוי.

הצעת פעילות לאי המושלם

על התלמידים לחוקק חוק ולפיו כל אדם שחי באי צריך פעם בחודש לפגוש אדם שהוא אינו מכיר. התלמידים ינסחו שני שאלונים:

- שאלון למפגש, שיאפשר היכרות עמוקה עם כל אדם ועם הכישורים שלו. (אולי מתוך חשיבה: מה היית רוצה שישאלו אותך? או: אילו שאלות היו מוציאות מידע מעניין מאנשים שאתה מכיר?)

- שאלון לאחר המפגש, שיעזור לעבד את המידע. (לדוגמה: מה הרגשתי? מה גיליתי על האדם שפגשתי? מה אני יכול ללמוד מהאדם שפגשתי?)

אפשר ללמד את התלמידים לכתוב את השאלות על פי סוג התשובות שירצו לקבל, למשל:

התשובה הרצויה: אני טוב בבישול. **השאלה האפשרית:** באיזה תחום אתה חושב שאתה ממש טוב?
התשובה הרצויה: אני מאוד אוהב לצייר, אפילו שאני לא ממש טוב בזה. **השאלה האפשרית:** האם יש משהו שאתה אוהב לעשות אבל לא ממש טוב בו?

התשובה הרצויה: אני בטוח שאני מבשל הרבה יותר טוב מרוב האנשים. **השאלה האפשרית:** האם יש משהו שאתה עושה טוב יותר מרוב האנשים?

5. פשוט לומר 'שלום'

לברך בשלום וגם לחייך!

היחידה עוסקת בחשיבות ברכת השלום וסבר הפנים היפות. נלמד שתי משניות מתוך מסכת אבות.

מטרות היחידה

- פיתוח מודעות לחשיבות ברכת השלום וסבר הפנים היפות בין אדם לחברו.
- עידוד התלמידים להאיר פנים, להתייחס לזולת בכבוד ולברך בשלום את הסובבים אותם.

משך לימוד היחידה

שני שיעורים

מבנה היחידה

קומיקס ומשימה פותחת
מן המשנה: "הוי מקדים בשלום כל אדם"
כשאומרים שלום – למה הכוונה?
אומרים שלום גם בבית
יש לי מושג: אנשים שקופים
סיפור אישי: הסיפור של טליה, הסיפור של יוסף
מן המשנה: "הוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות"
נעים להכיר: שמאי
מן העיתונות: מי שלא מסביר פנים – מפוטר, עריכת בית משפט כיתתי
רואים עולם: תנו חיוך!
קומיקס סיום

הרחבה

קומיקס ומשימה פותחת (עמ' 36)

לאחר קריאת הקומיקס והתייחסות אליו, אפשר לבקש מהתלמידים לנסות ולהיזכר בדרך שהם צעדו או נסעו בה מהבית לבית הספר: את מי ברכו בשלום? ממי התעלמו? האם אמרו להורים 'שלום' כשיצאו מהבית? ולחברים? ולשומר בית הספר?

מן המשנה: "הוי מקדים בשלום כל אדם" (עמ' 36)

המשנה שלפנינו לכאורה פשוטה מאוד, ובקריאה ראשונית עשויה להיראות טכנית וסתמית – למה חשוב כל כך לומר 'שלום'? הרעיון שחשוב לנו הוא שאמירת שלום היא הרבה יותר ממילה טכנית. אדם שאומר 'שלום' לזולת מראה שהוא רואה אותו, שהוא אינו 'אוויר'. אולי התלמידים יתקשו להבין מסר כל כך פשוט לכאורה, אבל אם הם ידמיינו אדם שאף אחד לא מתייחס אליו, החשיבות של אמירת השלום אולי תתבהר.

השאלות בעקבות המשנה מחדדות את חשיבותן של המילים 'מקדים' ו'כל' במשנה. המילה 'מקדים' מלמדת שעל האדם להיות הראשון לומר שלום, ולא לחכות לראות אם האדם השני יגיד זאת. המילה 'כל' מדגישה שכל אדם אמור לקבל יחס מכובד, לא חשוב מעמדו או כל דבר אחר. המשימה בעמ' 37 מציגה את המסרים שאמירת השלום יכולה להעביר. החכם המוזכר במשנה, רבי מתיא בן חרש, חי במאה השניה לספירה, ייסד ישיבה ברומי.

אומרים שלום גם בבית (עמ' 37)

הקומיקס המתרחש בבית מדגיש פן מסוים באמירת השלום: החשיבות של ברכת השלום לבני המשפחה. לעתים קרובות האנשים הקרובים אלינו ביותר הם אלו שאנחנו מתייחסים אליהם כמובנים מאליהם. התלמידים מתבקשים לבדוק מה קורה בבית שלהם, אם נהוג לומר אצלם 'שלום' או לא, וגם לבדוק מה חושבים בני המשפחה על העניין.

יש לי מושג: אנשים שקופים (עמ' 38)

כעת נרחיב את הנושא למצבים קיצוניים יותר של אי אמירת שלום – כדי להסב את תשומת לב התלמידים לאנשים שבכלל לא אומרים להם שלום. נציג לפני התלמידים את המושג 'אנשים שקופים' באמצעות שני סיפורים: טליה, ילדה בבית ספר יסודי ויוסף, שומר בית הספר.

צפו [בסרטון](#) "האנשים השקופים". עצרו את הסרטון בדקה 0:54 (לפני שרואים את המנקה) ושאלו את התלמידים מיהי הדמות השקופה בסרטון? כעת הראו את סוף הסרטון.

כדאי לחזור למשנה ולמילה שבה התעכבנו: הוי מקדים בשלום כל אדם. נשאל: מדוע, לדעתכם, אנשים רבים אינם אומרים לאדם בסרטון שלום? האפשרויות רבות: אולי בגלל סוג העבודה שלו, אולי בשל צבע עורו, גילו ועוד. נסיבות שונות ומשונות יגרמו גם לאנשים נחמדים מאוד להתעלם מאנשים אחרים, ולכן המשנה מדגישה את החשיבות לומר שלום לכל אדם. בקשו מהתלמידים לדמיין כיצד ירגיש אותו אדם אם לפחות כמה אנשים היו מברכים אותו ב'בוקר טוב', 'שלום' ו'תודה'.

הדיון בחברותא בעמ' 39 מעלה את האפשרות שלפעמים ילדים ומבוגרים אינם מברכים לשלום מתוך מבוכה. חשוב מאוד להעלות אפשרות זאת, כדי שילדים שמרגישים כך ידעו שאינם לבד, ושגם אחרים מרגישים כך. נאסוף את הרעיונות שמוצעים בכיתה.

מן המשנה: "הוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות" (עמ' 40)

משנה זו מוסיפה נדבך נוסף למשנה הקודמת: עלינו לא רק לומר שלום, עלינו לקבל כל אדם בספר פנים יפות.

נעים להכיר: שמאי

שמאי (חי במאה הראשונה לפנה"ס) היה אב בית הדין האחרון בתקופת הזוגות ונודע בתור בר פלוגתא של הלל הזקן. כנגד האסכולה של הלל, ייסד שמאי את האסכולה שלו, אסכולת בית שמאי, אשר שלטה תקופה מסוימת בסנהדרין אך לא האריכה ימים אחרי המרד הגדול.

שמאי נחשב קפדן יותר מהלל, והדבר משתקף בתיאוריו בסיפורים תלמודיים שונים, עד כדי כך ששמו הפך לשם דבר בקפדנות ושמרנות. גם השיטה ההלכתית מבית מדרשו נחשבת בדרך כלל מחמירה יותר בהלכה.

עם זאת אנו לומדים את דבריו של שמאי במשנה "הוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות". כיצד דברים אלו מתיישבים עם קפדנותו של שמאי? הפרשנים מסבירים כי כשם ששמאי היה קפדן בהלכה, כך היה קפדן ביחסי אדם לחברו. הוא דקדק ביחסו לזולת כשם שדקדק ביחסו למצוות אחרות.

מן העיתונות: מי שלא מסביר פנים – מפוטר, עריכת בית משפט כיתתי (עמ' 40)

אפשר לערוך בית משפט בכיתה. יש למנות תלמידים לתפקיד שופט, קטגור, סגור, נאשם, עדים. לחלופין, אפשר לנהל את השיחה בזוגות: כל זוג מכין טיעונים בעד ונגד הפיטורין.

מומלץ לקרוא על פעילות שיג ושיח (דיבייט) וקיום משפט מבויים ככלי חינוכי בבית הספר ב"[נתיבים להוראה משמעותית](#)", בהפקת המנהל הפדגוגי, עמ' 95.

בעקבות הפעילות נתייחס לשאלה חשובה לא פחות שעולה כאן: האם אין כאן מקרה של הלבנת פנים והוצאת דיבה?

רואים עולם: תנו חיוך! (עמ' 41)

בקשו מהתלמידים להשתדל לחייך בהפסקה לכל עובר ושב – לחייך למנהלת, למורים ולחברים. לאחר ההפסקה אספו את רשמיהם של התלמידים ודונו בשאלה: מה החיוך מחולל? כיצד התלמידים הרגישו כשהם חייכו? כיצד הסביבה הגיבה לחיוכים?

הצעה לפעילות בנושא אנשים שקופים

מכינים עם התלמידים רשימה של האנשים בבית הספר שאולי זוכים פחות לתשומת לב (למשל, המנקים). חושבים מה אפשר לעשות כדי שירגישו שרואים אותם ומעריכים אותם (למשל, לבדוק מתי יום ההולדת של אדם כזה ולשלוח לו כרטיס ברכה חתום בידי כל הכיתה, או לבחור קבוצה של תלמידים שידאגו לשוחח עם אותו אדם לפחות פעם בשבוע, או להזמין אותו לכיתה לצורך היכרות – שיספר על עצמו, עוד ועוד).

הצעת פעילות לאי המושלם

הצעה להתנהגות מקובלת באי: כל אדם על האי צריך להשתדל ולהתעניין גם באנשים השקופים לו ובכלל באנשים סביבו.

קובעים שעה ביום ובה כל תושב באי ממלא שתי משימות:

א. חושב על דבר טוב שעשה היום וכותב לעצמו פתק 'כל הכבוד' עם מחמאה שהיה שמח לקבל. למשל: אין עליך ששטפת כלים, אתה ממש עוזר לי.

ב. חושב על שני אנשים שיוכל לתת להם פתק 'כל הכבוד' עם מחמאה על מה שעשו. מה הוא היה כותב?

התלמידים יכולים להתנסות בעצמם בפעילות כזו למשך שבוע.

6. כשאנו כועסים לשלוט בכעס ולהירגע

בפרק זה נלמד את דעתם של חז"ל על כעס, ואיך כדאי להתנהג בשעה שאדם אחר כועס.

מטרות היחידה

- לימוד המשנה בדבר ארבע דרכים להתמודדות עם כעס.
- דיון בדרך שרצוי להתמודד עם כעס.
- עיסוק בשאלה, כיצד כדאי לנהוג בחבר בשעה שהוא כועס?

משך לימוד היחידה

שניים-שלושה שיעורים

מבנה היחידה

קומיקס פותח ומשימת פתיחה
מן המשנה: "ארבע מידות בדעות: נוח לכעוס..."
באופן אישי: תגובה לדברים מכעיסים
מן המקורות: האם לפעמים מתאים לכעוס? – דעותיהם של הרמב"ם ושל רבי יונה גירונדי
אמנות: לצייר כעס
יש לי מושג: להתחמם
מה עושים כשאחרים כועסים
מן המשנה: "אל תרצה את חברך בשעת כעסו"
באופן אישי: יחס אחרים אלינו כשאנו כועסים
איך נרגעים?
באופן אישי: איך אנחנו נרגעים
קומיקס סיום

אמצעים נדרשים

לפעילות הרחבה בלבד: בלונים (לא מנופחים) כמספר התלמידים וטושים שניתן לכתוב בהם על הבלונים.

הרחבה

קומיקס ומשימת פתיחה (עמ' 42)

המשנה הזאת איננה פשוטה, ולכן כדאי מאוד להמחז את הקומיקס. בקשו מהתלמידים לשתף את הכיתה בפעם האחרונה שחוו בה כעס.

מן המשנה: "ארבע מידות בדעות: נוח לכעוס..."

המשנה מציגה ארבעה טיפוסים של 'כועסים' ומביעה את דעתה על כל אחד מהם. שני הטיפוסים הראשונים מורכבים יותר והשניים האחרים חד-משמעיים יותר. "נוח לכעוס ונוח לרצות" הוא אדם הממהר לכעוס וממהר להירגע. על אדם כזה אומרים חז"ל "יצא שכרו בהפסדו", כלומר, הוא מפסיד, לא כדאי לו לנהוג כך. "קשה לכעוס וקשה לרצות" הוא מי שאינו ממהר לכעוס, אך כשהוא כועס, קשה מאוד להרגיע אותו ולפייסו. על אדם כזה אומרים חז"ל "יצא הפסדו בשכרו", כלומר, הוא מרוויח מהתנהגות זו. בשני הטיפוסים הבאים חז"ל ברורים מאוד בשיפוטם: מי שהוא "קשה לכעוס ונוח לרצות" הוא "חסיד", כלומר, הוא זוכה להערכה הגבוהה ביותר, ומי שהוא "נוח לכעוס וקשה לרצות" הוא "רשע". שימו לב, המשנה איננה מזכירה אדם שאינו כועס כלל. אפשר להסיק מכך שהחכמים חשבו שאין אדם שאינו כועס, שהכעס הוא תגובה טבעית ונפוצה ולכן השאלה היא כיצד אנחנו מתמודדים עם הכעס.

לימוד המשנה מתחלק לכמה שלבים: בתחילה לומדים את ארבעת הסוגים המתוארים; אחר כך התלמידים מתבקשים לחוות דעה עליהם; רק בשלב השלישי התלמידים קוראים את דעותיהם של חז"ל. כאשר קוראים את המשנה לראשונה מסבירים לתלמידים שהמשנה איננה שלמה, ושדברי החכמים על הדרכים השונות שבהן אנשים כועסים נותרו מכוסים. חשוב לציין שהחכמים במשנה רוצים להניע את האדם לשפר את התנהגותו. הנחת היסוד של חז"ל היא שאדם יכול לעמול ולשנות את האופן שהוא מגיב בו למציאות. ביהדות זה נקרא 'עבודת המידות'.

הבנת הטיפוסים השונים נעשית בעזרת הקומיקס הפותח של היחידה. בשאלה 1 התלמידים מתבקשים להתאים את הדמויות להגדרות שבמשנה: האב – נוח לכעוס ונוח לרצות. האם – נוח לכעוס וקשה לרצות. עליזה – קשה לכעוס וקשה לרצות.

לאחר שהתלמידים מביעים את דעותיהם על ארבעת הטיפוסים, קוראים את המשנה המלאה ובה דעותיהם של חז"ל. לפי החכמים, "קשה לכעוס ונוח לרצות" היא ההתנהגות הטובה מכולן, ו"נוח לכעוס וקשה לרצות" היא ההתנהגות הכי פחות טובה. נבדוק אם גם התלמידים חשבו כך קודם.

פעילות: כדי להמחיש את ארבעת הטיפוסים אפשר לחלק את הכיתה לקבוצות קטנות. בקשו מכל קבוצה להמחיש סיטואציה שבה באה לידי ביטוי אחת או שתיים מארבע הדעות המופיעות במשנה. אפשר להביא דוגמאות מהבניין או מכל מצב אחר (מבית הספר, מחוג כלשהו, מאירוע בכביש בין נהגי מכוניות וכדומה).

אם למדתם בכיתה ג את האגדה 'מי ירגיז את הלל הזקן' (תלמוד בבלי, מסכת שבת דף ל עמוד ב) על שני אנשים שניסו להקניט את הלל כי היה ידוע בכושר האיפוק שלו ובסבלנותו, ניתן להזכיר את הסיפור. רוב הסיכויים שהחכמים היו מגדירים את הלל "קשה לכעוס ונוח לרצות".

באופן אישי: תגובה לדברים מכעיסים (עמ' 44)

חון את עצמם לאור ההגדרות שבמשנה, ולבדוק אם הם מרוצים מהאופן שבו הם מגיבים לדברים מכעיסים. זאת משימה אישית ואין צורך לשתף אחרים בתשובה.

הרחבה: אפשר לערוך בכיתה השוואה בין משנה זו לבין המשנה שלמדנו ביחידה הקודמת. מה דומה? בשתי המשניות מתוארים ארבעה סוגים של התנהגויות או תכונות של אדם, ודעתם של חז"ל לגבי כל סוג. מבנה זה נפוץ מאוד בפרקי אבות – משניות רבות מסודרות לפי רשימות על פי מספרים: ארבע מידות בתלמידים (פרק ה, משנה טו) ארבע מידות בנותני צדקה (פרק ה, משנה טז) ועוד. ארגון נושא מסוים בעזרת מספרים הוא שיטה מוכרת המסייעת לזכור פרטים ביתר קלות.

מן המקורות: האם לפעמים מתאים לכעוס? – דעותיהם של הרמב"ם ושל רבי יונה גירונדי (עמ' 44)

כאן מוצגים שני מקורות העונים על השאלה אם לפעמים מתאים לכעוס. **הרמב"ם** טוען שעל האדם להתרחק מהכעס לגמרי: "וילמד עצמו שלא יכעס". בכך הוא חוזר על הנחת יסוד של חז"ל, שהאדם יכול לשנות תכונה זו. במקום אחר כתב הרמב"ם "כל הכועס, אם חכם הוא – חכמתו מסתלקת ממנו" (רמב"ם, משנה תורה, הלכות דעות פרק ב הלכה ג), כלומר, כאשר האדם נותן לכעס לנהל אותו, הוא עלול לנהוג ללא שיקול דעת ובחוסר שליטה עצמית, ולעשות דברים שהוא עשוי להתחרט עליהם כשיירגע. כדאי להסביר לכיתה מהי הסיבה לכך שהכעס נתפס כמידה רעה. דונו בכיתה במקרים שבהם הכעס גורם לאדם 'לצאת מהכלים' ולנהוג ללא שיקול דעת. **רבי יונה גירונדי** מציג תפיסה מעט אחרת: "ואין צריך שלא יכעס כלל לעולם". הוא אינו מבקש לעודד כעס, כמובן, אך הוא טוען שלפעמים כעס הוא התגובה המתאימה למצב. לחיזוק דבריו הוא מציין שהמשנה לא הביאה הגדרה לאדם שאינו כועס כלל.

אמנות: לצייר כעס (עמ' 45)

ציור הגרפיטי המובא בספר, מדגים דרך למחות נגד עוול כלשהו – אמנות. כדאי לספר לתלמידים שיש סוגים נוספים של אמנות מחאה, למשל, שירים או סרטים שמנסים לבקר מגמה או מדיניות של החברה או של הממשלה. נדגיש לתלמידים שמחאה על עוול היא תגובה רצויה וחיובית, ושבזכות המחאה ניתן לתקן עוולות. עוד נציין כי אף שהמחאה נובעת מכעס, רצוי שהיא תיעשה מתוך מחשבה ושיקול דעת.

יש לי מושג: 'להתחמם' (עמ' 45)

אפשר לבקש מהתלמידים לחפש במילון ביטויים המתארים כעס באמצעות מילים הקשורות לחום. ניתן לבחור ביטוי אחד ולצייר אותו, וניתן להמציא סיסמה ל"יום המודעות לכעס", יום שבו נתאמץ שלא לכעוס.

מה עושים כשאחרים כועסים? (עמ' 46)

כעת נתמקד בזווית קצת שונה של הכעס: כיצד מגיבים כשמישהו אחר כועס. קוראים את דבריה של נילי הכועסת. אפשר לצייר על הלוח את דמותה ולבקש מהתלמידים למלא את בועות הקומיקס. מה כדאי לומר לילדה הכעוּסָה? מה לא כדאי לומר לה כעת?

מן המשנה: "אל תרצה את חברך בשעת כעסו" (עמ' 46)

לאחר קריאת המשנה והבנתה, חוזרים למקרה של נילי ובודקים את ההצעות שהוצעו. מה החכמים היו מציעים לומר?

רבי שמעון בן אלעזר שדבריו מובאים במשנה, היה חכם שחי בארץ ישראל במאה השנייה לספירה, לאחר מרד בר כוכבא.

באופן אישי: איך אנחנו נרגעים (עמ' 47)

לפעמים ההתנהגות שלנו משפיעה על הרגשות שלנו. למשל, אם אנחנו מחייכים אנחנו מרגישים שמחים ונינוחים יותר. בשעת כעס, אם נצליח לנשום עמוק, לספור עד עשר או להתרחק מהסיטואציה המכעיסה, נוכל להירגע. בקשו מהתלמידים להעלות רעיונות כיצד להתגבר על כעס.

הצעות לפעילויות:

- חלקו לכל תלמיד בלון ובקשו מהתלמידים לנפח את הבלונים. לאחר מכן כל אחד יכתוב על הבלון שלו אילו דברים מכעיסים אותו. צאו יחדיו לחצר בית הספר והפריחו את הבלונים באוויר, וכך 'השתחררו' מהכעס.
 - קיימו כמה 'שיעורי הירגעות' של תרגילי נשימה, יוגה או מדיטציה. לשם כך אפשר לבדוק אם יש הורה שעוסק בתחום ורוצה להנחות את הפעילות.
- אם קורה שהתלמידים חוזרים מההפסקה ברגשות סוערים, אפשר לתרגל נשימות אלה וכך לבדוק בכיתה באיזו מידה זה עוזר להרגיע את הרוחות.
- לאחר כמה התנסויות, יש לדון עם התלמידים על חוויותיהם: באיזו מידה התרגילים עזרו להם להירגע? האם יש להם הצעות נוספות לתרגילים שעשויים להרגיע? אפשר לבקש כמה מתנדבים שינסו לעשות תרגילים כאלה כשהם כועסים, וידווחו לכיתה באיזו מידה זה עזר להם להירגע.

הצעת פעילות לאי המושלם

על התלמידים לנסח חוק שכל אדם צריך לעשות במשך עשר דקות בכל יום דברים מרגיעים המוענקים חינם על ידי מוסדות האי, לדוגמה:

- מדיטציה
- ציור
- ספורט

התלמידים יציעו הצעות נוספות.

כל תלמיד מתבקש לבחור בדבר אחד כזה וליישם אותו במשך שבוע. אפשר גם להתנסות כל יום בדבר אחר ולכתוב בכל יום דיווח שיאפשר השוואה ביניהם.

7. לדון לכף זכות

שופטים ומבינים את האחר

ביחידה זו נלמד כמה חשוב לדון לכף זכות את הזולת לאור שתי משניות ממסכת אבות, ונתרגל הסתכלות חיובית על עצמנו ועל הזולת.

מטרות היחידה

- לימוד המונח 'כף זכות'.
- התנסות ותרגול של 'לדון לכף זכות' את הזולת ואת עצמנו.
- הבנת חשיבות ההזדהות עם מקומו של הזולת.

משך לימוד היחידה

שני שיעורים

מבנה היחידה

קומיקס ומשימת פתיחה
מן המשנה: "הוי דן את כל האדם לכף זכות"
נעים להכיר: רבי יהושע בן פרחיה
בחברותא: תרגול שפיטה לכף זכות בשלושה מקרים
רואים עולם: חזקת החפות
סיפור: סנגורם של ישראל
מן המשנה: "אל תדין את חברך עד שתגיע למקומו"
דיון במליאה: שופטים גם את עצמנו
קומיקס סיום

הרחבה

קומיקס פתיחה (עמ' 48)

בקומיקס הזדרזו השכנים להאשים את הזולת. מאיר ועליזה, זוג המבוגרים על הספסל, אומרים: "גם אנחנו מאשימים לפעמים מישהו בלי לבדוק קודם".
שאלו את התלמידים: האם גם אתם מאשימים לפעמים לשווא? חשבו ביחד מה גורם לנו לשפוט ולהאשים את האחר במהירות.

מן המשנה: "הוי דן את כל האדם לכף זכות" (עמ' 48)

המשנה קוראת לדון כל אדם לכף זכות. כדאי להתמקד בציווי "הוי דן". אין במשנה קריאה להיות נאיביים כי אם קריאה לדיון, למשפט מפוקח שבו האדם משתדל ככל יכולתו לראות את הטוב ואת הכוונות החיוביות של הזולת. רש"י, רמב"ם וראשונים נוספים מבארים את המשנה וכותבים שבמקרה שניתן לדון לכף זכות או לכף חובה, יש לדון את מי שבדרך כלל ישר לכף זכות. ואולם אם יודעים

בבירור שכוונתו של האדם אינה טובה, לא צריך לדון אותו לכף זכות. וזו לשונו של רש"י: "הוי דן את כל האדם לכף זכות: על כל שתשמע עליו אמור שנתכוון לטובה, עד שתדע בברור שאינו כן". חשוב להדגיש לתלמידים שהמשנה אינה אומרת שעלינו לדון כל אדם בכל מצב לכף זכות.

בחברותא: תרגול שפיטה לכף זכות בשלושה מקרים (עמ' 49)

ציירו על הלוח מאזניים וכתבו תחת הכפות 'כף זכות' או 'כף חובה'. התלמידים מתבקשים לדון את שלושת המקרים לשני הכיוונים: לכף זכות ולכף חובה. בסוף הפעילות אפשר לשאול: למה, לדעתכם, נתבקשתם להתייחס לשני הצדדים? מה אפשר ללמוד מכך?

בשאלות לדין (עמ' 50) שאלה 3 מתמקדת במצבים שבהם באופן טבעי אולי נזדרז לשפוט לרעה: אולי כשמדובר באנשים שאנחנו פחות אוהבים, באנשים ששונים מאוד מאתנו, באנשים שהתנהגו בצורה שלילית בעבר וכדומה. לכן המשנה מלמדת שהדרישה חלה על **כולם**. ואולי הקושי לדון לכף זכות קשור פחות לאדם אלא למצב, למשל, אם נפגענו באופן אישי מהמעשה.

רואים עולם: חזקת החפות (עמ' 50)

הנחת היסוד במשפט העברי קובעת כי כל אדם זכאי עד שלא הוכח אחרת. הרמב"ם כתב דברים המחדדים עד היכן חזקת החפות מגיעה: "אפילו ראוהו העדים רודף אחר חבירו, והיתרו בו [הזהירו אותו] והעלימו עיניהם או שנכנס אחריו [אחרי הנאשם] לחורבה ונכנסו אחריו [העדים] ומצאוהו הרוג ומפרפר והסייף מנטף דם ביד ההורג, הואיל ולא ראוהו בעת שהיכהו, אין בית הורגין [מענישים] בעדות זה. ועל זה וכיוצא בו נאמר: 'ונקי וצדיק אל תהרוג' (שמות, כג, ז)". (משנה תורה, הלכות סנהדרין פרק כ, הלכה א) הרמב"ם מסביר כי הלכה זו נועדה למנוע מצב שאדם חף מפשע יואשם, אפילו במקרה קיצוני שבו ברור על פניו שהחשוד אשם.

סיפור: סנגורם של ישראל (עמ' 50)

הסיפור עוסק בסנגוריה ובלימוד זכות על אדם ללא תנאי. מומלץ לחשוב על תכונותיו של רבי לוי יצחק מברדיצ'ב. מה מתכונותיו היינו רוצים לאמץ?

מן המשנה: "ואל תדין את חברך עד שתגיע למקומו" (עמ' 51)

דונו עם התלמידים בקשר שבין שני קטעי המשניות שלמדנו. גם במשנה הזאת מופיע השורש די"נ. מעניין לשים לב לכך ששני התנאים עוסקים בדין, במשפט בין חברים. אפשר לשאול את התלמידים אם הם חשים שהם דנים זה את זה, ואם כן, האם זה בסדר או שמא יש בכך פסול. בספר מובא משפט דומה שמקורו בילידים האמריקאים: "אל תשפוט אדם עד שהלכת קילומטר בנעליו". זאת הזדמנות לשוחח על כך שלעתים קרובות אפשר למצוא בתרבויות אחרות רעיונות שדומים מאוד לאלו שנמצאים במקורות היהדות. יש רעיונות וערכים אוניברסליים שאינם תלויים בתרבות מסוימת.

הצעה לפעילות: הציעו לתלמידים לחלוץ נעליים ולצעוד מעט בנעליים של תלמיד אחר. לאחר הפעילות אפשר לשאול:

- מה הרגשתם?

- מה הקשר בין הליכה בנעלי החבר לבין הבנה של מקומו ואילו ציו? (מרגישים שהחבר בעל מידות שונות, בעל נטיות שונות וטעם אחר).
- צפוי שיהיו תלמידים שיירתעו מפעילות כזאת, ואין לדחוק בהם להשתתף בה.

משימה (עמ' 52): כדי להבין את עופר, המורה היה צריך לחשוב על עולמו של עופר ועל מה שעובר עליו. היה הרבה יותר קל לו להתעלם מעופר, או אפילו לכעוס עליו, שכן יש תלמידים נוספים בכיתה שדורשים את תשומת לבו. המקרה מעלה את הטענה שלהגיע למקומו של האחר אינו הדבר הטבעי ביותר לעשות, הוא דורש מאמץ.

לאחר השלמת המשימה אפשר לעשות פעילות נוספת:

בקשו מכל התלמידים לחשוב על מקרה מהחיים שלהם שבו שפטו אותם בלי 'להגיע למקומם', ולכתוב את המקרה על דף. ערבבו את הדפים וחלקו אותם מחדש. כעת, בעזרת המשנה שלמדנו, ינסו התלמידים לכתוב כיצד ניתן לדון את החבר באופן אחר ומתוך התחשבות ב'מקומו'. (אפשר לכתוב גם מקרה דמיוני או מקרה שלקוח מתוך ספר או סרט).

דיון במליאה: שופטים גם את עצמנו (עמ' 52)

אמנם המשניות שהבאנו לא מתייחסות לשיפוט עצמי, אך טבעי להרחיב את הנושא ולדון גם בנושא חשוב זה.

אופן השיפוט שלנו את עצמנו הוא עניין אישי, ואין צורך לבקש מהילדים לשתף את הכיתה במסקנותיהם. כמורים נוכל לשתף את התלמידים בחוויות אישיות מחיינו על האופן שבו שפטנו את עצמנו כילדים וכמתבגרים (אם לזכות ואם לחובה).

הדיון בעמ' 53 מתמקד בחיבור בין שיפוט אחרים ושיפוט עצמי. עולה מדברי הדמויות שלפעמים יש קשר בין השניים ולפעמים אין.

לעבודת בית ניתן לבקש מהתלמידים לשתף את הוריהם בפעילות ולשוחח כיצד הם (הילדים וההורים) שופטים אחרים ואת עצמם:

האם הם נוטים לדון אחרים לכף זכות? ואת עצמם?

מהן הבעיות בשיפוט עצמי לחומרה, ומנגד, האם יש יתרונות בשפיטה עצמית לחומרה? השיחה עשויה להיות מרתקת!

הצעת פעילות לאי המושלם

אחד החוקים באי הוא שכל אדם חייב להתנדב פעם בכמה שנים להיות סנגור של אדם שעבר על החוק. הסנגור מבקש להקל בעונשו בעקבות נסיבות מקילות. התלמידים ינסחו את החוק, יגדירו את תפקידי הסנגור ויסקו לו כיווני מחשבה לנסיבות מקילות. למשל: אדם שעבר בעצמו חוויה קשה לפני שביצע את העברה (אולי בן משפחה שלו נפטר, התלמידים יכולים להציע דוגמאות נוספות); אדם שהיו לו חיים קשים (אולי הוא עני או חי בשכונה שכולם סביבו היו פורעי חוק, התלמידים יציעו דוגמאות נוספות); אדם שמשוהו מאוד הרגיז אותו (אולי קיללו את אביו או צחקו על מום של בנו, התלמידים יציעו דוגמאות נוספות); חשוב להדגיש שכל אלו אינם מצדיקים לעבור על החוק, אך יכולים לשמש סיבות להתחשבות, ואולי להקלה בעונש.

8. יש מקום למחלוקת

מתווכחים בצורה ראויה

ביחידה זו נלמד על מחלוקת קורח ועדתו אל מול מחלוקת הלל ושמאי, ונלמד להבחין בין מחלוקות רצויות ומבורכות לבין מחלוקות משסעות.

מטרות היחידה

- זיהוי מחלוקות רצויות אשר מקדמות את החתירה לאמת.
- השוואה בין מחלוקת הלל ושמאי לבין מחלוקת קורח ועדתו.
- הפנמת הדרך הנכונה לנהל מחלוקת.

משך לימוד היחידה

שני שיעורים

מבנה היחידה

קומיקס פותח ומשימת פתיחה
מן המשנה: "כל מחלוקת שהיא לשם שמים, סופה להתקיים..."
מן המקורות: מחלוקת קורח ועדתו
מן המשנה והתלמוד: קומיקס – מחלוקת הלל ושמאי
באופן אישי: האם המחלוקות משפיעות על החברויות שלכם?
יש לי מושג: מחלוקות במסורת היהודית
מחלוקת – על קצה הלשון: עיון בשורש המילה מחלוקת
שיר: שני חברים, יהודה אטלס
רואים עולם: מדינות שבהן אסור לחשוב אחרת
קומיקס סיום

הרחבה

קומיקס פותח ומשימה (עמ' 54)

לאחר קריאת הקומיקס, בקשו מהתלמידים להציע דוגמאות לחילוקי דעות שהיו יכולים להתקיים בין השכנים.

מן המקורות: מחלוקת קורח ועדתו (עמ' 55)

מומלץ לקרוא את הפרק מתוך [חומש במדבר](#). המשנה מכנה את המחלוקת בין קורח למשה 'מחלוקת קורח ועדתו'. מדוע לא 'מחלוקת קורח ומשה'?

הפרשנים מסבירים כי מחלוקת קורח ועדתו נקראת כך כיוון שגם בתוך עדת קורח היו מחלוקות, העדה עצמה הייתה מפולגת מכיוון שכולם רצו לעצמם שררה וכבוד.

משה, לעומת זאת, אינו נוטל חלק במחלוקת של קורח. הוא מנסה להשלים עמם, מצטער על המחלוקת ואף מנסה להצילם: "וידבר ה' אל משה ואל אהרון לאמר הבדלו מתוך העדה הזאת ואכלה אתם כרגע; ויפלו על פניהם ויאמרו אל אלהי הרוחות לכל בשר האיש אחד יחטא ועל כל העדה תקצוף". (במדבר טז, כ-כב)

סיבה נוספת לשם המחלוקת היא מטרותיהן של הדמויות במחלוקת: קורח ועדתו לא פנו אל משה בכוונה לנהל דיון ענייני או לפתור בעיה כלשהי. לא היה כאן אפוא ניסיון לדיאלוג בין שני צדדים, אלא יכוח שמקורו בצד אחד בלבד.

מן המשנה והתלמוד: קומיקס – מחלוקת הלל ושמאי (עמ' 56)

השיחה המובאת בספר מבוססת על מקור מהתלמוד (מסכת כתובות דף י"ז עמוד א). החלק בסוף, עניין השידוך, הוא עיבוד מהמשנה (מסכת יבמות פרק א משנה ד).

המחלוקת בין בית הלל ובית שמאי נוגעת לשני ערכים:

בית שמאי טוען שיש לדבוק באמת, לומר את האמת גם אם אינה נעימה לשומע, ובמקרה שאדם קנה בשוק דבר – מה פגום, לא צריך לשבח את הקנייה שלו. (כלומר, אם החברה שלך קנתה חולצה שבעיניך היא לא יפה והיא שואלת אותך "מה דעתך על החולצה?" יש לומר לה את האמת.)
לעומת זאת, בית הלל טוען שצריך להעדיף את ערך השלום על פני ערך האמת, ואם אדם כבר קנה דבר – מה, אין טעם לצער אותו, עדיף לשמור על השלום, החברות והאהבה בין האנשים ולא לומר את האמת לדעתך אלא להחמיא על הקנייה.

בקשו מהתלמידים לייצג כל אחד מהערכים שהלל ושמאי מעלים, ונהלו בכיתה דיון 'לשם שמים' על האיזון בין השלום והאמת.

זאת הזדמנות להציג בפני התלמידים את המילה 'דילמה' – מקור המילה מיוונית ותרגומה המילולי הוא טענה כפולה או קביעה כפולה. דילמה היא סוגיה שאין בה תשובה נכונה אחת אלא שתי עמדות שאפשר להצדיק.

הצעה לפעילות: לפני הדיון יש להוציא כמה תלמידים מהכיתה ולהסביר להם שבדיון עליהם להיות משקיפים ולא לגלות זאת לאף אחד. עליהם להתבונן ולהקשיב היטב לשיחה, ולרשום התרשמויות שלהם מאופן השיחה. לשם כך כדאי להכין דף תצפית עם כמה שאלות שיבדקו אם תלמידים דיברו באופן מסודר; אם חיכו עד שהחבר סיים את דבריו או שהתפרצו באמצע; אם התלמידים הקשיבו זה לזה; אם דיברו בצורה מכובדת ועוד. על המשקיפים לרשום כמה שיותר דוגמאות חיוביות לשיח חיובי ומועיל.

יש להיפגש עם המשקיפים לאחר השיעור ולשמע את התרשמותם. אפשר להכין מדבריהם משוב לכיתה ולשים לב שהמשוב יעשה בצורה מועילה ובונה, ובלי להעליב אף תלמיד.

התלמידים מתבקשים לבחור מהתכונות שתי תכונות המשתקפות בדיון שבין הלל ושמאי ולהוכיח זאת מתוך משפטים בשיחה.

תשובות אפשריות:

כבוד – (בית שמאי) "אני מבין את הרצון שלך לשמח את האדם אבל..." (אמירה המבטאת הערכה לטענות של הצד השני.)

הקשבה – המשוחחים מקשיבים זה לזה, הם שואלים שאלות שניכרת בהן הבנת עמדתו של האחר. למשל, (בית שמאי) "ואם החולצה ממש דהויה והחוטמים שלה פרומים, בכל זאת תשבח את הקנייה?"

הערכה – (בית שמאי) "למרות שלא הסכמתי אתך, אני חושב שיש אמת בדבריך."

קרבה וחברות – בתום הדיון הם מנסים לשדך את ילדיהם, דבר שמעיד על יחסי הקרבה ביניהם: (בית שמאי) "חשבתי שאולי אפשר להכיר בינו לבין בתך, יעל. אשתי סיפרה לי שהיא בחורה נעימה, חכמה וטובת לב. מה אתה אומר?"

בכיתות שיש בהן 'לוח חכם' ניתן להקרין את הטקסט ולסמן את תשובות התלמידים על הלוח.

יש לי מושג: מחלוקת במסורת היהודית (עמ' 58)

כאשר מופיעות במשנה או בגמרא כמה שיטות שונות, הדבר בא כדי לבטא מידה של אמת שנמצאת בכל דעה, אף אם דעה זו לא הוכרעה לבסוף להלכה. יש מידה של אמת בתפיסת העולם של בית שמאי, אך על פי חז"ל, מידת האמת של בית הלל גוברת, ועל כן הלכה נפסקה כבית הלל.

הבאת שתי העמדות מאפשרת לנו להבין את שני הצדדים של המחלוקת ולחלוק כבוד גם לדעת המיעוט. יש בכך מסר חשוב לכולנו: יש לתת כבוד גם לדעה אחרת, אולי יש גם בה מידה של אמת. לשאלה מדוע מזכירים במשנה גם דעות שלא נפסקו להלכה, החכמים משיבים שאם יקום בית דין אחר (גדול בחוכמה ובמניין) וירצה לפסוק לפי הדעה האחרת, יהיה לו על מה לסמוך. (משנה, עדויות פרק א משניות ד-ו).

מחלוקת – על קצה הלשון (עמ' 58)

פינת הלשון מתמקדת במהות של המילה 'חלק' בתוך המילה 'מחלוקת'. בעקבות הדיון סביב הרעיון שכל אחד רואה חלק מהתמונה השלמה, ניתן לצפות בסרטון המציג את הספר **'זום'**. הספר מבטא את הרעיון כי יש נקודות מבט ופרספקטיבות שונות. אפשר לספר לתלמידים את הסיפור על **הפיל והעיורים**.

משמעות הביטוי 'לשם שמים' המוזכר במשנה התפתחה והשתנתה במהלך הדורות. אצל חז"ל המשמעות דתית, כלומר, המחלוקת נעשית לשם בירור דבר ה'; בימינו משתמשים בביטוי זה כדי לומר שמהו נעשה שלא מתוך מגמה מסוימת או כדי להשיג רווח אישי. זו דוגמה טובה לשינויים שחלים בשפה שהיא גם עתיקה מאוד, וגם מהווה חלק מתרבות חיה שמתפתחת ומשתנה כל הזמן.

רואים עולם: מדינות שבהן אסור לחשוב אחרת (עמ' 60)

המדור מתאר מדינות שבהן המחלוקת איננה מותרת. חשוב מאוד שהתלמידים יבינו שהדמוקרטיה במדינת ישראל איננה מובנת מאליה, ולכן הבאנו דוגמאות למדינות שאינן דמוקרטיות. בשאלה מס' 2 התלמידים מתבקשים לתת דוגמאות לדרכים שאפשר לבקר את מדיניות הממשלה במדינת דמוקרטיה. נצפה לתשובות כגון הפגנות, עיתונות חופשית, דו"חות ממשלתיים כמו דו"ח מבקר המדינה, תכניות סאטירה, אמנות מחאתית וכמובן, בחירות.

סרטון

באתר 'של"י' ושלכם' תמצאו **סרטון** חביב מאוד המציג את מחלוקת בית הלל ושמאי. (מאת דניאל רוט בהפקת המרכז ליהדות ויישוב סכסוכים של מכון פרדס). **וסרטון נוסף** שעוסק בנושא 'איך רבים'.

בשנת 2014 קמה יוזמה חדשה: דיבור חדש – השבוע לקידום מחלוקת בונה. יום זה הוקם ומופעל על ידי המרכז ליהדות ויישוב סכסוכים של מכון פרדס ועל ידי מוזאיקה – המרכז ליישוב סכסוכים בהסכמה. מטרת היוזמה, לדבריהם, "לחזק את תרבות המחלוקת והגישור ולעודד שיח והיכרות תוך מגזריים ובין מגזריים בחברה הישראלית, באמצעות הקניית מיומנויות תקשורת ודיאלוג המקדמות מחלוקת בונה ועניינית." אתם מוזמנים להיכנס **לאתר** ולראות את המגוון הרחב של הפעילויות

בנושא ניהול מחלוקות, הקשבה ושיח, שמתקיימות במוקדים רבים ברחבי הארץ. כמה מהמוקדים פתוחים לקהל הרחב. אולי תרצו להצטרף לפעילויות בהרכב כיתתי או בית ספרי. למה בט' באדר? היוזמים מסבירים: "על פי המקורות זה התאריך בו חדלו בית הלל ובית שמאי מלנהל את המחלוקות ביניהם באופן בונה ("לשם שמים") ופנו לדרכים אלימות. השבוע לקידום מחלוקת בונה מצוין דווקא סביב תאריך זה, על מנת להדגיש את הצורך שלנו, הן כפרטים והן כחברה, בחידוד הערכים והמיומנויות הנדרשים בעת מחלוקת."

הצעה לפעילות מסכמת: כתבים תסריט

בקומיקס שבתחילת היחידה התנהלו ויכוחים על צביעת הבית. בכל חברה יש ויכוחים. התחלקו לקבוצות וחשבו על נושא שנוי במחלוקת, נושא שאפשר להתווכח עליו בכיתה או בבית הספר. הניחו בתוך כובע שני פתקים: 'סגנון קורח ועדתו' ו'סגנון הלל ושמאי': הזכירו לתלמידים: 'סגנון קורח ועדתו' הוא סגנון ויכוח שמחריף את המחלוקת, שהמשתתפים בו אינם חולקים כבוד זה לזה ונוהגים בגאווה ובחוסר הקשבה (בדומה למחלוקת קורח ועדתו); 'סגנון הלל ושמאי' הוא סגנון ויכוח שהמתווכחים בו מאזינים זה לזה בכבוד ובהערכה, מתקדמים ומגיעים לחקר האמת (בדומה למחלוקת הלל ושמאי). על כל קבוצה לכתוב תסריט לפי סגנון הויכוח שקיבלו בפתק, להמחיש אותו ולהציגו לפני הכיתה.

קומיקס סיום (עמ' 60)

שאלו: מדוע הקשבה היא סימן לתקשורת מכבדת?

עצה להמשך הטמעת הנושא:

כאשר מתפתח בכיתה דיון או מחלוקת, כדאי לנצל את ההזדמנות ולהציע לתלמידים לבדוק את אופי השיח, להיזכר בדברים שנאמרו בשיעורים הללו על כבוד הדדי ועל הקשבה, והציע לנהל את המחלוקת כמו הלל ושמאי.

הצעת פעילות לאי המושלם

קיום 'הייד פארק' באי פעם בשבוע, ובו כל אחד יכול להביע את דעתו על ענייני האי. כדי לתרגל את אמנות המחלוקת הראויה, נבקש מהתלמידים לקבוע חוקים:

- מהו טון הדיבור הראוי?
- אילו מילים ומושגים אסור לומר? (ואם הם נאמרים יותר מפעמיים, הנאום מופסק).
- כמה זמן מותר לנאום?
- האם מותר להגיב לדברי הנואם? כיצד? (בסוף הנאום? באמצעו? כל אחד מתי שהוא רוצה?)
- האם יש נושאים שאסור לדבר עליהם? (למשל, עידוד לאלימות כגורם יעיל, הכפשת קבוצה מסוימת באוכלוסייה וקריאה לפגוע בה וכדומה).

חלק ב

זמן יהודי-ישראלי

מבוא כללי לציר זמן יהודי-ישראלי

ציר הזמן היהודי בוחן את הדרכים הייחודיות שבהן העם היהודי מחלק את הזמן בחיינו ליחידות. לאחר מבוא קצר על מושג הזמן בכלל, נבדוק עם התלמידים את יחידות הזמן מזווית יהודית מהיחידה הגדולה לקטנה: קודם כול את לוח השנה היהודי ואחר כך את החודש, השבוע והשבת, והיום. בכל יחידה נבחן את הרעיונות והערכים שאותה יחידת זמן מזכירה לנו. שני רעיונות עומדים במרכז כל היחידות: הלוח העברי הוא אוסף של ציוני דרך המזכירים לנו רעיונות וערכים שחשובים לתרבות היהודית-ישראלית, והלוח העברי מחבר את היהודים בכל מקום.

1. מסע בלוח השנה

ייחודו של לוח השנה העברי

מתחילים את לימוד הנושא 'זמן יהודי' בלוח השנה העברי: נשווה אותו ללוחות אחרים, נבחן מדוע – אם בכלל – חשוב שיהיה לעם היהודי לוח ייחודי משלו, ונראה בחגי ישראל עוגנים לאורך השנה. את היחידה מלווה שיעור דיגיטלי שמשלים את הנושא. כדאי להתחיל את לימוד הציר ביחידה שבספר.

מטרות היחידה

- הכרת לוחות השנה השונים ואת האפיונים שכל לוח משקף באותה תרבות.
- דיון בשאלה אם ראוי שלעם היהודי יהיה לוח שנה ייחודי.
- הכרת הרעיון שחגי ישראל משמשים ציוני דרך המזכירים רעיונות וערכים שחשובים לעם היהודי.

משך לימוד היחידה

שלושה שיעורים

מבנה היחידה

קומיקס פתיחה
משימות: מדברים על זמן – פעילות פתיחה סביב תמונות
זמן כללי וזמן יהודי – הצגת השעון היהודי
תפקידו של לוח שנה
שיר: **לוח שנה**, נעמי גונן
באופן אישי
משימה: לוח השנה העברי
לוחות שנה שונים בתרבויות שונות
חידה: חשבון פשוט
כיצד בנויים הלוחות השונים?
הלוח העברי מתאים לעונות השנה
מן התורה: השמש והירח בסיפור הבריאה
מדרש: לוח שונה מסייע להבדיל ("אומות העולם מונים לחמה וישראל ללבנה...")

החגים והמועדים כציוני דרך
באיזה לוח משתמשים? שיר: **תאריך עברי**, אורי אורבך
סיפור שהיה: לוח שנה ליהודי רוסיה
קומיקס סיום

הרחבה

לקראת השיעור בקשו מהתלמידים לבדוק את התאריך העברי של יום ההולדת שלהם. (אפשר לבדוק בתעודת הזהות של ההורים.)

קומיקס פתיחה (עמ' 62)

השיחה הבין-לאומית בין עופר למירב, בת דודתו שגרה באוסטרליה, מציגה את הרעיון שלמרות ההבדלים בין חוויותיהם של יהודים סביב העולם בהקשר של לוח השנה העברי (למשל, המועד שבו יערכו את סדר פסח), רב המשותף להם ומחברים אותם דברים רבים. נחזור לנושא זה ביחידות בהמשך.

משימות: מדברים על זמן – פעילות פתיחה סביב תמונות

מטרת הפעילות היא לפתח את הדין בנושא הזמן באופן כללי. המושג זמן הוא מושג מופשט והוא קשור למגוון רחב של נושאים: זמנים, כלומר, שלבים בחיי האדם; זמנים, כלומר, שעות במהלך היום; כלים וסממנים שמשקפים את הזמן שחולף ולפעמים אף מודדים אותו, וכולי.

לאחר העיסוק בתמונות שבספר, התלמידים מתבקשים להציע תמונות נוספות הקשורות לנושא הזמן. כדאי להציע לתלמידים לעשות זאת בבית ולשלוח את התמונות למורה. מהתמונות שהתלמידים שלחו ניתן להכין מצגת פשוטה ולהציג אותה בשיעור הבא.

משימה: התלמידים מתבקשים לרשום במחברת את כל יחידות הזמן שהם מכירים.

הצעה לפעילות: אפשר להכין מראש שלטים ובהם יחידות הזמן. לאחר שעוברים על היחידות שהתלמידים רשמו, מחלקים לכל זוג או שלישייה יחידת זמן אחת. על התלמידים להסדר לפי הסדר תוך 15 שניות.

יחידות הזמן: רגע, שנייה, דקה, שעה, יום, יממה, שבוע, חודש, שנה, עשור, דור, יובל, מאה, מילניום.

פעילות נוספת בנושא הזמן באופן כללי:

סיפור בהמשכים – מספרים לתלמידים שהם גרים באי שבו יום אחד, באופן פתאומי לגמרי, כל השעונים הפסיקו לעבוד, וכל התאריכים שבלוחות השנה נמחקו. על כל תלמיד להמשיך את הסיפור בכמה משפטים. באמצעות הסיפורים, נבחן את התפקיד המרכזי והחיוני של מדידת הזמן בחיי היום-יום.

זמן כללי וזמן יהודי (עמ' 63)

נציג את הרעיון שאף על פי שהזמן הוא ערך אוניברסלי, יש גם זמן 'יהודי', זמנים ייחודיים לתרבות היהודית.

שעון 'יהודי' התמונה של השעון שדומה לשעונים שיש לעתים בבית הכנסת ממחישה רעיון זה. השעה שהשעון מציג היא אותה אותה יחידת זמן בכל העולם (בהתחשב בפער הזמנים, כמובן). הרכיבים הייחודיים לתרבות היהודית הם התאריך, החודש והשנה העברית, השם של פרשת השבוע, זמן הדלקת נרות וצאת הכוכבים (צאת השבת). כאשר נעסוק באחד הרכיבים האלה לאורך היחידות שבחלק זה, נחזור לשעון זה.

שיר: "לוח שנה", נעמי גונן (עמ' 64)

שירה של נעמי גונן מעביר בצורה חינוכית את הרעיון שלוח השנה ממחיש ומנגיש לנו את מושג הזמן המופשט. השיר משמש קרש קפיצה לשיחה עם התלמידים. אפשר לשאול אותם אם הם נעזרים בלוח שנה או ביומן, ואם כן, לשם מה.

פעילות: חשוב להדגיש, שבלוחות השנה או ביומנים שלנו יש דברים שמשותפים לכולם ויש שלא. אפשר להדגים בכיתה: לבקש מכולם לפתוח את היומן בעמוד של תאריך מסוים (למשל, במועד של מבחן צפוי) ולבדוק מה כתוב אצל התלמידים, ואחר כך לבקש מהתלמידים למצוא משהו שמופיע רק אצלם ביומן.

באופן אישי (עמ' 64)

במדור מופיעה שאלה המזמנת שיחה סביב נושא הזיכרון והצפי לעתיד: חלק מאתנו נהנים להיזכר בעבר, ואילו חלקנו מתמקדים בעתיד. אין כאן גישה ראויה יותר או פחות; השאלה מזמינה להכיר את עצמנו טוב יותר בנושא זה.

משימה: לוח השנה העברי (עמ' 64)

בספר מוצג לדוגמה חודש אחד מלוח השנה העברי ובו לא מעט סימנים הקשורים לתרבות היהודית: שם החודש, השנה, פרשת השבוע, זמני כניסת השבת וצאת השבת, ראש החודש, מועדים וחגים. בהמשך היחידה נתייחס לדרך שבה רשמים את היום בלוח העברי (באותיות ולא בספרות). ייתכן שהתלמידים לא יזהו את כל הסימנים בשלב זה של הלימוד, ואין צורך להזכיר את כולם.

לוחות שנה שונים בתרבויות שונות (עמ' 65)

מטרת הקטע להעביר לתלמידים את ההבנה שלוח השנה איננו טכני בלבד, וכי כל לוח מציג תאריכים שחשובים לאותה תרבות.

כיצד בנויים הלוחות השונים? (עמ' 66)

מאורות השמים משחקים תפקידים שונים בקביעת הלוחות השונים. לא פשוט להסביר כיצד השמש והירח משפיעים על קביעת הזמנים. כאן הבאנו את העובדות הבסיסיות, כדי להסביר שהלוח העברי נקבע גם לפי השמש וגם לפי הירח. השילוב של הירח והשמש בלוח השנה מבטיח שהחגים יחזרו באותה תקופה כל שנה. זה מהותי בלוח העברי, כי חלק מהחגים קשורים במהותם לעונה מסוימת (למשל, פסח הוא חג האביב). לשם השוואה, באסלאם הלוח נקבע רק לפי הירח, ולכן לחגים אין מועדים קבועים.

נושא זה נידון גם ביחידה הדיגיטלית. בין היתר מובא שם הסבר על עיבור השנה, הוספת החודש (אדר א') מדי פעם כדי להבטיח שהחגים יחולו באותה תקופה כל שנה. הסרטון [עפים על הירח](#) של מטח, מרחיב בחן רב את הדיון בתפקידיהם של השמש והירח בקביעת הזמנים.

הלוח העברי מתאים לעונות השנה (עמ' 67)

דבריה של יונית החקלאית מדגישים את החיבור בין חלק מחגי ישראל לעונות השנה ולארועים חקלאיים. נצפה שהתלמידים ירכיבו את השלשות הבאות:

פסח – חג האביב – אביב

שבועות – חג הקציר – תחילת הקיץ

סוכות – חג האסיף – סתו

השיחה בין עופר ומירב באה להבהיר שחיבור החגים לעונות השנה קורה בארץ ישראל ולא דווקא בארצות אחרות. זאת דוגמה נוספת למשותף בין יהודים בארץ ובתפוצות ולשונה ביניהם.

מן התורה: השמש והירח בסיפור הבריאה (עמ' 68)

תפקידיהם של השמש והירח מתוארים בחומש בראשית:

”וַיֵּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי מְאֹרֹת בְּרָקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלַּיְלָה וְהָיוּ לְאֹתֹת וּלְמוֹעֲדִים וּלְיָמִים וְשָׁנִים.” (בראשית א, יד)

לפי הפסוק, מאורות השמים מבדילים בין היום והלילה ומהווים "אותות", כלומר, סימנים למועדים, לימים ולשנים.

מדרש: לוח שונה מסייע להבדיל ("אומות העולם מונים לחמה וישראל ללבנה")

במדרש רבי לוי דורש את הפסוק "ואבדל אתכם מן העמים" ומסביר במה האל הבדיל את עם ישראל. אנחנו מתמקדים במשפט האחרון: "שאומות העולם מונים לחמה וישראל (גם) ללבנה". חשוב ביותר להדגיש שאין כאן אמירה אליטיסטית, רבי לוי אינו טוען שהלוח שלנו עדיף על פני לוחות אחרים, הוא רק שונה מהם.

המדרש מזמן דיון בשאלה אם ראוי שיהיה לעם היהודי לוח שונה משל עמים אחרים. זו בעצם שאלה רחבה יותר: האם ראוי וחשוב להיבדל מעמים אחרים? לסוגיה זו יש פנים לכאן ולכאן: מצד אחד, כל אדם שואף לזהות ייחודית משלו, כך הוא מרגיש שיש לו קיום נפרד ונבדל משאר בני האדם. כך גם עמים ומדינות מעוניינים להיות מזוהים על פי אופי מסוים. מצד שני, השאיפה להיבדל מעמים אחרים עלולה להקים חיץ בינינו לאחרים, ואם לוקחים אותה לקיצוניות היא עלולה לגרום להיבדלות מאחרים, ובמקרים מסוימים אף לעודד חשיבה יומרנית ושחצנית (העם עשוי להאמין שהוא עליון על פני עמים אחרים). תפיסה כזאת היא מסוכנת כיוון שהיא עלולה לגרום ליחס מזלזל באחרים ומתנשא.

החגים והמועדים כציוני דרך (עמ' 70)

כאן מוצג לראשונה רעיון שילווה אותנו לאורך חלק זה של הספר: לוח השנה העברי הוא מעין מסע, והחגים והמועדים משמשים ציוני דרך בו. כל חג ומועד מספר סיפור ומציג ערכים ורעיונות. כאן אנחנו מדגימים זאת בעזרת שלושה חגים ומועדים. התלמידים מתבקשים לבחור חג אחר ולהכין לו שלט ציון דרך. אפשר לחלק דפים צבעוניים שעל גביהם התלמידים יכינו את השלטים, ולתלות אותם על קיר לפי סדר החגים.

שיר: "תאריך עברי", אורי אורבך (עמ' 72)

אפשר לפתוח שיחה על השימוש בתאריכים עבריים. תחילה התלמידים בודקים אם התאריך העברי והלועזי של יום ההולדת שלהם חופפים. רוב הסיכויים שהם לא, הרי זה קורה לעתים רחוקות (הדעה הרווחת היא שהתאריכים נפגשים כל 19 שנה, ואולם זה לא מדויק). לרוב, התלמידים משתמשים בתאריך הלועזי. אין כאן ניסיון לשכנע מישהו להשתמש בתאריך העברי אלא להסב את תשומת לבם של התלמידים לכך ששני התאריכים קיימים.

שאלה מס' 3 עוסקת באירועים שאנו מציינים לפי הלוח העברי. התשובה היא, כמובן, חגי ישראל. גם אם התלמידים אינם נעזרים בלוח העברי לצרכים האישיים שלהם (למשל, לציון יום הולדתם), חשוב שיידעו שהלוח העברי נחוץ לפחות לקביעת החגים. בעקבות השיחה בין שירלי ויואב נעלה יתרונות וחסרונות בשימוש בלוח העברי: נצפה לשמוע, בין היתר, תשובות כמו "צריך לדעת מתי לחגוג את החגים", "זה חלק מהזהות הייחודית שלנו", "כך עשו בעבר, חשוב לשמור על המסורת". מהצד השני, נצפה לשמוע תשובות כמו "כדאי להשתמש בלוח שזהה לשאר העולם", "הלוח העברי כבר אינו רלוונטי", "שני לוחות זה מבלבל" וכדומה.

סיפור שהיה: לוח שנה ליהודי רוסיה

הסיפור מדגיש את חשיבותו של לוח השנה לשם קיום חיים יהודיים. יהודי רוסיה לא יכלו לדעת את תאריכי החגים בלי לוח השנה. הלוח חיבר אותם לשאר העם היהודי.

הצעה לפעילות: אפשר להציע משחקים בנושא חודשים וחגים, למשל:

התחלקו לשתי קבוצות. קבוצה אחת מכינה כרטיסיות עם השמות של כל חגי ומועדי ישראל. קבוצה אחרת יוצרת כרטיסיות עם שמות החודשים העבריים.

כל קבוצה מקבלת כמה דקות כדי ללמוד את מעגל השנה על פי התמונה שיש כאן (את סדר החודשים ואילו חגים נחגגים באילו חודשים). אפשר לחלק את השינון בין חברי הקבוצה, כך שלא כולם יצטרכו לזכור את הכול.

על שתי הקבוצות להחליף ביניהן את הכרטיסיות שהכינו. כל קבוצה צריכה לסדר את הכרטיסיות לפי הסדר הכרונולוגי שלהן (קבוצה אחת תסדר את החודשים לפי הסדר, וקבוצה שנייה תסדר את החגים לפי הסדר שבו הם חלים בשנה*)

בשלב הבא, על שתי הקבוצות לעבוד יחד ולהתאים את החגים והמועדים לחודשים העבריים שבהם הם חלים – למשל מי שמחזיק בכרטיסיית 'תשרי' יתחבר למי שמחזיק בכרטיסיות של ראש השנה, יום כיפור וסוכות.

* חשוב להבהיר לתלמידים שזהו סדר החגים במהלך השנה, אבל סדר זה אינו קשור לאירועים שאותם מציינים החגים, למשל, חנוכה קודם לפסח בלוח השנה, אך יציאת מצרים קדמה לסיפור חנוכה.

2. ירח חדש ומחדש

הירח, החודש והלוח העברי

היחידה עוסקת בחודש העברי מכמה זוויות, ובעיקר בקשר שבין מופעי הירח השונים לתאריכים עבריים, ולראש החודש. נדגיש את ראש החודש כיום המסמן התחדשות.

מטרות היחידה

- זיהוי התאריך העברי לפי מופעי הירח.
- לימוד על חשיבות זיהוי מועד ראש החודש.
- הצגת הרעיון שראש החודש הוא הזדמנות לחשוב על התקוות ועל השאיפות שלנו לחודש הבא.

משך לימוד היחידה

שניים-שלושה שיעורים

מבנה היחידה

קומיקס ומשימת פתיחה
מופעי הירח
מדרש: האם לירח תפקיד ייחודי? ("כדי לקבוע בה ראשי חדשים ושנים")
קביעת ראש החודש לפי הירח
נעים להכיר: חלם
סיפור: חכמי חלם שרויים בחשכה
יש לי מושג: אותיות קידוש לבנה
איחולים לחודש החדש
מן התפילה: ברכת החודש
משימות: חודש חדש מזכיר לי
חוקרים חודש
חודשים מבולבלים
אמנות: פסיפס גלגל המזלות
קומיקס סיום

הרחבה

קומיקס פותח (עמ' 74)

דבריה של נעמה מבטאים מסר מרכזי ביחידה – כל חודש מבשר התחדשות ואפשרויות חדשות.

משמעות קביעת ראש חודש: השיחות בקומיקס הפתיחה ממחישות כיצד קבעו מתי ראש החודש בעבר, וגם למה חשוב לדעת מתי חל ראש חודש (וזאת כדי לדעת מתי חלים החגים).

באתר 'של"י ושלכם' תמצאו יחידה דיגיטלית על קביעת ראש חודש בימי בית המקדש. כדאי להנחות את התלמידים לעשות אותו כשיעורי בית, או לעשות אותו בשיעור הבא.

מופעי הירח (עמ' 74)

בחלק זה של היחידה התלמידים מתרגלים את המופעים של הירח ואת התאמתם לתאריכים בחודש העברי. המושג 'מולד הירח' מוזכר, אפשר לחבר אותו לרעיון ההתחדשות שהוזכרה בתחילת היחידה: בתחילת החודש הירח כאילו נולד, ואתו אפשרויות חדשות. הספר מציע משימות שבעזרתן התלמידים מתרגלים את התאמת מופעי הירח לתאריך העברי. בין היתר, התלמידים מתבקשים לצייר את צורת הירח ביום ההולדת העברי שלהם. אם יש לוח ימי הולדת בכיתה, אפשר לבקש מהתלמידים להוסיף ליד התאריך שלהם ציור של מופע הירח הצפוי באותו יום.

פעילויות נוספות בנושא מופעי הירח: אפשר להציע לתלמידים ליצור ספרון אנימציה של הירח: מחברים 24 עמודים קטנים יחד, ובכל דף מציירים מופע אחר של הירח לפי סדר המופעים בחודש. כאשר מדפדים מהר בספרון, רואים את מחזור הירח פעם או כמה פעמים. ביגו ירח: מכינים לוחות ביגו ועליהם מופעים שונים של הירח (והתאריך לידם). קוראים תאריך, ומי שבידיו ירח המתאים לאותו יום מסמן אותו.

מדרש: האם לירח תפקיד ייחודי? ("כדי לקבוע בה ראשי חדשים ושנים", עמ' 76)

הירח מאיר את שמי הלילה, אך יש ימים במהלך החודש שבהם הירח צר מאוד ופחות מאיר. רבי שמעון מדגיש את התפקיד של הירח שלדעתו הוא החשוב ביותר: לקבוע את תחילת החודש, וכמובן, את ראש השנה (שחל בראש חודש תשרי).

סיפור: חכמי חלם שרויים בחשכה (עמ' 78)

סיפור חכמי חלם מאפשר חזרה בצורה משעשעת על כמה מהמושגים שנלמדו עד כה: ערב ראש חודש, השינוי במופעי הירח לאורך החודש, העובדה שהירח בימים מסוימים אינו מאיר את הלילה (כפי שטען רבי שמעון במדרש שקראנו בתחילת השיעור), וכן מושג שעוד לא נלמד: ברכת קידוש הלבנה. אפשר לקרוא את כל הסיפור ברצף, ואפשר לעצור מדי פעם כדי לוודא שהתלמידים עוקבים.

מן התפילה: ברכת החודש (עמ' 81)

לפני קריאת ברכת החודש, התלמידים מתבקשים לעבוד בקבוצות ולחבר ברכות לחודש הבא. כדאי להציע להם קודם כול לערוך סיעור מוחין של איחולים ותקוות, בלי לנסח אותם. רק לאחר שהחליטו אילו דברים ברצונם לכלול בברכתם, ייגשו לניסוח. כדאי להדריך אותם לחשוב על כמה מעגלי שייכות: על עצמם, המשפחה, החברים, בית הספר, השכונה, ועוד.

אם הזמן מאפשר זאת, אפשר לבקש מהתלמידים להכין מצגת של הברכה ותמונות. לחלופין, הם יכולים לכתוב את המילים בצורה שמשקפת את משמעותן, למשל, את המילה שמחה אפשר לכתוב בצורת חיוך.

כאשר התלמידים משתפים את כולם בברכות שחיברו, כדאי למיין אותן על גבי הלוח לפי נושאים: רגשות, דברים אישיים או לכלל, דברים הקשורים למדינה, דברים הקשורים לעולם הטבע וכדומה. אם הברכות מוצלחות, אפשר להכין ברכה לבני המשפחה ולקחת אותה הביתה בראש החודש הבא. כעת קוראים את ברכת החודש המסורתית. חשוב להסב את תשומת לב התלמידים שהברכה מתייחסת לכל עם ישראל, "בכל מקום שהם" ברמה האישית (פרנסה טובה, רפואה שלמה) וברמת הכלל (לגשמים בעתם, לגאולה).

משווים בין הברכות שהתלמידים חיברו לטקסט המסורתי ועומדים על המשותף והשונה. אפשר לדון ביתרונות ובחסרונות שבברכה אישית שחיברנו בעצמנו ובברכה מסורתית, שאפשר למצוא בכל סידור. אפשר להסביר שגם מי שמתפלל את הנוסח המסורתי מוסיף, בדרך כלל, ברכה אישית. אפשר להשמיע את המילים האחרונות של הברכה מתוך [התקליטור יחד בתפילה](#) בהפקת קרן תל"י.

משימה: חודש חדש מזכיר לי (עמ' 82)

ראש החודש אינו מציין את תחילת החודש הבא בלבד, כפי שנעמה אומרת בקומיקס הפותח. הוא גם מזכיר לנו שאנחנו מתחילים תקופה חדשה ושטמונות בה הזדמנויות חדשות. אם תרצו, אפשר ללמד את התלמידים את המנהג 'יום כיפור קטן'. יש אנשים הנוהגים לצום ביום שלפני ראש החודש, לפי מנהגם של המקובלים במאה ה-16. כפי שיום כיפור הוא יום של צום שבו עושים חשבון נפש על השנה שחלפה וחושבים על השנה הבאה, כך רואים בראש החודש הזדמנות לבדוק את עצמנו כל חודש מחדש. לפניכם [סיפור ופעילות בנושא יום כיפור קטן](#) מאתר לבנ"ה של קרן תל"י.

משימת חקר: חוקרים חודש (עמ' 82)

התלמידים מתבקשים לעשות **משימת חקר** על החודש שבו נולדו. קורב לוודאי שיהיו כמה תלמידים שנולדו באותו חודש, על כן אפשר להזמין את ילידי אותו החודש לעבוד יחד. מוצע שהתלמידים יכינו מצגת המציגה את החודש. אפשרויות נוספות: אפשר לנהל תכנית ריאליטי: מרוץ בין החודשים – מי החודש המוצלח ביותר. על כל חודש להסביר למה הוא צריך לזכות. לחלופין, כל תלמיד יכול להכין שקף של החודש שלו, ומחברים את כל השקפים למצגת משותפת.

משימה: חודשים מבולבלים (עמ' 82)

נסיים את היחידה במשחק ובו התלמידים מתבקשים לסדר את שמות החודשים שהתערבבו. אפשר להפוך את המשימה לפעילות כיתתית: מכינים מראש את השמות על גבי שלטים. מחלקים את הכיתה לקבוצות, וכל קבוצה מקבלת שלט אחד. על חברי הקבוצה לגלות מהו החודש, ואז לעמוד עם הקבוצות האחרות בסדר הנכון לפי חודשי השנה.

מציינים וחוגגים ראש חודש בבית הספר: אפשר לציין את ראש החודש בבית הספר בדרכים רבות. [לפניכם כמה רעיונות לכך.](#)

3. שבוע טוב!

ששת ימי השבוע ושבת

בתרבות היהודית ימי השבוע סובבים סביב השבת, לכן בבואנו לעסוק בשבוע, מן הסתם נעסוק גם בשבת.

מטרות היחידה

- היכרות עם סיבות לכך שהשבוע בן שבעה ימים.
- הכרת משמעות שמות ימות השבוע ביהדות.
- דיון ביחסים שבין ימי חול לשבת.
- דיון באופייה המיוחד של השבת.

משך לימוד היחידה

שלושה שיעורים

מבנה היחידה

קומיקס ומשימת פתיחה

על מבנה השבוע

למה שבע? סיפור בריאת העולם

שמות ימות השבוע

מדרש: "תהא מונה את כל הימים לכבוד שבת..."

הצעות אחרות לשמות לימות השבוע

אגדה: בין יום חול ליום השבת

מן המקורות: שבת – יום מסוג אחר, אברהם יהושע השל

סיפור: החנות ששינתה את פניה, צילה זמורה-גרטי

מן התפילה: מה השבת מזכירה? – קידוש ליל שבת

פרשת השבוע

מן התפילה: פרידה משבת וחזרה לימי חול – ברכה מתוך טקס הבדלה

שיר: שבוע טוב! – לנר ולבשמים נפשי מייחלה, אליהו הנביא

קומיקס סיום

הרחבה

קומיקס פותח (עמ' 84)

הקומיקס הפותח מציג נושא שיוסיף ויתפתח לאורך היחידה: מהם היחסים בין ימי השבוע והשבת? האם אנחנו מחכים כל השבוע לשבת, או שלכל יום יש ערך משלו?

למה שבע? סיפור בריאת העולם (עמ' 85)

לתלמידים מובן מאליו שהשבוע בן שבעה ימים, אך ברצוננו להבהיר שאין זה כך. השבוע אינו נקבע לפי תופעה בטבע (כמו, למשל, השנים והחודשים). כך גם חלוקת היום ל-24 שעות. אלה הן חלוקות מלאכותיות. כאשר נחשוף את התלמידים לעובדות אלו, נחדד את ההבנה שדברים רבים בחיינו הם הבניה אנושית, כלומר, בני האדם אחראיים להם. נדמה לנו שהם מובנים מאליהם, אך זו טעות. המסורת היהודית מקשרת את מבנה השבוע לסיפור בריאת העולם (העולם נברא בשישה ימים + שבת).

שמות ימות השבוע (עמ' 87-88)

העיסוק בשמות ימי השבוע מלמד שאלו משקפים ערכים של התרבות. בעוד תרבויות אחדות כינו את שמות הימים על שם גרמי השמים שראו בהם אלים, העם היהודי כינה את שמות השבוע במספרים, כמו ימי הבריאה. **במדרש**, ר' יצחק נותן הסבר נוסף לשמות ימי השבוע במספרים: הוא רואה בכך מסר, את ימי השבוע סופרים לקראת השבת, והיא יום השיא. בתקופות שונות **זאב יעבץ ויוסף קלזנר** הציעו שמות חדשים לימי השבוע. חשוב להדגיש לתלמידים שכל אחת מהגישות (כמו כל גישה בכלל בחיים) משקפת תפיסת עולם וערכים. מעניין לציין שגם בלוח המוסלמי אין שמות לימי השבוע.

אגדה: בין יום חול ליום השבת (עמ' 89)

המדרש על שמאי והלל מציג שתי תפיסות שונות לגמרי של היחסים בין ימי השבוע ושבת. בעוד שמאי רואה בשבת יום שיא שיש להיערך אליו במשך כל השבוע, הלל רואה בכל יום ערך משלו. יש להניח שגם הלל היה רוצה שיהיה לו מאכל טוב בשבת, אך כפי שמובא בהמשך המדרש (ולא מופיע בספר לתלמידים), הוא בטח באלוהים שיקבל זאת. בפועל, תפיסה זו גרמה לכך שהוא היה יכול להתייחס לכל יום כאל יום מבורך.

אפשר לראות במדרש ביטוי לשתי תפיסות עולם רחבות יותר החורגות מהשיחה על ימי החול והשבת. מדובר כאן בגישות שונות להווה ולעתיד: באיזו מידה אנחנו ממוקדים בשאיפותינו לעתיד, ובאיזו מידה אנחנו ממוקדים במה שקורה כאן ועכשיו? זאת שאלה מופשטת מאוד לתלמידי כיתה ד, אבל אולי נוכל לפשט אותה אם נשאל אותם, באיזו מידה אנחנו חושבים ומתמקדים בדברים מרגשים שיקרו בעתיד (למשל בחופש הגדול, או באירוע חשוב כלשהו) לעומת אירועים שקורים לנו ביום-יום? בחסידות מובא דימוי של השבוע למנורה ובו השמש מייצג את השבת. בדימוי הזה כל הנרות (הימים) מחוברים לקנה המרכזי (השבת) והקנה המרכזי מאיר על כל השבוע, כלומר ביום ראשון אנחנו עדיין מרגישים את השבת ומתחזקים מהכוחות שקיבלנו ממנה, ומיום רביעי אנחנו כבר מכוונים לשבת הבאה (מובא ב"שם שמואל", פרשת בהעלותך שנת תרע"ה דף קפח). ניתן לשרטט את הדימוי על הלוח ולשאול את התלמידים למה הוא דומה, לתפיסתו של הלל או של שמאי?

יום ד יום ה יום ו שבת יום א יום ב יום ג

מן המקורות: שבת – יום מסוג אחר, אברהם יהושע השל (עמ' 90)

השל מציג את השבת כאי של דממה באוקיינוס הסוער של הזמן. אמנם לחלק מתלמידים קשה להזדהות עם התפיסה הזאת, חלקם אולי עסוקים מאוד גם בשבת. ובכל זאת, אפשר לדבר על הקצב השונה של השבת: המשפחה בוחרת איך לבלות את היום, יש פחות אילוצים (אין בית ספר או עבודה), ובמרחב הציבורי האווירה רגועה יותר. מוצעת פעילות ציור שתדגיש את הסערה מול הרוגע. מומלץ להשמיע מוזיקת רקע רועשת ושלוה בזמן הציור.

סיפור: החנות ששינתה את פניה, צילה זמורה-גרטי (עמ' 91)

הסיפור ממחיש כיצד יוצרים אווירה באמצעות מעשים. השבת עשויה להיות יום כמו כל יום של חופשה. עיצוב החלל והסעודות המשפחתיות הם שהפכו את השבת ליום מיוחד. יש כאן מסר כללי: בכוחנו לעשות מעשים מוחשיים ולהשפיע בעזרתם על האווירה ועל מצב הרוח, וליצור מציאות שונה.

מן התפילה: מה השבת מזכירה? – קידוש ליל שבת (עמ' 92)

בקידוש ליל השבת נאמר שהשבת היא "זיכרון למעשה בראשית" ו"זכר ליציאת מצרים". רעיונות נוספים שהשבת מזכירה: החשיבות לעצור מדי פעם, 'לקחת פסק זמן' ממרוץ החיים ולבלות זמן עם המשפחה ברוע.

פרשת השבוע (עמ' 93)

הקריאה השבועית של התורה גם היא חלק מהזמן ה'יהודי'. לא מעט אנשים מסורתיים נוקבים במקום בתאריך של השבת, בשם הפרשה שקוראים באותו יום, למשל, "אנחנו נהיה בחדרה בשבת בראשית/אחרי מות" וכדומה. העובדה שכל העם היהודי קורא את אותה הפרשה באותה שבת מחברת אותנו יחד. לעתים, בגלל השינויים בתאריכים של החגים (כי בחו"ל בחלק מהחגים חוגגים שני ימי חג וזה משפיע על לוח הקריאה בתורה), יש הבדלים בין מה שקוראים בארץ ובחו"ל, אבל לרוב הפרשה אותה פרשה בכל מקום.

מן התפילה: פרידה משבת וחזרה לימי חול – ההבדלה (עמ' 94)

הברכה שנאמרת בהבדלה מציינת ניגודים: אור לחושך, קודש וחול וכדומה. המשפט "בין ישראל לעמים" בברכה מעניין ומעלה קושי. בעמ' 68-69 התייחסנו לרעיון המסורתי שעם ישראל נבדל מהעמים. הדגשנו שהכוונה היא למשמעות: שונה אך לא נעלה, עליון. בברכה זו, כשמסתכלים על ההקבלות המובאות, ניכר שיש אמירה אחרת: ישראל נמצאת בצד של הקודש, האור ויום השביעי, ואילו העמים האחרים בצד של החול, החושך וששת ימי המעשה. העיסוק בקושי הזה נתון לשיקול דעתכם.

רבים מהתלמידים אינם מכירים את טקס ההבדלה, טקס יפה במיוחד, על כן כדאי לערוך טקס להדגמה בכיתה. מבחינה הלכתית, מותר לערוך את הטקס עד יום שלישי. בטקס ההבדלה אפשר לבקש מהתלמידים לחשוב על האירועים שהם מצפים להם בשבוע הקרוב ולשתף בכך את הכיתה.

אפשר להשמיע וללמד מנגינות לשירים ששרים בהבדלה.

[הבדלה בנוסח עדות המזרח](#)

[הבדלה בנוסח אשכנז](#)

4. "וְיִהִי עֶרֶב וְיִהִי בֹקֶר" יום – שגרה או התחדשות?

היום, או היממה, כמו יחידות זמן אחרות, הוא מחזורי: יום מתחיל, מסתיים ומתחיל יום חדש. החזרתיות הזאת בולטת במיוחד ביממה והיא מזמנת את השאלה, האם כל יום מסמן לנו דבר חדש, או שמא היום הוא השגרה בהתגלמותה? בשאלה זו תעסוק היחידה.

מטרות היחידה

- דיון: ביהדות היום מתחיל בערב. מה ההשלכות של כך?
- בחינת הדואליות שביום: התחדשות מול שגרה.

משך לימוד היחידה

שניים-שלושה שיעורים

מבנה היחידה

קומיקס ומשימת פתיחה
מן התורה: מתי מתחיל היום? – "ויהי ערב, ויהי בוקר"
אמנות: שעות זמניות, דוב אברמסון
מן התנ"ך: מה שהיה הוא שיהיה
מן התפילה: כל יום – חדש – "המחדש בטובו בכל יום"
שיר: **סתם יום של חול**, יוסי גמזו
בחברותא: בכיצד מתנהלים חיינו? – פעילות
משימה: להעריך כל יום
קומיקס סיום

הרחבה

מן התורה: מתי מתחיל היום? – "ויהי ערב, ויהי בוקר" (עמ' 96-97)

בתחילת השיעור, עוד קודם שפותחים את הספר, שאלו שתי שאלות:

- מהו צבע השמים? (על התלמידים לרשום את התשובה במחברת).

- באיזו שעה מתחיל היום? (מבקשים מהתלמידים לרשום זאת במחברתם בגדול).

מבקשים מכולם להרים את המחברות ולהראות לכולם את השעה שרשמו. (בינתיים אין להתייחס לשאלה על צבע השמים.) יש להניח שרוב התלמידים רשמו את שעות הבוקר, זאת אולי התשובה האינטואיטיבית. כעת ניגש לקריאת ההסברים שבספר.

חלק זה עוסק בעובדה שביהדות היום מתחיל בלילה. **במשימה**, הבעיה היא שלפי התאריך העברי, שגיא נולד בערב ונחשב שנולד למחרת. אמנם הם עדיין יכולים לחגוג יחד, אך מתוך ידיעה שהתאריך הלידה העברי שלהם שונה.

אמנות: שעות זמניות, דוב אברמסון (עמ' 98)

ביצירה האמן מציג את הזמנים שקבעו חכמי התלמוד בצורה ייחודית. בכך הוא מציג משהו אוניברסלי (את צבעי השמים המשתנים לאורך היום) בהקשר יהודי. זה הזמן לחזור לשאלה שפתחנו בה את השיעור ולבדוק, מה כתבו התלמידים במחברתם על השאלה מהו צבע השמים. יש להניח שרבים כתבו תכלת. אם יש מי שכתב צבע אחר, אפשר לומר לו שהוא בחברה טובה – גם האמן עשה כך. היצירה מחברת אותנו לפן היהודי של חלוקת היום, אך גם מזמינה אותנו להתבונן מקרוב בשמים (ובטבע) ולשים לב לשינויים שחלים לאורך היום. המונחים של חלקי היום אינם מוכרים לכל תלמידים, אך קל לנחש את חלקם, ולכן הם יצליחו לענות על המשימה:

הנץ החמה – הזמן שבו רואים מעט מהשמש עצמה, השכם בבוקר
בין השמשות – הזמן בין השקיעה ועד לצאת הכוכבים
שקיעת החמה – זמן שקיעת השמש
צאת הכוכבים – כשרואים את הכוכבים זורחים

בשאלה מס' 3 התלמידים מתבקשים לרשום איזו תמונה הייתה מופיעה ראשונה אילו האמן היה מסדר אותן לפי הרגע שבו מתחיל היום בלוח העברי. התשובה היא צאת הכוכבים (תחילת הערב). דרך אגב נציין, שהסימן שיום השבת הסתיים ויום חדש מתחיל הוא כאשר רואים שלושה כוכבים בשמים. התלמידים מתבקשים להציע דרך אחרת להציג את שלבי היום, למשל, לפי ארוחות (בזמנים שונים ביום – קורנפלקס, שניצל ואורז, סלט וחביתה), או בגדים (פיג'מה וכולי).

מן התנ"ך: מה שהיה הוא שיהיה

הפסוקים מדגישים את הפן השגרתי של היום, את הדברים שחוזרים על עצמם יום-יום. הפסוק עוסק בתנועת השמש. התלמידים יצינו דברים שהם עושים כל יום (אוכלים ארוחת בוקר, מוציאים את הכלב, צוהלים 'הגעתי הביתה' כשחוזרים מבית הספר). נערוך דיון בכיתה על היתרונות והחסרונות שבשגרה היום-יומית.

מן התפילה: כל יום – חדש! – "המחדש בטוב בכל יום" (עמ' 100)

לעומת התפיסה המובעת בקהלת, המשפט הנאמר בתפילת שחרית כל יום, "המְחַדֵּשׁ בְּטוֹבוֹ בְּכָל יוֹם תְּמִיד מַעֲשֵׂה בְּרָאשִׁית", מדגיש את החידוש שבכל יום. גם כאן המסורת עוסקת בטבע – במעשה בראשית – והמסר הוא שהעולם כביכול נברא כל יום מחדש. התלמידים מתבקשים למנות דברים שיכולים להיות חדשים כל יום (לדבר עם מישהו שמעולם לא דיברנו אתו, לגלות שביל שלא הכרנו, לאכול מאכל שמעולם לא טעמנו, לקרוא ספר חדש ועוד).

שיר: "סתם יום של חול", יוסי גמזו (עמ' 100)

השיר חובק את שתי התפיסות ביחד: אמנם כל יום נראה שגרתי, "בלי חג ומחול", אך יש בכל יום הזדמנויות לחוויות מרגשות. רעיון זה מובע באמצעות המילים 'אבל' ו'אך', המציינות כי למרות הסתמיות לכאורה, יש רגעי אושר מיוחדים.

כדאי להשמיע את השיר, למשל [בביצוע גידי גוב](#).

בחברותא: כיצד מתנהלים חיינו? – פעילות (עמ' 102)

ההמחשה החזותית עשויה לעזור לחלק מהתלמידים להבין את הרעיונות המופשטים מעט המובאים כאן. לאחר שפענחו את הסמלים, אפשר לבקש מהתלמידים לשייך את המקורות שלמדנו לכל סמל (חץ – אין חדש תחת השמש, עיגול – מה שהיה הוא שיהיה, ספירלה – סתם יום של חול).

משימה: להעריך כל יום (עמ' 102-103)

החזרתיות של היום-יום עלולה לגרום לנו להיות שאננים. היחידה מסתיימת בתפיסה המסורתית שיש להעריך כל יום מחדש ולא לקחת אותו כמובן מאליו. רעיון זה בא לידי ביטוי בתפילת "מודה אני" שבתפילת שחרית: "מודה אני לפניך, מלך חי וקיים, שהחזרת בי נשמתי, רבה אמונתך". התפילה נלמדת בהרחבה בספר "שלי ושלכם" לכיתה ג, ולכן היא אינה מובאת כאן במלואה. אפשר לשיר עם התלמידים את השיר "תודה על כל מה שבראת" המביע אף הוא את ההתפעלות וההודיה על המתנות היום-יומיות. להשמעה: [השיר בביצוע עוזי חיטמן](#).

אחד ההוגים היהודיים מהדורות האחרונים שהתייחס לנושא ההתפעלות הוא הוגה הדעות אברהם יהושע השל. וכך כתב:

פליאה או תדהמה רדיקלית היא המאפיין הראשי של גישת האדם הדתי להיסטוריה ולטבע. גישה אחת זרה לרוחו: ראיית הדברים כמובנים מאליהם... הוא יודע שיש חוקים המסדירים את מהלכם של תהליכי הטבע... אולם ידע מן הסוג הזה אינו מצליח להקהות את תחושת ההפתעה המתמדת שלו מן העובדה שיש עובדות בכלל.

(אלוהים מבקש את האדם)

הצעה לפעילויות:

- אפשר להודות על הכול – מאל"ף ועד תי"ו. כל התלמידים מקבלים אות אחת ועל כל אחד לציין דבר-מה שפותח באות הזאת ושאפשר להודות עליו. עושים סבב בין הילדים ועוברים ברצף על כל האותיות.
- אפשר לבקש מהתלמידים לערוך 'יומן הערכה' במשך תקופה מסוימת (כדאי להתחיל במשך שבוע, ולראות אם כדאי להמשיך בכך עוד). כל ערב עליהם לבחור רגע אחד ביום שבו קרה משהו טוב. חשוב להבהיר שלא מדובר במשהו יוצא דופן, זה יכול להיות משהו מינורי, למשל, שיחה טובה עם חברה, צחוק משותף עם אח או אחות, חיוך ממורה, ליטוף חיית מחמד, פרח יפה שראו בדרך מבית הספר. לאחר שבוע עורכים שיחה בכיתה: קודם כול מבקשים מהתלמידים לשתף את הכיתה בכמה רגעים שרשמו. לאחר מכן דנים בהשפעה של הפעילות הזאת על רגשותיהם: באיזו מידה הידיעה שיצטרכו למצוא רגע כזה ביום השפיעה על מצב הרוח שלהם באותו יום?

5. יחידת סיכום

ביחידה זו נסכם את מה שלמדנו ביחידות ציר הזמן היהודי בעיקר באמצעות משחק.

מטרות היחידה

- סיכום הנושא זמן 'יהודי' בצורה חינוכית.
- עיסוק בשאלה באיזו מידה חגי ישראל מהווים נקודות ציון ברמה המשפחתית.

משך לימוד היחידה

שיעור אחד

מבנה היחידה

קומיקס פותח

דיון במליאה: ציוני דרך בטיולים ובלוח השנה

מקור: החגים הם מתנה, הרב חגי גרוס

החגים הם ציוני דרך של העם והם גם ציוני דרך אישיים

משחק במסלול השנה

אמצעים נדרשים

קובייה, לחלופין שישה פתקים ועליהם הספרות 1-6 מקופלים בתוך שקית או כלי. חיילים כמספר המשתתפים.

הרחבה

קומיקס פותח (עמ' 104)

הקומיקס הפותח מדגיש את הרעיון שלעתים קרובות הזמן עובר בלי שאנחנו שמים לב לכך. בכוחו של לוח השנה העברי להסב את תשומת לבנו לזמן החולף, ובאותה הזדמנות להזכיר לנו רעיונות שחשובים לעם היהודי.

דיון במליאה: ציוני דרך בטיולים ובלוח השנה (עמ' 104)

הדיון יתמקד בהשוואה בין ציוני דרך בטיול לדימוי שהצענו בציר זה של התכנית: מועדים בלוח השנה כציוני דרך לאורך השנה.

חשוב להזכיר את החגים וגם מועדים אחרים: יום השבת וראש החודש.

בטיול מסמנים לנו ציוני הדרך את הכיוון, כדי שלא נתבלבל ונזכור כל הזמן לאן אנחנו מכוונים. לפעמים יש שלטי הסבר על המקום שהגענו אליו. אפשר, כמובן, ליהנות גם בלא ההסברים, אבל הם מעניקים עומק, עושר ועניין. יש גם שלטים המצביעים על מה שצפוי בהמשך הדרך, למשל, ירידה תלולה או סיבוב מסוכן, ומכינים אותנו לקראתם. יש אפילו שלטי תצפית (שמכוונים אותנו לעצור ולהסתכל על הנוף מולנו, ובכך מסמנים לנו לשים לב למתרחש סביבנו). באופן דומה, לוח השנה מסמן לנו את הדרך מחג לחג. כל חג מציין אירוע אחר או רעיון שעלינו לזכור, ופעמים רבות המנהגים הנלווים לחג מזכירים לנו ומחזקים בנו את אותם רעיונות, למשל, ראש החודש מסמן לנו לעצור ולשים לב לזמן החולף.

מקור: החגים הם מתנה, חגי גרוס (עמ' 104)

חגי גרוס טוען שהחגים "שוברים את השגרה השוחקת". אפשר לשאול את התלמידים אם גם הם מרגישים כך, או אולי יש מי שדווקא נמשך מאוד לשגרה. גרוס רואה בחגים עוגן. שוחחו בכיתה על משמעות הדימוי: למה משמש עוגן? מדוע צריכים אותו? מה אפשר ללמוד מהדימוי הזה על החגים ועל הזמן?

החגים הם ציוני דרך של העם והם גם ציוני דרך אישיים (עמ' 105)

לוח השנה משותף לכל עם ישראל בכל מקום בעולם. עד כה, כאשר דיברנו על המועדים השונים בלוח השנה העברי, התייחסנו למסרים ולרעיונות בנוגע לעם היהודי כולו. ואולם לכל משפחה יש מחשבות, אסוציאציות, זיכרונות ורגשות שונים לגבי כל מועד. התלמידים מתבקשים לשוחח עם בני המשפחה ולברר מה עולה בדעתם כאשר הם חושבים על המועדים השונים. בעקבות השיחות הם יכולים ליצור חוברת ציוני דרך משפחתית. אפשר להרחיב את המשימה ולהציע שאם יש למשפחה ציוני דרך נוספים שאינם קשורים למועדי ישראל, אפשר לציין גם אותם. לאחר שהתלמידים השלימו את המשימה נשוחח בכיתה על ממצאיהם. בין היתר, ראוי להתייחס למשותף ולשונה שבממצאים, ולהזכיר שכמו בכל לוח, גם לפרט (ולמשפחה) יש מקום בלוח השנה.

משחק במסלול השנה (עמ' 106-109)

את המשחק 'במסלול השנה' הכי נוח לשחק בזוגות. חוברת אחת תהיה פתוחה על לוח המשחק (עמ' 106-107) וחוברת שנייה על השאלות (עמ' 108-109).

הצעת פעילות לאי המושלם

בהמשך לרעיון שהחגים הם ציוני דרך המזכירים לנו דברים, בחרו שלושה חגים שאתם יודעים מה הם מזכירים לנו והמציאו להם מנהג, מאכל או שיר מוכר, שיעבירו את המסר של אותו החג. תושבי האי יקיימו מנהגים אלה.

חלק ג
לוח השנה
העברי-ישראלי

1. סוכות א

החג, מקורותיו ומנהגיו

ביחידה זו נפגוש את חג הסוכות דרך מצוות הישיבה בסוכה המלמדת את רעיון הארעיות.

מטרות היחידה

- הכרת רעיון הארעיות שקשור בישיבה בסוכה.
- לימוד השפעת הטבע והארעיות על האדם.

משך לימוד היחידה

2 שיעורים

מבנה היחידה

תעודת זהות לחג, חידון אחד על אחד
קומיקס פותח
מן התורה: סוכות בתורה – "חג הסוכות שבעת ימים..."
סוכה היא בית ארעי, בית זמני
מן המקורות: להפוך את הסוכה לבית קבע – "אדם עושה סוכתו קבע..."
מדוע יושבים בסוכה?
אמנות: סוכות, אליהו אריק בוקובזה
ראים עולם: שבט הריינבו
קומיקס סיום

הרחבה

תעודת זהות לחג, חידון אחד על אחד (עמ' 112)

לאורך השנה נפתח את הלימוד של כל חג ומועד בקריאת תעודת זהות ובעריכת חידון שהתלמידים מכינים לחבריכם בעקבות המידע שרשום בתעודת הזהות.

קומיקס פותח (עמ' 113)

הקומיקס הפותח מרמז על נושא היחידה – הסוכה כמבנה ארעי. אפשר לשאול את התלמידים למה מתכוונת עליזה, ומה הבעיה במה שהילדים הציעו.

מן התורה: סוכות בתורה – "חג הסוכות שבעת ימים" (עמ' 113)

קוראים במליאה את הפסוקים בתורה שמופיע בהם הציווי לחוג את חג הסוכות. כל פסוק מופיע בצבע אחר בכדי להקל את העיסוק בו.
בתעודת הזהות כבר נלמדו שמות החג ומצוות הישיבה בסוכה. כעת התלמידים מתבקשים לזהות בפסוקים את עניינים אלו.

סוכה היא בית ארעי, בית זמני (עמ' 114)

אפשר להתחיל את השיעור בדמיון מודרך: חוויית המגורים בטבע. מתארים לתלמידים את השינה בחוץ, את הכנת המזון, את הקושי להיות מוגנים מפני פגעי מזג האוויר. חשוב שההנחיה תהיה אטית, עם רגעים רבים של דממה, כדי לעודד את התלמידים לדמיון את המצב. לפניכם דוגמה להנחיה:

דמיינו שאתם יוצאים לטיול של שבוע עם לינה בטבע. זה יכול להיות בכל מקום בארץ. איפה בחרתם לטייל? אחרי שבחרתם מקום, אתם מגיעים אליו. הביטו סביבכם – מה אתם רואים? הסתכלו ימינה, שמאלה, למעלה ולמטה. איך נראה הטבע שבו תתגוררו במשך שבוע? מה אתם מרגישים? אתם מארגנים את המקום ומסדרים לכם מקום לישון. באיזה אופן אתם ישנים – באוהל? בחוץ? בשק שינה? על ערסל? על פני האדמה? אתם צמאים, איפה תמצאו מים? כמה רחוק אתם צריכים ללכת לשם כך? איך אתם שומרים על המזון שלכם לכל השבוע? כשהשמש שוקעת, מה אתם מרגישים? איך נראה המקום בלילה? מה מזג האוויר? האם חם לכם בלילה או קר? האם יורד גשם הלילה? האם לאורך היום השמש מכה בחוזקה? מה אתם עושים כדי להתגונן ממזג האוויר? כשאתם מטיילים באזור, מה אתם רואים? את מי אתם פוגשים? מה אתם עושים במשך כל היום? אחרי שנגמר השבוע בטבע ואתם אורזים את החפצים שלכם, מה אתם מרגישים? מה הייתם רוצים לומר למקום שאתם נפרדים ממנו עכשיו?

מבקשים מהתלמידים לחוות את דעתם: האם מגורים בחוץ הם דבר שהם היו מעוניינים בו? האם הם מעדיפים בית קבע? מדברים על ההבדלים בין סוכה לבית, ומתארים את המאפיינים של בית ארעי.

מן המקורות: להפוך את הסוכה לבית קבע – "אדם עושה סוכתו קבע..." (עמ' 114)

חכמים קבעו כי בחג סוכות אנו נדרשים לשנות את המצב ולהפוך את הבית הארעי לבית קבע, ולהפך. לפי הנאמר בתלמוד, הסוכה הופכת להיות בית הקבע למשך תקופת החג. התלמוד מפרט כיצד דבר זה מתרחש: האדם מעביר ריהוט וכלים המשמשים אותו בבית הקבע לתוך הסוכה, ועושה פעולות שהוא נוהג לעשות בביתו, כגון שינה ואכילה, בסוכה, וכך הסוכה הופכת להיות בית קבע לשבוע אחד.

נותנים לתלמידים להתמודד בכוחות עצמם עם השאלות בחוברת המלוות את קטע התלמוד. אפשר להוסיף שתי שאלות בדיון הכיתתי:

- יש אנשים שנוהגים לישון בסוכה. האם הייתם רוצים לעשות זאת? נמקו את תשובתכם.
- חשוב: מה יש בבית שלכם שאין בסוכה? האם ניתן להכניס לסוכה הכול? נמקו. (מטרת השאלה להראות שגם אם נרצה להפוך את הסוכה לבית קבע, היא עדיין תהיה שונה מבית אמתי.)

מדוע יושבים בסוכה? (עמ' 115)

פרשנים שונים הביאו הסברים למצוות הישיבה בסוכה, למטרתה ולערכים היא מעלה. הדמויות מביאות כמה דעות הרווחות אצל הפרשנים.

מבקשים מהתלמידים לבחור את הסיבה שהם מזדהים עמה ביותר ולהציגה לפני הכיתה או לפני חבר ללימודים.

הפרשנויות על התורה ומצוותיה הן אין-סופיות, ולאורך השנים לימוד התורה נעשה בצורה השואפת למצוא חידוש בנלמד. תלמיד שמצליח להוסיף פרשנות ולחדש בדרך זו את התורה, הוא תלמיד שהפנים את החומר הנלמד ויכול להרחיב ולהוסיף לו נדבך. לכן נבקש מהתלמידים לחשוב על סיבות נוספות ליציאה לסוכה, ולעודד את היצירתיות המחשבתית שלהם.

אמנות: סוכות, אליהו אריק בוקובזה (עמ' 116)

מתבוננים ביצירה 'סוכות' של אליהו אריק בוקובזה. האמן עוסק בנושא הנדודים, חלק מהותי מההיסטוריה התרבותית של העם היהודי, עם שלמד להסתגל לנדודיו ולהתאקלם בכל מקום. הסוכה היא דימוי לארעיות שבנדודים. בתמונה, הסוכות בנויות על חלליות, ובכך הדימוי מועצם: ניידות הסוכות הופכת אותן לבית שיכול להתיישב על אדמות חדשות בקלות. יצירה זו מתייחסת לסוכה כאל סמל לניידות באופן כללי, רעיון שהציג מאיר בעמ' 115.

משוחחים עם התלמידים על השאלה איזה יתרון יכול להיות לחוויית הארעיות בסוכות גם במציאות שבה איננו נוודים עוד.

אם יש תלמידים שעשו מעברים לאחרונה ממקום למקום, מבקשים מהם לספר על חוויית המעבר שלהם, ולפרט מה היה חיובי ושליילי בכך.

רואים עולם: שבט הריינבו (עמ' 117)

נותנים לתלמידים טעימת היכרות עם שבט ה'ריינבו', קהילה של אנשים ברחבי העולם החיים בטבע באורח קבע. אפשר להקרין תמונות (יש באינטרנט).

הצעה לפעילות: אפשר לצאת החוצה ברוח סוכות, אולי עם אוהלים, כדי לחוות את הארעיות והשהייה מחוץ לכותלי הבית ובית הספר.

2. סוכות ב

ארבעת המינים – שונים אבל יחד

היחידה השנייה על חג הסוכות מתמקדת במצוות ארבעת המינים המלמדת ערכים של שונות ויחד.

מטרות היחידה

- הכרת מצוות נטילת ארבעת המינים בסוכות.
- הפנמת רעיון השונות והיחד דרך מדרש חכמים על ארבעת המינים.

משך לימוד היחידה

שני שיעורים

מבנה היחידה

קומיקס פותח

מן התורה: ארבעת המינים – "ולקחתם לכם..."
מן המקורות: מדרש – "פרי עץ הדר אלו ישראל..."
אמנות: כרזה לסוכה, הדס זגרון
קומיקס סיום

אמצעים נדרשים

דפים וצבעים.

תמונות של שוק ארבעת המינים וציור של ון גוך (קישור להקרנה מצורף ביחידה)

הרחבה

קומיקס פותח (עמ' 118)

מסבירים לכיתה מה הם 'מינים' בעולם הצומח: מין הוא סוג של צמח שיש לו מאפיינים מיוחדים לו שהופכים אותו לשונה מצמחים אחרים.

מן התורה: ארבעת המינים – "ולקחתם לכם..." (עמ' 118)

"וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן פְּרִי עֵץ הָדָר כַּפֹּת תְּמָרִים וְעֵנָף עֵץ עֵבֶת וְעַרְבֵי נַחַל" (ויקרא כג, מ)
בתורה מצווה ליטול ארבעה מינים של צמחים בחג הסוכות ולאגוד אותם יחד. המינים הנזכרים אינם מוגדרים לגמרי, למשל, כתוב "פרי עץ הדר", אך יש עצי הדר רבים. חז"ל הגדירו אילו מינים יש לקחת.

התלמידים מתבקשים לקרוא את הפסוקים ולזהות את ההגדרה המתאימה לשם המין בתורה.

איך נוטלים את ארבעת המינים בימינו? מציגים שתי תמונות שצולמו בשוק ארבעת המינים: [בבני ברק](#), ו**בירושלים**.

שואלים את התלמידים אם ראו אי פעם שוק של ארבעת המינים. מסבים את תשומת לב התלמידים להתעמקות של הקונים בארבעת המינים. רבים מהקונים מעוניינים לקנות את המינים המהודרים והיפים ביותר לפי אמות המידה של ההלכה. בקניית ארבעת המינים לסוכה אנשים לא נוהגים כמו בקנייה רגילה בשוק, רבים נעצרים לבחון לעומק את הסחורה ויש שאפילו מגיעים עם זכוכית מגדלת!

שואלים את התלמידים למה, לדעתם, האנשים בתמונה משקיעים מאמץ רב כל כך בבחירת ארבעה מינים מהודרים במיוחד? אפשר ללמד את המושג 'הידור מצווה' – הרצון לקיים מצווה בדרך הכי טובה ומלאה שאפשר.

מן המקורות: מדרש – "פרי עץ הדר אלו ישראל..." (עמ' 119) מדרש "פרי עץ הדר אלו ישראל..."

קוראים את המדרש המשתמש בארבעת המינים כמשל לעם ישראל: עם ישראל, כמו ארבעת המינים, מאגד אנשים בעלי אופי שונה. חכמים נעזרים במילים טעם וריח כדי להסביר את ההבדלים באופי האדם: 'טעם' מלמד על תורה (ידע) ו'ריח' מלמד על מעשים טובים (מעשה). דרך המדרש אנחנו למדים שידע ומעשה אינם סותרים זה את זה ואינם מחייבים זה את זה. בכל אדם קיימות מידות שונות של כל אחד מהדברים הללו. בזכות ההתאגדות יחד, ההפיכה לקבוצה אחת, המגוון מאפשר את הקיום של כולם.

להבנת הנמשל אפשר להעזר בטבלה. התלמידים יסמנו V או X לשאלה אם יש טעם או ריח לכל מין, ובעמודה האחרונה יכתבו את הנמשל.

בכיתה עונים עם התלמידים על דוגמה אחת ואת יתר הטבלה הם ממלאים בעצמם.

המין	יש טעם?	יש ריח?	הנמשל: בישראל יש בני אדם ...
אתרוג	v	V	שיש להם ידע ומעשים טובים
כפות תמרים			
ענף עץ עבות			
ערבה			

שואלים את השאלות שבספר ושמים דגש על רעיון איגוד האנשים השונים יחד. כיצד חיבור כזה משפיע על כל יחיד? מעודדים את התלמידים לחשוב על דוגמאות מחייהם למקרים שהם מרגישים שההימצאות בחברה מועילה להם. חשוב גם לשאול אם יש מצבים שבהם להיות חלק מקבוצה של אנשים שונים מהם דווקא מקשה עליהם לבוא לידי ביטוי ולהתפתח.

יש הרואים בארבעת המינים תכונות שיש לכל אדם, כלומר שיש לכל אחד תערובת של התכונות השונות.

הצעה לפעילות: אפשר לבקש מכל תלמיד ותלמידה לחשוב על עץ, פרי או פרח שיש בו תכונה חיובית הדומה לתכונתו. למשל, מנגו – מתוק, פלפל – חשיבה חריפה, עץ אלון – יציב ועומד על דעתו. התלמידים יציירו את הפרי או הצמח (אפשר למצוא תמונות בגוגל) ויכתבו את התכונה המשותפת להם. חלק חשוב בתרגיל יכול להיות שתלמידים שקשה להם למצוא בעצמם תכונה ייעזרו בתלמידים אחרים כדי לגלות את התכונה הייחודית להם ואיזה צמח היא מזכירה להם.

השיחה בין הדמויות בעמ' 120 היא הזדמנות להתעמק מעט יותר בשוני שבין כל ילד וילד לא רק בתחום הידע והמעשה, אלא בתחומים רבים שבהם אנשים שונים זה מזה.

אפשר להתחלק לזוגות וכל ילד ירשום במחברת דברים שהוא אוהב ותכונות שלו. התלמידים יראו זה לזה את שנכתב במחברתם ויסמנו לעצמם במה הם דומים ושונים. כך יוכלו להתרשם כמה דמיון וכמה שוני יש ביניהם.

הצעה לפעילות: ביקור בשוק ארבעת המינים, תיעוד, צילום והכנת תערוכה בכיתה.

אמנות: כרזה לסוכה, הדס זגרון (עמ' 121)

חפצים שנמצאים ברשותנו יכולים לעתים להעיד על אופיינו בצורה מדויקת; למשל, אנשים בוחרים להתלבש בצורה כזאת או אחרת כדי לבטא את אופיים כלפי חוץ. התבוננות בחפצים שונים יכולה בקלות לעורר בדמיון את הדמות שבוודאי משתמשת בחפצים אלו.

המעצבת הדס זגרון השתמשה באלמנט זה בשביל לבטא את השוני ואת הייחודיות של האנשים הישובים יחדיו בסוכה. כל כיסא מייצג אורח או בן בית שנמצא בסוכה. מבקשים מהתלמידים לאפיין את הדמויות על פי הכיסא שלהן.

הרחבה: אפשר להיעזר [בתמונת הכיסא של ון גוך](#), לשוחח על הרעיון שהאמן נעזר בכיסא לתאר את עצמו, כלומר, על ידי הכיסא הוא למעשה יוצר דיוקן של עצמו. מה ניתן ללמוד מצירו של ון גוך על האופן שבו הבין את אופיו שלו?

מבקשים מהתלמידים לצייר את הכיסא שמייצג אותם. לצד הכיסא או עליו אפשר לצייר חפצים מייצגים נוספים. התלמידים יוכלו להוסיף כיסאות של חברים ובני משפחה. מציגים את הציורים בכיתה כדי להתרשם ממגוון הכיסאות (וסוגי האישיות) הקיימים בכיתה.

הכרזה שעיצבה הדס זגרון היא חלק מפרויקט בשם 'אגודה אחת' להנצחת זכרם של נעמה והרב איתם הנקין, שנרצחו בפיגוע טרור בחג הסוכות תשע"ו. נעמה הנקין עיצבה קודם מותה כרזה לסוכות עם מאמר חז"ל (מופיע במדרש שנלמד בראשית השיעור): "יקשרו כולם אגודה אחת והיו מכפרים אלו על אלו". בפרויקט מעצבים ומעצבות יצרו כרזות לסוכות תחת רעיון האחדות והערבות ההדדית. [לכרזות נוספות ולמידע על המיזם.](#)

3. ט"ו בשבט א

החג וגלגוליו לאורך הדורות

היחידה הראשונה העוסקת בט"ו בשבט תבחן את גלגוליו החג ומשמעותו לאורך הדורות מתקופת חז"ל ועד ימינו.

מטרות היחידה

- הכרת גלגוליו החג ומסריו מתקופת חז"ל ועד היום.
- היכרות עם ט"ו בשבט כדוגמה להתפתחות החגים לאורך הדורות.

משך לימוד היחידה

שני שיעורים

מבנה היחידה

תעודת זהות לחג, חידון אחד על אחד
קומיקס ופעילות פתיחה
ציר הזמן: גלגולו של חג
שלב א – יום הולדת לאילן
מן המשנה: "באחד בשבט ראש השנה לאילן"
שלב ב – סדר ט"ו בשבט
מן התורה: חוגגים עם שבעת המינים – "ארץ חטה ושעורה"
תזכורת לפירות ארץ ישראל
סיפור: טעם של קרטון
שלב ג – שותלים עצים
אמנות: כרזה של הקרן הקיימת
שיר: **שיר השתיל**, יצחק שנהר
שלב ד – שומרים על הסביבה
קומיקס סיום

אמצעים נדרשים

דפים או שמיניות בריסטול.
צבעים.
אמצעי הקרנה ושמע.

קומיקס ופעילות פתיחה (עמ' 123)

כפי שאומרת עליזה, בכל קומה יש התייחסות אחרת לחג. מה שהיא לא אומרת זה שכל קומה מציגה שלב אחר בהתפתחות החג. נתייחס לכך רק בסוף היחידה, במשימה האחרונה. בכיתה אפשר להציע לתלמידים לשתף זיכרונות מט"ו בשבט ודרכים שחגגו בהן את החג.

ציר הזמן: גלגולו של חג (עמ' 123)

ט"ו בשבט הוא חג שהלך והתפתח במשך השנים, ובכל תקופה נוספו לו נדבכים ומשמעויות. בתקופת המשנה ציינו בט"ו בשבט את גיל העץ לצורך עניינים הלכתיים כמו עורלה (מצוות עורלה היא איסור לאכול מפרי העץ בשלוש השנים הראשונות לחייו. לצורך כך יש לקבוע את גיל העץ. את זאת עושים לפי מספר ראשי השנים החקלאיות שעברו מזמן נטיעתו לזמן חניטתו). המקובלים (החכמים שעסקו בתורת הקבלה) היו הראשונים להתייחס לתאריך זה בצורה רחבה יותר: בט"ו בשבט יש לאכול פירות ולברך עליהם. הם האמינו שהברכה על הפירות משפיעה בצורה רוחנית על המציאות ומביאה לגאולה. התנועה הציונית קישרה בין החג לבין הרעיונות הציוניים – עלייה לארץ והתיישבות בה, והוסיפה את מנהג נטיעת העצים. כיום נוטים לראות בחג זה הזדמנות לחינוך לשמירה על הסביבה. ציר הזמן נועד ליצור סדר קודם שמשוחחים עם התלמידים לעומק על כל אחד מהגלגולים של החג. זאת הזדמנות להסביר שחגים ומנהגים רבים לא נוצרו בבת אחת אלא התעצבו בכל תקופה בצורה קצת שונה.

שלב א – יום הולדת לאילן

מן המשנה: "באחד בשבט ראש השנה לאילן" (עמ' 124)

בספר לתלמידים הבאנו את דבריהם של חז"ל העוסקים בקביעת התאריך של "ראש השנה לאילן". למה זה היה חשוב לחכמים? כי על פי תאריך זה בודקים אם הפירות שחנטו שייכים לשנה השלישית או הרביעית של העץ, וזה חשוב לעניינים הלכתיים כמו עורלה, שהזכרנו לעיל. מאחר שט"ו בשבט הוא תאריך הקשור בעצים, זאת הזדמנות לחשוב על האילן וצרכיו. התלמידים יכולים להכין ברכות לעצים על שמיניות בריסטול מקושטות ולתלות בכיתה. כדאי לכוון את התלמידים לחשוב על צרכים ממשיים של העץ, כגון גשמים, שמש במידה הרצויה, הגנה ממזיקים ועוד.

המקור על ט"ו בשבט הוא חלק ממשנה שמציינת ארבעה ראשי שנים:

אַרְבַּעָה רָאשֵׁי שָׁנִים הֵם.

בְּאֶחָד בְּנִיסָן – רֹאשׁ הַשָּׁנָה לַמְלָכִים וְלַרְגָלִים.

בְּאֶחָד בְּאֵלוּל – רֹאשׁ הַשָּׁנָה לַמַּעֲשֵׂר בְּהֵמָה. רַבִּי אֶלְעָזָר וְרַבִּי שְׁמַעוֹן אוֹמְרִים: בְּאֶחָד בְּתִשְׁרִי.

בְּאֶחָד בְּתִשְׁרִי – רֹאשׁ הַשָּׁנָה לַשָּׁנִים וְלַשְּׂמִטִּים וְלַיּוֹבְלוֹת, לְנִטְיַעָה וְלַרְקוֹת.

בְּאֶחָד בְּשֶׁבֶט – רֹאשׁ הַשָּׁנָה לְאֵילָן, כְּדָבָרֵי בֵּית שְׁמַאי. בֵּית הַלֵּל אוֹמְרִים: בְּחַמְשָׁה עָשָׂר בּוֹ.

משנה, מסכת ראש השנה פרק א משנה א

שמיטים – שנת שמיטה, השנה השביעית במחזור של שבע שנים הנספרות ביהדות. בשנה זו חלים חוקים שונים על פירות העץ. **יובלות** – שנת היובל, שנת החמישים אחרי שבעה מחזורים של שמיטה.

- אם כן, מלבד ט"ו בשבט יש עוד כמה תאריכים הנחשבים כראשי שנים:
- **א בניסן** הוא התאריך שממנו סופרים בתורה את החודשים לציון חגים ורגלים. כך, למשל, ראש השנה שאנו חוגגים ביום א תשרי מופיע בתורה בחודש השביעי: **"וּבַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ מִקְרָא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ יוֹם תְּרוּעָה יִהְיֶה לָכֶם"**. זאת מאחר שחודש תשרי הוא שבעה חודשים אחרי ניסן. על פי תאריך זה גם סופרים את שנות המלוכה של מלך: גם אם הוכתר באדר, כאשר יגיע חודש ניסן ייחשב שמלך כבר שנה אחת.
 - **א באלול**, ראש השנה לבהמה, קשור במצוות 'מעשר בהמה'. לפי מצווה זו צריך להפריש עשירית מהבהמות שנולדו לאדם באותה שנה ולהקריבן בבית המקדש. השנה נקבעת לפי ראש השנה לבהמה.
 - **א בתשרי** הוא תחילת השנה לפי חז"ל ובו חוגגים את החג 'ראש השנה'. על פי תאריך זה קובעים אם פירות מהשדה שייכים לשנת השמיטה ואז חלה עליהם 'קדושת שביעית' או לא. מבחינה חקלאית תאריך זה משמש לקביעת גיל הפירות.

שלב ב – סדר ט"ו בשבט

כאמור, המקובלים חידשו את מנהג סדר ט"ו בשבט. ישנם מאפיינים דומים לסדר ט"ו בשבט ולסדר פסח, ויש הבדלים ביניהם. ניתן לבקש מהתלמידים לחשוב על מאפיין אחד לפחות דומה ואחד שונה.

ישנם נוסחים רבים לסדר ט"ו בשבט. למעשה, כל אחד יכול להכין לעצמו נוסח משלו. אפשר להביא כמה חוברות של נוסחים לכיתה, להתרשמות התלמידים. כדאי מאוד לערוך סדר ט"ו בשבט כיתתי, עם שירים, קטעי קריאה וכמובן המון פירות.

[הצעה לסדר ט"ו בשבט באתר 'טבע עברי'](#)

[חוברת ט"ו בשבט של 'טבע עברי'](#)

מן התורה: חוגגים עם שבעת המינים – "ארץ חטה ושעורה" (עמ' 125)

בסדר ט"ו בשבט נוהגים לאכול מהפירות שנשתבחה בהם ארץ ישראל – שבעת המינים.

אלו שבעה מינים שהיו קיימים בארץ בתקופת התנ"ך ומהם הגיעו עיקר המזונות. שבעת המינים מופיעים כבר בתורה. קוראים את הפסוקים וניתן להאזין או לצפות לאחר מכן בביצוע של [השיר 'ארץ זבת חלב ודבש'](#) או ['ארץ חטה ושעורה'](#).

המשימות מקשרות בין הפסוקים לחיבור היום-יומי של התלמידים לאותם מינים עתיקים. את המשימה הראשונה אפשר לעשות בקבוצות קטנות, המטרה היא להגיע למספר הגדול ביותר של מינים.

אפשר להציע שכל תלמיד יביא לשיעור הבא מאכל משבעת המינים או מתכון למאכל שכולל בתוכו אחד משבעת המינים. אפשר, כמובן, להרחיב זאת לכל הפירות.

הצעה לפעילות נוספת: מבקשים מהתלמידים לחבר שיר כדי לשיר או להקריא בסדר ט"ו בשבט. התלמידים יכולים להיעזר בלחן מוכר ולחבר לו מילים משלהם. השיר יכול לתאר את הפירות הטובים של ארץ ישראל (אפשר להיעזר בפסוק על שבעת המינים), או להיכתב על עצי הארץ, או לספר על ארבע העונות ועל השינויים בטבע.

תזכורת לפירות ארץ ישראל (עמ' 126)

המנהג לאכול פירות בט"ו בשבט התפשט בעולם היהודי מעבר למנהג החסידים. במשך הדורות הוא סימל את הגעגועים לארץ ישראל, וגם היום, יהודים חיים בחוץ לארץ יכולים באמצעות ט"ו בשבט ואכילת הפירות לחוש קשר לארץ ישראל.

סיפור: טעם של קרטון (עמ' 126)

קוראים את הסיפור ועונים על השאלות. מנסים להבין את התחושה המתוארת בסיפור. אם יש תלמידים שעלו לארץ ויש להם חוויות ט"ו בשבט מחוץ לארץ, הם יכולים לספר עליהן לכיתה.

שלב ג – שותלים עצים

אמנות: כרזה של הקרן הקיימת,

שיר: "שיר השתיל", יצחק שנהר (עמ' 128)

נטיעת עצים בתקופת ט"ו בשבט היא מנהג שהחל כאשר התנועה הציונית אימצה את החג כחג המבטא את ערכיה הלאומיים. לרוב, נטיעת עצים אינה מתאימה מבחינת האקלים לתקופה זו, אבל יש בה ביטוי סמלי להתיישבות בארץ ולכן היא השתלבה בט"ו בשבט.

מתבוננים בכרזה וקוראים את מילות השיר שמופיע בה. אפשר להבחין שבכרזה קיים ממד של מתקתקות ילדית. זאת משום שאלו היו הכלים החינוכיים שבעזרתם הנחילו לדור החדש ערכים. בין היתר, השיר של יצחק שנהר מבטא את הרעיון שכולם – כולל הילדים – שותפים להפרכת הארץ ושכל נטיעה תורמת לכלל. השימוש בביטוי "נָפָה פה שורש" מרמז לתהליך שעובר על השתילים וגם על המתיישבים, שבאמצעות הנטיעות והעבודה החקלאית מכים שורש בארץ.

אם אפשר, כדאי לצאת לנטיעת עצים בגינת בית הספר, בשכונה או בכל מקום אחר. אפשר לטעת שתילים בבקבוקים ממוחזרים, וכך להתחבר לשני פנים של החג: נטיעות ושמירה על איכות הסביבה.

מקורות מנהג הנטיעות בט"ו בשבט

בט"ו בשבט שנת 1884 יצאו אנשי יסוד המעלה לנטיעות ושתלו כ-1,500 עצי פרי. על מאורע זה כתב בן המושבה:

"ועוד ניטע ... כי חוץ ממה שיהיה רווח גדול מהפירות... הלא גם כן נצרך לבריאות, כי האדם עץ השדה, הוא חברה אחת וזה בלא זה אין להם חיים טובים. לזאת ראשית עיסוקינו הוא בנטיעות, כי כן הורה לנו הבורא עולם טרם כל לעסוק בנטיעות כי גם הוא עשה כן, כמו שכתוב: ויטע אלוהים גן בעדן." (מתוך מכתב אלעזר פישל סלומון אל חותנו ע"פ הספר 'תקופת חיבת ציון' מאת יבניאלי, חלק ב עמ' 155)

מי שיזם את הנטיעות כפעולה חינוכית לתלמידי בית הספר היה המורה זאב יעבץ. בשנת 1890 הוא יצא עם תלמידיו מבית הספר בזיכרון יעקב לנטיעה חגיגית וקבע בכך באופן רשמי את הנטיעות בט"ו בשבט כחלק מהפעילות הבית ספרית שנמשכת עד ימינו.

שלב ד – שומרים על הסביבה

על איכות הסביבה נרחיב ביחידה הבאה. לעת עתה חשוב לציין את הפן העכשווי של החג ולפתוח בשיחה בנוגע לאיכות הסביבה.

אפשר לשאול את התלמידים על פעילויות בנושא איכות הסביבה שהם השתתפו בהן: מה הם זוכרים מכך? מה ידוע להם על חשיבות השמירה על הסביבה?

לסיכום השיעור, חוזרים לקומיקס הפותח. התלמידים מתבקשים לשייך את המשפטים הנאמרים על ידי הדיירים לתקופה המתאימה של החג:
גיל (המשחק בחצר) – יום הולדת לאילן (חז"ל לפני כ-2000 שנה)
שחר (בחצר ליד הבית) – נטיעת עצים (אנשי התנועה הציונית לפני כ-100 שנה)
אורית (בקומה השנייה) – סדר ט"ו בשבט (המקובלים בצפת לפני כ-600 שנה)
תמר (בקומה השנייה) – עיסוק באיכות הסביבה (היום)

הערה לסיום: חשוב להסביר לתלמידים שהתפתחות ט"ו בשבט כפי שראינו בשיעור היא דבר שקורה בכל החגים במידה כזו או אחרת. בכל תקופה מעניקים לכל חג גוון אחר ומוסיפים או משנים את מנהגיו.

4. ט"ו בשבט ב לגלות אחריות לסביבה

היחידה השנייה של ט"ו בשבט עוסקת בנושא איכות הסביבה ומתמקדת במתח שבין שימור לפיתוח.

מטרות היחידה

- הכרת התפקיד הכפול של האדם כלפי הסביבה כפי הנזכר בתורה: לעבדה ולשמרה – גם לעבוד ולפתח אותה וגם לשמור עליה.
- הבנת חשיבות האיזון בין פיתוח הסביבה לשמירה עליה.

משך לימוד היחידה

שני שיעורים

מבנה היחידה

קומיקס פותח

מן התורה: התפקיד של האדם בעולם – "ויניחהו בגן עדן לעובדה ולשומרה"

לעבדה

לשמרה

דיון במליאה: לעובדה ולשומרה – לראות בעיניים (פעילות סביב תמונות)

שם המשחק – איזון

רואים עולם: בנייה בבוץ

שלושה טיפים לשמירה על הסביבה: הפחתה, שימוש מחדש, מחזור

מן המקורות: העולם – מתנה שקיבלנו!

קומיקס סיום

אמצעים נדרשים

מחשב

אמצעי הקרנה

הרחבה

קומיקס פותח (עמ' 130)

הקומיקס מציג את הנושא שבו היחידה עוסקת: מהם היחסים הראויים בין האדם לטבע? מה עושים כאשר יש התנגשות בין רצונות האדם לצרכיו לבין הטבע, או בלשונה של עליזה: מי חשוב יותר, העץ או האנשים?

מן התורה: התפקיד של האדם בעולם – "ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה" (131)

פותחים את השיעור בהתמקדות במשמעות של תפקיד האדם – נשאל את התלמידים אילו תפקידים יש להם בבית או בבית הספר.

מסבירים שלכל בני האדם יחד יש תפקיד לפי התורה, והוא מתואר בספר בראשית. קוראים את הפסוקים: האדם הונח בגן העדן כדי לעבוד ולשמור את גן העדן ואת הבריאה.

לעבדה (עמ' 131)

מסבירים לתלמידים את הכוונה בתפקיד "לעבדה" על ידי הדוגמאות המופיעות בתרשים השמש בספר. אחרי שברורה הכוונה, כל תלמיד ירשום במחברתו ארבע דרכים שהוא משתמש בטבע לצרכיו, בדומה לדוגמאות שניתנו. את תשובות התלמידים מקריאים בכיתה ובוחנים יחד אם הן עונות על ההגדרה של "לעבדה", וכמה תלמידים משתמשים באותו אופן בסביבה.

לשמרה (עמ' 132)

מעמיקים את הבנת התפקיד שניתן לאדם מתוך דגש על הסתירה לכאורה בין שני התפקידים: הציווי לשמור על הסביבה לא יכול להתקיים באופן מלא אם מעבדים אותה. דוגמה ברורה המובאת בספר: חקלאות לצורך גידול מזון. היא פוגעת באדמה ובמכלול המערכת הסביבתית באזור, למשל, לשם יצירת שדות חקלאות פוריים, לעתים כורתים יערות; בכל שדה חרישת האדמה פוגעת בבעלי החיים החיים באדמה; הריסוס מפר את המערכת הביולוגית ומרעיל את האדמה; הגידולים מנצלים עד תום את המינרלים שבקרקע, וכך בסיום השימוש בה האדמה 'מתה'; אפשר להזכיר גם את השינוע של התוצרת, את המפעלים לאריזת המזון, ועוד תהליכים רבים בדרך, וכן את הפסולת הנוצרת משיירי המזון הרבים.

אם כן, נראה שיש סתירה בין התפקיד לעבוד את הסביבה לבין התפקיד לשמור על הסביבה. מבקשים מהתלמידים לנסח את הסתירה במילים שלהם.

דיון במליאה: לעובדה ולשמרה – לראות בעיניים (עמ' 132-133)

מתבוננים בזוגות בתמונות כדי לבחון את מידת הנזק הסביבתי שיש בכל אחת מהן. אין תמונה שבה אין נזק סביבתי כלל. גם כאשר משתמשים באופניים, או בבקבוק רב-פעמי, נזכור שבתהליך הייצור של מוצר זה מנוצלים משאבי טבע.

מטרת המשימה שבה התלמידים ממקמים את התמונות על הציר היא להבהיר לתלמידים את ציר היחסיות: יש מעשים שנעשים ללא כל התחשבות בסביבה, ויש מעשים הנעשים מתוך רצון להתחשב בסביבה ולכן ההשפעה שלהם על הסביבה קטנה יותר.

הצעה לפעילות נוספת

מציגים את המשפטים האלה לפני התלמידים:

"כשאנחנו פוגעים בכדור הארץ אנחנו פוגעים גם בעצמנו כי אנחנו חלק מכדור הארץ."

"כדי להתקיים חייבים להשתמש בטבע גם אם זה פוגע בסביבה, אין ברירה אחרת."

"אפשר למצוא פתרונות איך לחיות בלי לפגוע בסביבה, עובדה שבעבר פגעו בסביבה פחות."

"אין לנו זכות לפגוע באף יצור חי אחר ובטבע. עדיף לחיות פחות טוב, העיקר – לשמור על הסביבה."

על התלמידים לבחור טיעון אחד שהם מסכימים עמו וטיעון שלא, לציין באיזו גישה הוא תומך (לעובדה או לשומרה), ולנמק מדוע הם מסכימים או לא מסכימים עמו.

שם המשחק – איזון (עמ' 134)

המסקנה המתקבלת בחלק זה של היחידה היא שהדרך להתמודד עם הדילמה בין פיתוח לשימור היא איזון. על ידי אחיזת שני הקצוות יחד, נמצא את האיזון ביניהם ואחד לא יגבר על השני.

תמונת מערום האבנים שתלוי באיזון מדגימה זאת. כדאי להסב את תשומת לבם של התלמידים לצורה של מערום האבנים. הוא דומה לדמות אדם. אפשר לטעון שיש כאן מסר כללי – על האדם לשאוף למצוא איזון בחייו.

רואים עולם: בנייה בבוץ (עמ' 134)

בנייה בבוץ היא דוגמה לניסיון לשמור על איזון בין פיתוח לשימור. החומרים שמשמשים בהם ואופן התכנון (אדריכלות ירוקה) מיועדים ליצור בית שימושי וסביבתי. המטרה היא להפוך את הבית למערכת קטנה שמספקת את כל צרכיה: המים ממוחזרים; האנרגיה מגיעה מהשמש; הבית עשוי מחומרים שמתאימים לאקלים המקומי וכך ניתן לחסוך באנרגיה של חימום או קירור: בנייה בבוץ מתאימה לאקלים מדברי (חם ביום וקר בלילה). קירות הבוץ העבים מהווים בידוד מוצלח לאורך היום וחוסכים את השימוש במזגן; בלילה הקירות פולטים חום מהשמש שהצטברה בהם במהלך היום ומחממים את הבית. בניית בתים באופן זה היא חלק מהרעיון 'פיתוח בר קיימא'. מלמדים את המונח ומסבירים שזוהי גישה המציעה פתרון לאיזון בין פיתוח ושימוש בטבע ובין שמירה על הסביבה. בפיתוח בר קיימא החשיבות אינה רק במילוי צורכי האדם המיידיים, אלא בראיית המערכת הרחבה לאורך זמן. תכנון בר קיימא מתחשב בנתונים הקיימים בכל מקום בשביל לתכנן מבנה שיתאים לשמירה על הסביבה באותו אזור.

ניתן להפנות את התלמידים להסתכל בתמונות נוספות של בנייה בבוץ באתרי האינטרנט, למשל באתר [בוץ](#) או באתר [קחו את הקיימות בידיים](#).

שלושה טיפים לשמירה על הסביבה: הפחתה, שימוש מחדש, מחזור (135)

שלוש הדרכים המוכרות לשמירה על הסביבה נקראות שלוש ה-R והן: הפחתה – Reduce, שימוש חוזר – Reuse ומחזור – Recycle.

הפחתה היא הפעולה החשובה ביותר לשמירה על הסביבה. ככל שמפחיתים שימוש במשאבי טבע, הפגיעה בסביבה קטנה.

מעלים רעיונות באילו אופנים ניתן להפחית שימוש במשאבי הטבע ביום-יום, כגון שימוש בפחות מים וחשמל, קנייה של דברים שצריכים באמת ופחות מוצרי צריכה שאינם נחוצים, ועוד.

שימוש חוזר היא הפעולה השנייה בהשפעתה על שמירת הסביבה. מאחר שהמוצרים כבר ישנם וקיימים בידנו, אם נמצא כיצד להשתמש בהם שוב, או נעביר אותם למישהו אחר, נחסוך ייצור של מוצרים נוספים. כך חוסכים במשאבי טבע ובייצור פסולת. מעודדים את התלמידים להביא דוגמאות: מסירה של בגדים שקטנים עלינו לאחים הקטנים ולבישת בגדים של אחים גדולים, או החלפת בגדים בין חברים, או שימוש בשקית ניילון מספר פעמים כל עוד היא לא התלכלכה, קריאת ספרים יד שנייה ועוד.

מחזור היא הפעולה המוכרת ביותר, אבל היא רק השלישית בהשפעתה על שמירת הסביבה. לצורך מחזור פלסטיק, נייר ודברים אחרים, צריך להשתמש במשאבי טבע ובאנרגיה, ומתעשייה זו נוצרת פסולת שמזיקה לסביבה. מובן שמחזור עדיף על השלכת פסולת ללא מיון, ועדיין יש לשים דגש על הפחתה ושימוש חוזר ולא להניח שמחזור פותר הכול.

ואולם מחזור מזון הוא דווקא דוגמה למחזור הכי סביבתי שיש: פסולת המזון הופכת לאדמה רוויה מינרלים ופחמן (קומפוסט, דְשׁוֹנָת) וניתן לדשן בה את האדמה ולגדל עליה מזון חדש. אפשר להפנות את התלמידים להקליד 'קומפוסט' באינטרנט ולקרוא עוד על מחזור מזון.

הצעה לפעילות: מומלץ לבחור פרויקט כיתתי או שכבתי לשמירת הסביבה למען כלל בית הספר. כדאי לבחור משימה בהתאם למבנה בית הספר, ובהתאם לאמצעים העומדים לרשותכם ולמוטיבציה. השלב הראשון בתהליך הוא בחירת הפרויקט. התלמידים עובדים בקבוצות, על כל קבוצה להציע רעיון לפרויקט.

תחילה, שוחחו על מה שיש להביא בחשבון כאשר בוחרים פרויקט. למשל: כמה זמן יידרש? כמה תלמידים יוכלו להשתתף בפרויקט? האם הפרויקט דורש משאבים רבים (כוח אדם, כסף, חומרים)? לפיכך החליטו אם הפרויקט מציאותי.

מה יתרום הפרויקט לאיכות הסביבה?

כעת כל קבוצה חושבת על הצעה ומציגה אותה לכיתה עם התייחסות לשאלות שעלו בדיון הקודם. בסוף בוחרים פרויקט אחד ומבצעים אותו! רעיונות לפרויקט:

- הכנת פח מחזור נייר לכל כיתה בבית הספר (או לכל שכבה). הפרויקט כולל תורנות ריקון הפחים לפח מחזור נייר מרכזי.
- הכנת מתקן מעוטר לאיסוף בקבוקים. בעזרת ההורים מעבירים את הקבוקים שנאספו לסופרמרקט אחת לשבוע-שבועיים.
- הכנת פינת קומפוסט בית ספרית.
- הכנת שקיות סנדוויץ' מבד בשיעור אמנות.
- יצירת בתי מחסה מקרטון לחתולי הרחוב בחורף ולכלים עם מים בקיץ.
- ניקיון שטח ירוק בקרבת בית הספר (מעין, חורשה, גינה ציבורית).

מן המקורות: העולם – מתנה שקיבלנו!

המדרש מפרט מה קרה כאשר אלוהים נתן את הציווי לאדם לעבוד ולשמור את הסביבה. הנחת היסוד היא שאם האדם יחוש הערכה כלפי הטבע והכרת טובה, הוא ירצה גם לשמור ולהיזהר מפני החרבת המתנה.

יש כאן הנחה נוספת: האדם זקוק שהאל יסב את תשומת לבו ליופיו של העולם. אפשר לשאול את התלמידים באיזו מידה הם חושבים שאנחנו ערים ליופיו של העולם ביום-יום.

אפשר לסיים את השיעור בצפייה [בסרטון](#) העוסק בפיתוח בר קיימא.

5. יום הזיכרון לשואה ולגבורה א

מחיר השנאה – על אנטישמיות וגזענות

היחידה הראשונה על יום השואה עוסקת באנטישמיות ובגזענות כביטויי שנאה, ומדגישה את ערך האהבה.

מטרות היחידה

- הבנה שהשואה הייתה תוצר של אנטישמיות.
- הכרת הסכנה הטמונה בגזענות ובחוסר שוויון בחברה.
- הבנה שניתן לנהוג באהבה גם במקום שנוהגים בו בשנאה.

משך לימוד היחידה

שני שיעורים

מבנה היחידה

תעודת זהות

מידע: מהי 'השואה'?

מידע ותצלומים: אנטישמיות בשואה

סיפור: השנאה הופכת לחוק – מיומנה של אנה פרנק

הסכנה שבחוסר שוויון –

משנה: "לפיכך נברא האדם יחידי..."

מדרש: "בין גוי ובין ישראל... הכל לפי מעשה עושה"

רואים עולם: גזענות אז והיום, מרטין לותר קינג

לתת לאהבה לנצח – קטע מיומנה של דוניה

קומיקס סיום

הרחבה

תעודת זהות (עמ' 138)

התלמידים מכירים את יום השואה וכבר נחשפו לתכנים בנוגע ליום זה, לכן הפתיחה מבטיחה שיש לתלמידים ידע בסיסי בנושא. אצל חלק מהתלמידים יום השואה יכול להיתפס כיום מפחיד ולכן חשוב להעלות את התחושות של התלמידים בנוגע ליום זה קודם תחילת הלימוד.

בגלל אופיו המיוחד של היום ומידת הרצינות הרצויה בו, שלא כמו ביחידות על החגים האחרים, הפעם התלמידים לא יבחנו זה את זה בחידון.

מידע: מהי 'השוואה'? (עמ' 139)

קוראים ביחידים או בזוגות את ההסבר על השוואה ועושים את המשימה. משתפים בכיתה מה כבר ידעו על השוואה מתוך הדברים שהופיעו בטקסט ומה התחדש להם. מקריאים את השאלות שהתלמידים כתבו בלי לענות עליהן.

את השאלות ניתן למיין: שאלות המתייחסות לעובדות ויש להן תשובות, ושאלות שהן בגדר תהיות ואין להן תשובות חד-משמעיות (למשל, כיצד הרגישו רוב הגרמנים לגבי היחס ליהודים).

מידע ותצלומים: אנטישמיות בשואה (עמ' 140-141)

מסבירים את המונח 'אנטישמיות' כביטוי של גזענות המופנית כלפי יהודים.

מבהירים שבאירופה בתקופה שקדמה למלחמת העולם השנייה רווחה האנטישמיות, ולכן כאשר הנאצים פעלו נגד היהודים באותה תקופה, מעשיהם לא נתקלו בהתנגדות רבה. האנטישמיות נבעה בין היתר מהמצב הקשה של אירופה אחרי מלחמת העולם הראשונה. רבים האשימו את היהודים ואת הזרים האחרים בבעיות של המדינות ובקשייהם האישיים. במובן זה היהודים היו מעין שעיר לעזאזל וספגו את השנאה והתסכול של האנשים.

מתבוננים בתמונות: מבקשים מהתלמידים לנסות להבין מה ההתרחשות בכל תמונה: סימון חנות

יהודית במילה 'ג'וד', ספסל ציבורי המיועד רק ליהודים כדי שלא ישבו עם אנשים אחרים.

מעשים אלה באים לבטא השפלה והפרדה של היהודים משאר החברה.

אפשר לשאול מה הרגישו היהודים שחיו בתקופה זו ונאלצו לשתף פעולה עם השפלתם. התבוננות בפני האישה היושבת על הספסל ומכסה את פניה מהמצלמה, יכולה ללמד אותנו על תחושותיה. מה התלמידים חושבים שהיא חשה?

השנאה הופכת לחוק – מיומנה של אנה פרנק (עמ' 141-142)

קוראים את הקטע מיומנה של אנה פרנק המתאר את החוקים הרבים שהגבילו את צעדיהם של היהודים. קטע זה מבטא את התהליך שעברה השנאה ליהודים באירופה עד שהפכה להיות חלק מההתנהלות המדינית והחוקית. מכאן ניתן ללמוד שאפילו דבר נורא כמו השואה היה תהליך הדרגתי שאולי היה ניתן לעצור אותו קודם לכן. מסבירים לתלמידים שאולי חלק מהחוקים אינם קשים במיוחד, אבל עצם המחשבה להגביל את החופש ולהפלות אדם אחר, היא שאפשרה אחר כך לדברים נוראים הרבה יותר לקרות.

הסכנה שבחוסר שוויון (עמ' 142-143)

אחד הערכים החשובים במסורת היהודית הוא ערך השוויון החברתי. דרך כמה מקורות של חכמים, לומדים את חשיבות השוויון והסכנה שבחוסר שוויון חברתי.

עובדים ביחידים או בזוגות.

המשנה ממסכת סנהדרין מלמדת אותנו שישנה סכנה הטמונה באדם, שיראה עצמו עליון על חברו.

מדרש תנא דבי אליהו רבה מבהיר באיזה אופן נכון להעריך אדם – אך ורק לפי מעשיו. משמע, אין אדם שמעצם מינו או השתייכותו החברתית או האתנית, ערכו נמוך מאדם אחר.

התלמידים מתבקשים להציע המשך למדרש – תחומים נוספים שלא מתאים לשפוט על פיהם את האדם. נצפה לתשובות כמו: המראה החיצוני של האדם (אם יפה או לא), לבוש האדם, אם הוא מקובל או לא, אם יש לו מבטא.

שואלים במליאה כיצד אנחנו נוהגים בפועל. האם אנחנו מצליחים לנהוג בכולם באופן שווה? האם יש לנו העדפות? האם אנחנו מרגישים עליונות כלפי ילדים אחרים, וכיצד אנחנו נוהגים במקרים אלו? האם אפשר לשלוט על רגשות או מחשבות כאלו?

חושבים על המלצות כיצד כדאי לנהוג כאשר מרגישים כך. ייתכן שחלק מהשאלות יחוו כאישיות ולתלמידים יהיה קושי לענות עליהן. ניתן לשוחח על הנושא באופן כללי ("האם אנשים פועלים כך?") ולאפשר לתלמידים להסיק את המסקנות לגבי עצמם.

רואים עולם: גזענות אז והיום (עמ' 144)

מסבירים שהגזענות אינה תופעה שהייתה קיימת רק אצל הנאצים ועוזריהם. **דבריו של מרטין לותר קינג** מבטאים את השאיפה ליחס שווה לאנשים אפרו-אמריקאיים. (חלומו – שילדיו יחיו באומה שבה ישפטו אותם לפי תכונותיהם ולא לפי צבע עורם – מזכיר מאוד את המדרש שלמדנו).
הגזענות קיימת בכל העולם וקיימת גם בישראל של היום. מבקשים מהתלמידים להעלות דוגמאות לגזענות, להסביר אותן ולהביע את דעתם על תופעות אלו. אם יש תלמידים שנתקלו בגילויי גזענות בסביבתם ומעוניינים לדבר על כך, פותחים גם את נושא זה. מדגישים שגזענות יכולה לבוא לידי ביטוי גם בהערות מעליבות ולא רק בדברים קיצוניים ואלימים במיוחד. ההתבטאויות הקטנות גם הן מסוכנות כי הן יכולות להוביל להתנהגויות חמורות יותר בעתיד.
עסקנו בנושא הגזענות ביחידה 4 שעסקה במשנה "אל תהי בז". שם הבאנו את סיפורה של רוזה לואיז פארקס (עמוד 35) שנאבקה באפליה נגד אפרו-אמריקאים בארצות הברית.

לתת לאהבה לנצח – קטע מיומנה של דוניה (עמ' 144)

הקטע מביא גישה מיוחדת לשואה. היו שחיפשו נקמה של ממש בנאצים; היו שהתנתקו לחלוטין מזיכרונות השואה ובני המשפחה שנספו ועקרו ממקומם; היו שהפסיקו להאמין באלוהים והיו שהחלו להאמין באלוהים. וכמובן, מדינת ישראל נתפסה אף היא אצל חלק מהניצולים כתגובה לשואה.
דוניה מביאה גישה של תיקון לעוולות שנעשו בשואה. לפי תפיסתה, התיקון ייעשה בזכות הוספה של אהבה ומעשים טובים, כך יתוקנו מעשי השנאה.
מבררים עם התלמידים איזה כוח קיים דווקא בסוג כזה של תיקון, מה יש בו ששונה מנקמה (שמונעת בעצמה משנאה)? עם איזו גישה התלמידים מזדהים?

העשרה למורים בלבד: להיכרות נוספת עם ביטויים של אהבה בתקופת השואה מומלץ לקרוא את 'יומנה של אתי הילסום'.

קומיקס ומשימת סיום

אפשר לעשות את הפעילות על קיר בכיתה, בגדול. כדאי להפוך את הדימוי למציאותי, לחשוב עם התלמידים אילו מעשים יוכלו לעשות כדי להגביר את האהבה בעולם.

אפשר להכין דף מעוצב בצורת חלוק נחל ועליו כותרת 'אבן המעשים הטובים' ומתחתיה 'המעשה הטוב שלי' – _____'. לשיעור הבא כל תלמיד יביא את הדף שלו ובו כתוב המעשה שעשה. בכיתה גוזרים את הדף, צובעים ומדביקים על גבי בריסטול בצורת מערום אבנים.
אפשר לאורך השבוע לקבוע זמן שבו כל תלמיד או תלמידה מציגים את ה'אבן' שלו או שלה, כל פעם יציגו שלושה – ארבעה תלמידים. לאחר תיאור המעשה שעשו, מבקשים מהתלמידים בכיתה לשאול את המציגים כמה שאלות על המעשה.

6. יום הזיכרון לשואה ולגבורה ב

לפעול נגד השנאה

היחידה השנייה על יום השואה עוסקת בחסידי אומות העולם בפרט, ובעשיית חסד ולקיחת אחריות בכלל.

מטרות היחידה

- הכרת תפקידם של חסידי אומות עולם בהצלת יהודים בשואה מתוך סיכון חייהם.
- קריאת מקורות יהודיים המחנכים לקבלת אחריות ולהצלת נפשות.
- דיון במעשי חסד שהתלמידים יכולים לעשות ביום-יום.

משך לימוד היחידה

שני שיעורים

מבנה היחידה

מידע: חסידי אומות עולם

קומיקס פותח

מה היו אומרים חכמים –

משנה: "במקום שאין אנשים השתדל להיות איש"

משנה: "כל המקיים נפש אחת כאילו קיים עולם ומלואו"

מדרש: "כל אדם הוא עולם קטן"

מקור: יאנוש קורצ'אק

סיפור: כיצד ניצלה הילדה אווה

משימת חקר: הכירו עוד חסיד או חסידת אומות העולם

לנהוג בחסד, גם כיום

אמצעים נדרשים

גישה למחשבים. אפשרות להקרנה.

הרחבה

השיעור עוסק בהצלת יהודים בשואה על ידי חסידי אומות העולם.

פותחים את השיעור בסיפורים אישיים שהתלמידים מכירים על ניצולי שואה. זה יכול להיות בן משפחה או סיפור ששמעו מניצול בבית הספר או בטלוויזיה. התלמידים כותבים לעצמם את הסיפור במחברת ואין צורך לשתף בכך במליאה. את הסיפורים התלמידים יאספו לפני השיעור, כשיעורי בית.

מידע: חסידי אומות עולם (עמ' 146)

המושג 'חסידי אומות העולם' אצל הרמב"ם: "כל המקבל שבע מצוות בני נח ונזהר לעשותן הרי זה מחסידי אומות העולם ויש לו חלק לעולם הבא" (הלכות מלכים, פרק ח, יא)

חסידי אומות העולם הם אנשים לא יהודים שבזמן מלחמת העולם השנייה הצילו יהודים מתוך סיכון חיייהם. הסיוע נעשה על ידי זיוף תעודות, סיפוק מזון, הברחה לגבול והסתרה. העונשים על סיוע ליהודים היו חמורים, משליחה למחנות ועד להרג המסייעים ובני משפחותיהם. המונח 'חסידי אומות העולם' מושאל מהמקורות היהודיים. מונח זה במשמעותו המקורית מתאר אדם לא יהודי ששומר על שבע מצוות נח. מסבירים את המונח, את מעשיהם של חסידי אומות העולם ואת הסיכון שלקחו על עצמם. קוראים שני מקורות מחכמים המלמדים את חשיבות קבלת האחריות והצלת נפשות.

מה היו אומרים חכמים –

משנה: "במקום שאין אנשים השתדל להיות איש" (עמ' 147)

מטרת השיחה בין הדמויות להסביר את המושג "להיות בן אדם". אפשר גם להזכיר את המושג "להיות מענטש" – אולי הוא מוכר לחלק מהתלמידים.

משנה: "כל המקיים נפש אחת כאילו קיים עולם מלא" (עמ' 148)

כדי להבין את האימרה, צרפנו שני מקורות נוספים:

מדרש: "כל אדם הוא עולם קטן" (עמ' 148)

מקור: יאנוש קורצ'אק (עמ' 149).

בפעילות בחברותא, עמ' 148 – כל תלמיד מראיין את חברו ומכין לו מעין תעודת זהות. כך התלמידים יתוודעו לפרטים רבים כמידת האפשר על חברם, ויגלו שלכל אחד מהם תחומי עניין רבים וסיפורים רבים וקשרי משפחה ועוד, כמו עולם שלם בפני עצמו וגם דבריו של **יאנוש קורצ'אק** מחזקים עמדה זו, שלכל אדם וילד ייחוד משלו. מכאן ניתן להבין את האימרה של חכמים שהצלת אדם אחד היא הצלה של עולם ומלואו. כל אדם שניצל בשואה הוא כמו עולם שלם שניצל. מכאן שגם כל אדם שנספה הוא כמו עולם שלם שניספה. חסידי אומות העולם, גם אם הצילו נפש אחת, עשו דבר גדול מאוד ועל כן הם ראויים להערכה רבה.

דבריו של מאיר – שההורים של ג'ון הצילו לא רק אותו אלא את כל צאצאיו, משקפים הסבר יותר מסורתי לאמירה "כל המציל נפש אחת". לפי תפיסה זו, בכוחו של כל אדם להוליד דורות של אנשים, ולכן הצלת אדם אחד הוא בעצם הצלה של עולם שלם. ההסבר ל"עולם" לפי תפיסה זו היא יותר ביולוגי, ומתייחסת להמשכיות ממשית של האדם דרך צאצאיו.

סיפור: כיצד ניצלה הילדה אווה? (עמ' 150)

קוראים בזוגות או ביחידים את **העדות של אווה ניסנצוויג, ניצולת שואה ועונים על השאלות**. העדות מפגישה את התלמידים עם המורכבות של חיי הניצולים שניצלו בזכות חסידי אומות העולם. היו מקרים רבים של ילדים שניתנו למשפחות לא יהודיות, נצלו בזכות זאת אך איבדו את משפחותיהם. הם היו צריכים להסתיר את זהותם ואף להתחזות לנוצרים. מבקשים מהתלמידים לחשוב על הקשיים שחוו ניצולים אלו בזמן השואה ולאחריה, ולהניח כיצד הם הרגישו במצב זה. ביד ושם יש אזור הנצחה המוקדש לפעולתם של חסידי אומות העולם – שדרות חסידי אומות העולם, שם נוטעים עץ לכבוד כל חסיד אומות העולם, ולוח מוצמד לכל עץ ומציין את שמו של החסיד. אפשר לשאול את התלמידים למה בחרו דווקא לטעת עצים לכבוד אנשים אלו. [סרטון זה](#) מציג סיור וירטואלי בשדרה.

משימת חקר: הכירו עוד חסיד או חסידת אומות העולם (עמ' 153)

התלמידים מתבקשים לכתוב על חסיד או חסידת אומות עולם. אפשר לספר סיפור של מכר או של מישהו מהמשפחה שניצל בידי חסיד אומות עולם, או לחקור אדם שלא מוכר להם. לשם כך אפשר להיעזר באתר יד ושם, [בקובץ עדויות](#).

לנהוג בחדסד, גם כיום (עמ' 153)

יום-יום נתקלים התלמידים במצבים שבהם הם יכולים לעזור לילד במצוקה או לשתוק. אפשר להרחיב את הנושא ולשאול כיצד אנחנו נוהגים כשנדרשת עזרתנו.

אפשר להביא קטעים מהסדרה ['מה אתם הייתם עושים'](#) או להכין מראש סיטואציות על גבי פתקים ולתת לתלמידים לענות על השאלה מה היו עושים בכל מקרה ומקרה.

חשוב שלא לשפוט, ולהעלות את האפשרות שלעתים יש קושי להתערב בכל מצב. רצוי לבקש מהתלמידים להציע אילו קשיים וחסמים עלולים להיות במצבים כאלה, ואילו המלצות יש להם כדי לעשות למרות זאת את המעשה הנכון.

7. שבועות א

קולות וברקים – מתן תורה

היחידה הראשונה על חג השבועות עוסקת במאפייני החג ומתמקדת במתן תורה ובקשר של התורה לחיינו.

מטרות היחידה

- הכרת מאפייני חג השבועות.
- הכרת חג השבועות כחג מתן תורה ועיסוק בחיבור של התורה לחיינו.

משך לימוד היחידה

שני שיעורים

מבנה היחידה

תעודת זהות לחג, חידון 'אחד על אחד' קומיקס פותח
מן התורה: מעמד הר סיני – "ויהי ביום השלישי" אמנות: מעמד הר סיני, ברברה פישר
בחברותא: דיון ביצירה
מתן תורה – מי היה שם?
מן התורה: "אתם ניצבים היום..."
מן המקורות: "ולא אתכם לבדכם...", "אלא אף הדורות העתידין לבוא..."
איך זה קשור אלינו?: הקשר שלנו לתורה
קומיקס סיום

הרחבה

תעודת זהות לחג, חידון 'אחד על אחד' (עמ' 154)

מתעודת הזהות עולה שלשבעות שני פנים: פן חקלאי ופן היסטורי. אפשר לבקש מהתלמידים לעיין בשמות החג ולציין שם שקשור לכל פן של החג. ניתן להזכיר שעובדה זו איננה ייחודית לחג השבועות. גם בסוכות, למשל, קיימים שני פנים לחג. תעודת הזהות מזכירה ששבועות הוא אחד משלושת הרגלים. אפשר לשאול את התלמידים מהם שני הרגלים האחרים.

קומיקס פותח (עמ' 155)

הקומיקס מציג מנהגים שונים של החג: תיקון ליל שבועות, אכילת מאכלי חלב והבאת ביכורים.

מן התורה: מעמד הר סיני – "ויהי ביום השלישי" (עמ' 155) אמנות: מעמד הר סיני, ברברה פישר (עמ' 156)

קוראים את הפסוקים מספר שמות המתארים את מעמד הר סיני (שבו ניתנה התורה לבני ישראל, לפי המסורת), ומתבוננים ביצירת האומנות, התבוננות תעמיק את הבנת הפסוקים. התלמידים מתבקשים לבדוק אילו רכיבים המוזכרים בפסוקים מופיעים בתמונה. יש רכיבים שיש להם תשובה ברורה (משה, הר סיני, העם, אש) ויש שפחות (למשל, קולות וברקים, קול השופר). ניתן לשאול את התלמידים אם יש רמזים לדברים שאינם מופיעים בצורה מובהקת. כמה נקודות שאפשר להדגיש:

- לפי התיאור בתורה, מעמד הר סיני לווה ברעש גדול: "קלת וברקים וענן כבד על ההר, וקל שפר חזק מאד" (שמות יט, טז). אמנם קשה לבטא קולות בציור, אך יצירה זו מצליחה לשדר אווירה של רעש ואי־שקט בעזרת תנועת הלהבות העולות לכל עבר והשימוש בצבעים חזקים ומנוגדים. אפשר לזהות ביצירה גם את הברקים המתוארים בתורה ואת האור הבהק שהם מפיצים בשמים (ה'לשונות' הלבנות שביצירה). ומכיוון שהופעת ברק בשמים מלווה תמיד ברעם, גם הם תורמים לתחושת ה'רעש' שביצירה.
- דמותו של משה ניצבת במרכז היצירה, והיא בולטת מאוד על הרקע הלבן. משה מחזיק בלוחות הברית ומחבר בין שמים וארץ, ובין אלוהים ועם ישראל. שימו לב שהלהבות ממלאות את כל התמונה כמעט, כאילו הר סיני נבלע בתוכו, או כאילו ההר עשוי מלהבות.
- בני ישראל עומדים בתחתית ההר והם קטנים מאוד. אולי גודלם היחסי של בני האדם משקף את תחושתם בעת האירוע. אפשר לשער שבני ישראל הרגישו קטנים מאוד מול החיזיון המרשים שהתרחש לפנייהם. לא מפתיע לקרוא: "ויִתְרַד כָּל הָעָם אֲשֶׁר בַּמַּחֲנֶה" (שמות יט, טז).

בשמות כ, יד, נאמר שבני ישראל "ראו את הקולות" במעמד הר סיני. פסוק זה אינו מופיע בספר לתלמיד. אפשר לקרוא אותו לתלמידים ולשאול מה מפתיע בתיאור הזה. זוהי חוויה סינסטזית שבה דבר שנתפס בדרך כלל בחוש השמיעה, נחוה בחוש הראייה. גם עניין זה מבהיר את עוצמת החוויה החושית שהייתה לכאורה במעמד הר סיני.

התלמידים מתבקשים לדמיין את מעמד הר סיני ולתאר אותו מנקודת מבטו של אחד הנוכחים במעמד. ההתמקדות באדם אחד עשויה לעזור להם להתמקד בחוויה ולדמיין אותה. רצוי לבקש שישתפו את החברים במה שכתבו. בסוף שאלים: מה למדתם על קבלת התורה מתוך חוויית הכתיבה?

הצעה לפעילות דמיון מודרכת: אפשר לעזור לתלמידים לדמיין את מעמד הר סיני באמצעות דמיון מודרך.

ניתן להשמיע מוזיקה ברקע ולומר:

אתם חוזרים אחורה בזמן אלפי שנים ומוצאים עצמכם במקום אחר לגמרי – במדבר סיני. אתם חלק מבני ישראל. יצאתם ממצרים ומעבדות, וכבר תקופה ממושכת אתם נודדים במדבר. הביטו סביב, מה אתם רואים? אילו צבעים? אילו מראות? אילו קולות אתם שומעים? מי לידכם – משפחה? חברים? הבוקר משה הודיע לכולם הודעה חשובה ביותר: בעוד שלושה ימים אלוהים ירד על הר סיני ויתן את התורה! משה אמר שעל כולם להתכונן לאירוע מיוחד זה. התבוננו בהכנות שהעם עושה: כיצד מגיבים הסובבים לכם? כיצד אתם מגיבים?

ביום האירוע הגדול אתם מתעוררים מוקדם. כל העם מתאסף ליד הר סיני. אתם רואים את כולם עומדים – זקנים, מבוגרים, בחורים ובחורות, נערים ונערות ואפילו ילדים קטנים ותינוקות, ועמם גם

הבקר והצאן... כולם נושאים עיניים אל ההר, ואל דמותו הזעירה של משה היורדת למטה, ואז זה מתחיל... מה אתם רואים? מה אתם חשים? אילו מחשבות עוברות בראשכם?

מן התורה: "אתם ניצבים היום..." (עמ' 157)

בפסוקים לא כתוב 'כולם' כי אם מופיע פירוט של כל הנוכחים במעמד הר סיני – ראשי השבט, זקני השבט, השוטרים וכל העם. זהו פירוט על פי מעמד. בפסוק הבא מופיע פירוט נוסף: גברים (אתם), נשים, ילדים, גרים, חוטבי העצים ועד שואבי המים. בפירוט הנוכחים יש אלמנט של העצמה של האירוע, אירוע שכולם נוכחים בו, וגם הדגשה שהתורה ניתנה לכולם ללא יוצאים מהכלל.

מן המקורות: "ולא אתכם לבדכם..." , "אלא אף הדורות העתידין לבוא..." (עמ' 157)

פסוק "לא איתכם לבדכם אנוכי כורת את הברית הזאת" (דברים כט, יד)
מדרש "אלא אף הדורות העתידין לבוא היו שם באותה שעה" (מדרש תנחומא)
מתן תורה נתפס במסורת כברית בין כל עם ישראל לאלוהים, על כן היא אינה יכולה להתקיים רק עם הדור שהיה שם בגופו. בכניסה לארץ משה מבהיר לדור שלא היה במעמד הר סיני, שהברית חלה גם עליו. הברית אינה רק עם אבותיו של דור זה, אלא נמשכת לדורות הבאים. חכמים הסבירו את המשכיות העברת המסורת של התורה בדרך ציורית: בזמן מתן תורה כל הדורות העתידיים לבוא נכחו גם הם במעמד. זאת אומרת, גם מי שלא נולד עוד נכח שם.

איך זה קשור אלינו?: הקשר שלנו לתורה (עמ' 158)

התורה קשורה בחיינו במגוון דרכים. ביחידה הבאה נלמד בהרחבה איך התורה נכנסת לתוך התרבות והשפה שלנו. בחלק זה, התלמידים מחפשים את הקשר האישי שלהם לתורה. כל אדם יכול להתחבר לתורה בדרך אחרת. אולי זאת הכוונה בכך שכולם קיבלו את התורה, גם הדורות שלא היו שם. כל אחד קיבל את התורה באופן שמתאים לדור שלו ושממלא לו באופן אישי. הדמויות מביאות את הסיבות שלהן לחיבור לתורה, והתלמידים צריכים להתאים את הדמות לסיבה. תיאום בין הדמויות לפתקים: דמות 1 – פתק ירוק כהה, דמות 2 – פתק צהוב (גם ירוק כהה אפשרי), דמות 3 – פתק ירוק בהיר, דמות 4 – פתק אפור (אפשרי גם ירוק כהה או כתום), דמות 5 – פתק כתום (אפשר גם צהוב).
התלמידים מתבקשים לבדוק אם הם מזדהים עם מה שאמרה אחת הדמויות, ואם יש להם רעיונות משל עצמם. דנים בנושא במליאה ומראים שיש דרכים רבות להתחבר לתורה.
חשוב מאוד לאפשר לתלמידים שאינם מתחברים לתורה לומר זאת. יש חלקים בתורה שקשים לרבים מאתנו, וחשוב להציף גם את אלה. נרצה להציג תפיסה מכילה ורב-משמעית לתורה, כזאת שגורסת שגם מי שאוהב מאוד חלקים מסוימים בתורה, יכול להסתייג מחלקים אחרים, וגם מי שנרתע מאוד מחלקים מסוימים בתורה, יכול למצוא בה פנים יפות ומעניינות.

קומיקס סיום (עמ' 159)

אפשר לשאול את התלמידים איזו דמות מהתורה היו רוצים לפגוש ומה היו שואלים אותה.

8. שבועות ב עם הספר

היחידה השנייה על שבועות עוסקת בהעברת התורה מדור לדור ובאופן שבו התורה משפיעה על התרבות העכשווית ומשתלבת בה.

מטרות היחידה

- הבנת החשיבות שמקנה המסורת היהודית ללימוד התורה ולהעברתה מדור לדור.
- הכרת הדרכים שבהן התורה היא חלק מהתרבות ומשפיעה עליה גם בימינו.

משך לימוד היחידה

שני שיעורים

מבנה היחידה

קומיקס פותח

מן התורה: לימוד התורה לאורך הדורות – "והיו הדברים האלה"

שיר: **אצלנו בכפר טודרא**, יהושע סובול

התורה והתנ"ך שזורים בחיינו גם היום

שיר: שירים עבריים בהשראת התנ"ך – **נח**, יורם טהרלב

משימה: התנ"ך בשפת היום-יום

רואים עולם: ספרים קדושים בדתות אחרות

קומיקס סיום

אמצעים נדרשים

אמצעי שמע והקרנה

מחשב

הרחבה

קומיקס פותח (עמ' 160)

בעקבות הקומיקס מדגישים את עומק העניין, שביטויים מהתנ"ך עודם בשימוש היום, אלפיים שנה לפחות מאז שנוצרו. זה אינו עניין של מה בכך. שואלים את התלמידים כיצד הם מבינים את הכותרת של היחידה והכיניו של עם ישראל – 'עם הספר'.

מן התורה: לימוד התורה לאורך הדורות – "והיו הדברים האלה" (עמ' 160)

ערך מרכזי ביותר במסורת היהודית הוא לימוד התורה, שהיא הבסיס לסיפורו של העם היהודי, ולפי התפיסה המסורתית, היא מקפלת בתוכה אמיתות בסיסיות על האל, על העולם ועל מקומו ותפקידו של האדם בתוכו.

"והיו הדברים האלה.." – פסוקים אלו מדגישים את חובתם של ההורים ללמד את ילדיהם תורה: **"וְשִׁנַּנְתֶּם לְבָנֵיכֶם, וְדַבַּרְתֶּם בָּם, בְּשִׁבְתְּכֶם בְּבֵיתְכֶם וּבְלֶכְתְּכֶם בַּדֶּרֶךְ, וּבְשֹׁכְבְּכֶם וּבְקוּמְכֶם."** (דברים ו, ו-ז)
הפסוק מצווה שהלימוד יתקיים בזמנים שונים ובצורות שונות, למשל, ההורה יכול ללמד את ילדיו על צער בעלי חיים כאשר עוסקים בטיפול ראוי בחיות מחמד, או ללמד אותו התייחסות ראויה לזולת בכל מיני מצבים שבין חברים. התורה אמורה להיות מעין פסקול חינוכי שמלווה את האדם בחיי היום-יום. אפשר להתעכב על "ודיברתם בם", ולשאול מדוע, לפי המסורת, חשוב לדבר על דברי תורה ולא מספיק לחשוב עליהם. זאת משום שבין היתר, השיחה והדיון מאפשרים להבין את דברי התורה לעומקם, מכיוון שהם חושפים אותנו למחשבות של אחרים.
התלמידים מתבקשים להתייחס ליתרונות ולחסרונות של לימוד תורה על ידי ההורים מול לימוד תורה על ידי המורה. באופן כללי, הלימוד עם ההורים הוא לימוד פרטני המחובר לאותו ילד במיוחד, והוא עשוי להיות פורמלי פחות, ואולי גם שיטתי ומסודר פחות. בלימוד כזה התורה נעשית לנושא שיחה בין הדורות; הלימוד עם המורה, לעומת זאת, הוא לימוד מקצועי ומסודר על פי תכנית ולוח זמנים, אולם כך התורה עלולה להפוך ל'מקצוע' ככל שאר המקצועות ולאבד את מעמדה המיוחד.

תיקון ליל שבועות

מרכזיותו של לימוד התורה מקבל ביטוי מוחשי בחג השבועות, חג מתן תורה, במנהג 'תיקון ליל שבועות' שבו לומדים תורה לאורך כל הלילה. הנוהג מופיע לראשונה בספר הזוהר ויש לו מגוון הסברים. יש המסבירים שה'תיקון' נעשה על חטא לכאורה שמופיע באגדה – שבני ישראל חטאו כי ישנו בלילה שלפני קבלת התורה ולא השכימו בזמן לקבל את התורה (שיר השירים רבה א, ב).

שיר: "אצלנו בכפר טודרא", יהושע סובול (עמ' 162)

הנוהג ללמד ילדים יהודים (היו אלה כמובן כמעט אך ורק בנים) קרוא וכתוב נבע מהצורך לקרוא בסידור וללמוד תורה. נוהג זה היה קיים הן בקהילות אשכנז, במקום הנקרא 'חדר', והן בקהילות המזרח, אצל ה'מלמד'. דבר זה היה חריג בקרב האוכלוסייה הכללית, כי ידיעת קרוא וכתוב לא הייתה אז נחלת הכלל.
כדי להמתיק את חוויית הלימוד, בחלק מהקהילות היו מורחים דבש על האותיות ונותנים לילדים בני השלוש ללקק אותו, כפי שמתואר בשיר.
מאזינים לשיר וקוראים את מילותיו. התלמידים עונים על השאלות ביחידים.
גם היום נוהגים לעשות חגיגה בבתי הספר בעת קבלת החומש או הסידור הראשון, וכמובן בתחילת כיתה א.
במליאה מבקשים מהתלמידים להעלות זיכרונות מלימוד הקריאה והכתיבה ומתחילת שנת הלימודים בכיתה א. האם זכורות להם חגיגות?
מומלץ להביא לכיתה עוגיות מרוחים בדבש כדי להעשיר את לימוד השיר.

התורה והתנ"ך שזורים בחיינו גם היום

ההשפעה של התנ"ך על המסורת היהודית היא רבה. מעבר ללימוד התורה בפועל, התנ"ך כרוך בתרבות שלנו גם אם לא תמיד אנו מבחינים בכך.
מבקשים מתלמידים בעלי שמות תנ"כים להצביע. אפשר להרחיב את ההצבעה לתלמידים שיש מישהו במשפחה עם שם מהתנ"ך. מי שמכיר את מקורות שמו בתנ"ך יכול להסביר זאת לשאר התלמידים.

שיר: שירים עבריים בהשראת התנ"ך – "נח", יורם טהרלב (עמ' 163)

התנ"ך נוכח בתרבות גם בשירים בהשראת סיפורי התנ"ך. חלק מהשירים נאמנים למקורות וחלקם מביעים עמדה או מפתחים את המקורות לפי יחס המשורר לפסוקים. נדגים עם השיר 'נח' של יורם טהרלב. מאזינים לשיר 'נח' ועובדים בזוגות למצוא את ההקבלות בין השיר לפסוקים בתורה. שואלים את התלמידים אילו שירים הם מכירים שנכתבו בהשראת התנ"ך. דנים בשאלה: באיזו מידה מעשיר השיר את הסיפור המקראי?

משימה: התנ"ך בשפת היום-יום (עמ' 164)

אחת הדרכים שהתנ"ך נוכח בחיי היום-יום בצורה שאינה מורגשת היא בשפה, כפי שראינו בקומיקס הפותח. השפה העברית משופעת בביטויים תנ"כיים. בספר מובאת שיחה עם ביטויים תנ"כיים. הביטויים הם: מבול (פרשת נח), השומר אחי אנוכי (קין לאלוהים לאחר רצח הבל), חושך מצרים (מכת חושך), חזק ואמץ (משה ליהושע בהעברת ההנהגה), סדום ועמורה (ערים שנחרבו משום חטאיהם), גן עדן (הגן שבו אלוהים שם את אדם הראשון). כדי שהתלמידים יפנימו את רוחב ההשפעה של התנ"ך על התרבות הישראלית הם מתבקשים לחפש דוגמאות להשפעה זו בתחומים שהזכרנו וגם בתחומים נוספים: שירה, שמות פרטיים, מקומות בארץ ויצירות אומנות.

רואים עולם: ספרים קדושים בדתות אחרות (עמ' 165)

ספרים קדושים או מיתוסים שעוברים בעל פה מדור לדור קיימים בכל התרבויות והדתות. משוחחים על כך ושואלים למה תרבויות זקוקות למסורת של סיפורים וחוקים? במה הם עשויים לתרום לאנשי אותה דת או תרבות? באתר של **של"י ושלכם** אפשר לצפות [במצגת](#) המציגה תמונות של ספרי קודש בדתות אחרות.

9. שבועות ג

מגילת רות – מגילה של חסד

השיעור השלישי על שבועות מפגיש את התלמידים עם מגילת רות ועם מעשי החסד המופיעים בה כבסיס לשיח על עשיית חסד בחיינו.

מטרות היחידה

- הכרת סיפור מגילת רות והסיבות לקריאת המגילה בשבועות.
- לימוד מעשי החסד המופיעים במגילה ועמידה על אופיים.
- בחינת מעשי חסד בחיי התלמידים.

משך לימוד היחידה

שניים-שלושה שיעורים

מבנה היחידה

קומיקס פותח

מן המקורות: מדרש – "ולמה נכתבה (מגילת רות?)..."

סיפור מגילת רות:

- א. הכל התחיל מזמן... מזמן...
 - ב. נעמי מחליטה לחזור לארץ יהודה
 - ג. בשדות בועז
 - יש לי מושג – לקט, שכחה ופאה
 - ד. רות ובועז
- כמה סוגים של חסד
מדוע קוראים את מגילת רות בחג השבועות?

אמצעים נדרשים

פתקים

הרחבה

מן המקורות: מדרש – "ולמה נכתבה (מגילת רות?)..." (עמ' 166)

קוראים את המדרש על מגילת רות. המדרש יוצא מתוך הנחה שלכל ספר בתנ"ך יש תועלת, שהוא בא ללמד משהו. רבי זעירא אף מניח שכל דבר בתנ"ך בא ללמד דבר הלכה. הוא תוהה לאיזה צורך נכתבה המגילה, ומציע – כדי ללמד על השכר הרב הניתן לגומלי חסדים. מסבירים שגומל חסדים הוא מי שעושה חסד עם אדם אחר.

שואלים את התלמידים מתי למדנו יחד על נושא החסד (ביחידה על חסידי אומות העולם, עמוד 146), ונזכרים מהו חסד. אחר כך קוראים את ההגדרה המילונית (עמ' 167 על רקע צהוב). במליאה משוחחים על מקרי חסד שהתלמידים מביאים כדוגמאות.

סיפור מגילת רות

היחידה מציגה קטעים מרכזיים ממגילת רות. אפשר לקרוא אותם במליאה או בחברותא, תלוי ברמת הכיתה.

א. הכל התחיל מזמן... מזמן... (עמ' 167)

התלמידים קוראים את הפסוקים הראשונים במגילה ומתוודעים לדמויות ולקורות אותן. מסופר שהרעב בארץ ישראל מביא את המשפחה לנדוד למואב. שם מתים בני המשפחה חוץ מהאם, נעמי, ומנשות הבנים, ערפה ורות. התלמידים מתבקשים לצייר במחברת את העץ המשפחתי של אלימלך ונעמי ומסבירים אילו אסונות קרו להם.

ב. נעמי מחליטה לחזור לארץ יהודה (ארץ ישראל) עמ' 168

ממשיכים לקרוא בפסוקים המתארים את הפרידה של נעמי מרות וערפה. נעמי מברכת אותן שאלוהים יעשה עמן חסד כפי שהן עשו עם המתים (בני זוגן שמתו, מחלון וכליון, בניה של נעמי). בהתחלה שתיהן אומרות לנעמי שהן יצטרפו אליה חזרה לארץ יהודה (ישראל), אבל נעמי אומרת שאין צורך וערפה מוותרת. רות מתעקשת לבוא עם נעמי ואומרת לה שתלך אחריה לכל מקום, ותחלוק אתה את גורלה ואת גורל עמה.

את המשימה (לתאר מה מרגישה ומה חושבת כל אחת מהדמויות) אפשר לעשות באופן חווייתי בכיתה: מזמינים שלושה תלמידים, כל אחד הוא אחת מהדמויות, ועוד שישה תלמידים ששלושה מהם מגלמים רגשות ושלושה מגלמים מחשבות. לכל דמות שני תלמידים שמלווים אותה כרגש ומחשבה. הדמויות מציגות את העלילה, והדמויות של הרגשות צריכות בפנטומימה לבטא את רגשות הדמויות. הדמויות של המחשבות צריכות להגיד מפעם לפעם מחשבה שחולפת בראש הדמות. אפשר לעשות כמה סבבים כדי לאפשר לתלמידים רבים להשתתף.

ג. בשדות בועז (עמ' 166)

התקציר מספר על שובה של נעמי לארץ ישראל ועל יציאתה של רות ללקט שיבולים על מנת לספק מזון לה ולנעמי.

ליקוט השיבולים בידי עניים היה נהוג בתקופה ההיא. בתורה יש כמה ציוויים על החקלאים לנהוג בחסד עם העניים, עם הגרים ועם שאר האנשים החלשים בחברה. מצוות אלו מורות להותיר בשדה שיבולים שנפלו בעת הקציר או עלומה שנשכחה, ואף להשאיר פאה (אזור צדדי) בשדה ולא לקצור אותה, כדי שהעניים יוכלו ללקט ולקצור בעצמם. מצוות אלו נקראות 'לקט', 'שכחה', 'פאה'. (ויקרא יט, ט; דברים כד, יט-כב).

בועז נוהג בחסד עם רות כאשר הוא מבחין בה ומבטיח לה הגנה ואת כל צרכיה. הוא מסביר לה שהחסד שהוא מעניק לה נובע מהחסד שהיא עשתה עם נעמי (לא הותירה אותה לבדה וגילתה אחריות כלפיה). הדאגה של רות לנעמי היא חסד.

ד. רות ובוועז (עמ' 171)

כאשר שבה רות, נעמי מגלה שרות הייתה בשדה של בועז, קרוב משפחתה. היא רואה בכך הוכחה שאלוהים עוד דואג להן ומעניק להן חסד. רות מבקשת מבוועז שישמש גואל. (לפי מצווה זו, אם אדם

מת ואין לו ילדים, קרוב המשפחה הקרוב ביותר נושא את אשת המת לאישה והילד שנולד להם ממשיך את השושלת של האדם שמת. בספר לתלמידים לא פירטנו זאת.)
בועז מוכן לכך ונושא את רות לאישה. המגילה מתארת את השתלשלות הדורות: הצאצא של רות הוא דוד המלך. חכמים רואים בכך שכר שניתן לרות על מעשי החסד שעשתה.

כמה סוגים של חסד (עמ' 172)

היחידה מציגה סוגים אחדים של מתן חסד: מעשי חסד של תמיכה רגשית, ומעשים של תמיכה מעשית. כדי להמחיש את ההבדל בין סוגי החסד, מביאים דוגמה לתמיכה רגשית, למשל, ילד שנפגע מילד אחר ומספר על כך לחברו. יש מצבים שבהם החבר לא יכול לעשות מעשה ולשנות משהו, אבל הוא יכול להקשיב.

מבקשים מהתלמידים דוגמאות נוספות למעשי חסד ברמה הרגשית. לאחר מכן, מבקשים מהתלמידים להציע דוגמאות לתמיכה מעשית. נצפה לשמוע דוגמאות כמו עזרה לילד ששבר את הרגל על ידי סחיבה של התיק שלו או הבאת שיעורי בית לילד שהיה חולה.

בודקים באיזה אופן ניתנת תמיכה רגשית ותמיכה מעשית במגילה. לדוגמה, רות תומכת מעשית בנעמי בכך שהיא אוספת בשבילה מזון. אבל ההצטרפות של רות לנעמי מעניקה לה לא רק תמיכה מעשית. נעמי איבדה את כל משפחתה, והנוכחות של רות שומרת עליה שלא תחוש בודדה. דבר זה שבוודאי הקל עליה מאוד.

אפשר לדון עם התלמידים בשאלה האם קל יותר לעשות מעשי חסד בתחום הרגשי או שמא בתחום המעשי?

הצעה לפעילות: התלמידים יחפשו מעשי חסד שמסופר עליהם בחדשות ובאינטרנט כדי לראות את הנוכחות של המעשים האלה בחברה.

מדוע קוראים את מגילת רות בחג השבועות? (עמ' 173)

שאלה זו תקפה גם לגבי קריאת מגילות אחרות בחגים אחרים.

בעוד שבפורים מובן מדוע קוראים את מגילת אסתר, ובצום תשעה באב מובן מדוע קוראים את מגילת איכה (המתארת את חורבן בית המקדש), בסוכות, בפסח ובשבועות ניתנו סיבות לקריאת המגילות הנקראות בהם. אין תשובה חד-משמעית מדוע נבחרה מגילת רות לשבועות, וסיבות אחדות מובאות בספר.

פעילות שיא לכל התכנית

מומלץ לערוך תיקון ליל שבועות משותף להורים ולתלמידים לקראת חג השבועות ולעסוק בתכנים שלמדתם השנה. כמה אפשרויות:

1. **ערב בנושא פרקי אבות** – כהכנה לערב, התלמידים מחברים סיפורים הממחישים חלק מהמשניות שנלמדו השנה, ממחיזים את הסיפורים ומציגים אותם לפני ההורים. לאחר מכן מקיימים בית מדרש משותף להורים ותלמידים סביב כמה מהמשניות שנלמדו.

2. **ערב סביב מגילת רות ונושא החסד** – אפשר להמחזיז את סיפור המגילה ולאחר מכן לדון בקבוצות, הורים ותלמידים, בנושא החסד: מהו חסד? אילו מעשי חסד חוו המשתתפים? מה הרגישו? ועוד ועוד. אפשר לשלב פעילות נתינה בקהילה (איסוף צעצועים או בגדים למשפחות נזקקות, התנדבות וסיוע). אפשר להקרין את [הסרטון](#) "בומרנג החסד".
3. אם לאורך השנה השקעתם בתכנון **האי האידאלי**, אפשר להציג כעת את הפרויקט לפני ההורים.
4. אם לאורך השנה התמקדתם בפעילויות כיתתיות המחזקות את **ערך הערבות הדדית**, אפשר לדווח עליהן בצורה מעניינת ויצירתית. למשל, מחלקים את התלמידים לקבוצות, ועל כל קבוצה להציג את התחום שלה בדרך אחרת: בהצגה, בשיר, במצגת, בצורת מהדורת חדשות, בריאיון ועוד. חשוב שהדיווח לא יציג הצלחות בלבד אלא גם אתגרים שעמם התמודדו התלמידים לאורך הפעילות.

מילון מונחים

אבות דרבי נתן

מעין "תוספתא" או "תלמוד" למסכת אבות במשנה. משערים שנכתב בסביבות המאה ה-7 לספירה, אם כי מקורותיו אולי קדומים יותר. הספר מתבסס על מסכת אבות, אך מוסיף לה הרחבות, אגדות ומדרשים.

אגדה

כינוי כולל לסוגים שונים של ספרות שנוצרה בידי חז"ל. עיקר ספרותם של חז"ל היא הלכתית (חוקים ודינים), אך לצד ספרות זו יצרו גם טקסטים רבים שאינם קשורים להלכה. מרבית החומר האגדי פזור בתלמודים ובקבצי המדרש. ישנם ז'אנרים ספרותיים שונים הנכללים תחת כותרת זו, ביניהם מעשי חכמים, משלים, סיפורים המרבים את סיפורי התורה, פתגמים ומימרות, ועוד אחרים שקשה לסווגם.

אמוראים

חכמי ישראל בתקופה שבין המאה השלישית למאה השישית לספירה. בתקופה זו נוצרו התלמוד הבבלי והתלמוד הירושלמי, אשר בהם מובאים לימודם של החכמים את המשנה ופרשנותם.

אנשי כנסת הגדולה

כינוי לגוף שמנה מספר לא ידוע של חכמים, וביניהם עזרא, נחמיה וחבריהם, בראשית תקופת הבית השני, בסביבות המאה החמישית לפני הספירה. נקרא כך על שם הכינוס הגדול (אספה) שנעשה בתקופת עזרא. לחכמים אלה מיוחסות תקנות רבות וחשובות וביניהן תיקון התפילות. על פי כמה מסורות, מנה גוף זה מאה עשרים חכמים, ומשם שאב בית הנבחרים הישראלי – הכנסת – את שמו ואת מספר חבריו.

בית המקדש

הבית המיועד לעבודת אלוהים ביהדות. בישראל נבנו שני בתי מקדש המכונים "בית ראשון" ו"בית שני", שניהם על הר המוריה (המקום המכונה "הר הבית") ושניהם הוחרבו. בבית זה הוקרבו קרבנות כחלק מעבודת אלוהים, ועבדו בו כהנים ולוויים בלבד.

בית מדרש

מקום ללימוד תורה. בעת העתיקה לעתים היה מזוהה בית המדרש עם בית הכנסת, אך לרוב היו אלה מוסדות נפרדים. בתקופות מאוחרות יותר היה בית המדרש צמוד לבית הכנסת. בתי המדרש נקראו בשם על פי החכם שעמד בראשם.

ברכת הלבנה

(מכונה גם "קידוש לבנה") תפילה הנאמרת במחצית הראשונה של כל חודש עברי, לאחר תפילת ערבית, לכבוד התחדשותה של הלבנה, ולפני התמלאותה. לרוב נהוג לומר את התפילה במוצאי שבת. התפילה נאמרת מחוץ לבית הכנסת, אל מול הלבנה. בבתי כנסת רבים נהגו לתלות בחוץ שלט גדול ובו מפורטת הברכה באותיות גדולות שיהיה אפשר לקרוא גם בלילה. זהו מקור הביטוי "אותיות של קידוש לבנה".

הבדלה

טקס הנערך בצאת שבת וחג, לשם הבדלה בין קודש לחול. בטקס נאמרת ברכה על יין, בצאת שבת שתי ברכות נוספות שאינן נאמרות בחגים:

ברכה על נר – לסמל את הרשות להדליק אש, לאחר שבת בה שבתו מהדלקה. יש סברה שהמקור הוא במדרש לפיו האש נוצרה במוצאי שבת ובכל מוצאי שבת כאילו נוצרת מחדש ועל כך מברכים. ברכה על בשמים – לפצות מעט על עזיבת הערך המוסף המיוחד של השבת המכונה במסורת היהודית "נשמה יתרה".

הידור מצווה

כדי להראות את חובת המצוות, נהוג ליפות ולהדר את אביזרי המצווה ואת דרכי עשייתה. משום כך אביזרי מצווה רבים, כמו חנוכייה, פמוטות וגביע קידוש, עשויים כסף; וכאשר קונים תשמישי מצווה, גם אם לאירוע אחד (כמו ארבעה מינים), משתדלים לקנות את הטוב ביותר שהיד משגת.

הדלקת נרות שבת

בין המצוות הבודדות המיועדות בעיקר לנשים. על פי ההלכה, יש להדליק נרות עם כניסת השבת. נהוג להדליק שני נרות כנגד פעמיים שמוזכרת בתורה שמירת השבת. מקור המצווה – שיהיה נר דלוק בבית עם כניסת השבת, ולא יהיה חושך בשעת סעודת השבת, וכך ישרור שלום בבית. משום כך יש להדליק נר בכל בית, גם אם אין בו אישה.

הלכה

פירוט המצוות ודרכי יישומן. מקור המילה הוא כנראה משורש ה.ל.ך – הדרך בה יש ללכת. ההלכה כוללת את כל החוקים וההנהגות שעל פיהם צריך לנהוג, ואלה מפורטים בספרי הלכה שונים.

הלל ושמאי

חכמים מהמאה ה-1 לספירה, בשלהי תקופה המכונה "תקופת הזוגות", בה עמדו בראש המוסדות ההלכתיים בארץ ישראל שני חכמים – האחד היה נשיא הסנהדרין והאחר אב בית הדין.

חברותא

צורת הלימוד הנפוצה בבית המדרש בתקופת חז"ל. חברותא היא מילה ארמית שמשמעותה חברות. לחכמים רבים היה בן זוג קבוע ללימוד.

חז"ל

ראשי תיבות: חכמינו זכרם לברכה. ביטוי זה מכון לחכמים הקדומים שחיו בערך מהמאה השנייה לפני הספירה ועד המאה התשיעית לספירה. נוסף על המשנה והתלמוד, דבריהם של חז"ל מופיעים בקובצי מדרשים שונים. חז"ל מחולקים לשתי תקופות מרכזיות – תקופת התנאים (יוצרי המשנה) והאמוראים (יוצרי התלמוד).

מדרש

המדרש הוא צורת פרשנות של התורה. להבדיל מן הפרשנות הפשוטה של המילים המכונה "פְּשָׁט" ומיועדת להסביר את משמעותם המילולית והפשוטה, המדרש מנסה למצוא משמעויות מעבר לפרשנות זו.

המדרשים מופיעים בקבצים שונים, ונכתבו בידי חז"ל בתקופות שונות. רוב המדרשים מתייחסים לספר מסוים בתורה או בתנ"ך.

מדרש רבה

כינוי כללי לקבצים שונים של מדרשים על ספרי התנ"ך שמקורם בתקופות שונות. קובצי המדרשים בראשית רבה וויקרא רבה כנראה נכתבו בתקופת האמוראים (המאה ה-5 בערך), וקובצי המדרשים על ספרי התורה האחרים (שמות, במדבר ודברים) ועל ספרי חמש מגילות נכתבו כנראה מעט מאוחר יותר, בתקופת הגאונים.

משנה

קובץ הלכות המקיפות את כל תחומי החיים הדתיים, שנוצר בידי התנאים. המשנה מורכבת משישה חלקים המכונים סדרים, בכל אחד הלכות מתחום אחר. לדוגמה: סדר "זרעים" עוסק בדברים הקשורים לחקלאות; סדר "נשים" עוסק בעיקר בהסדרת היחסים בין גברים לנשים; נישואין, גירושין וכולי.

כל אחד מהסדרים מחולק למסכתות העוסקות בתתי-נושאים, וביחיד – מסכת. המשנה נוצרה מאוסף של הלכות שעברו בעל-פה במשך דורות רבים, והיא הבסיס לתורה שבעל-פה. על פי המסורת, רבי יהודה הנשיא הוא זה שערך את המשנה, כלומר ליקט את כל ההלכות הידועות בזמנו, ברר מתוכן את אלה שקיבל כמכריעות וסידר אותן בסדר המוכר לנו כיום. מסכת אבות – אחת המסכתות בסדר נזיקין. מסכת זו יוצאת דופן במשנה בכך שאינה עוסקת בהלכה אלא רצופה מימרות שעניינן תפיסת עולם, דרכי התנהגות ועקרונות מנחים לחיים על פי תפיסת חכמים.

קידוש

ברכה הנאמרת בשבתות ובמועדים לפני הסעודה. הברכה נאמרת על יין, מיץ ענבים או על לחם. במרכז הברכה פסוקים מהתורה, שתכנם הוא בהתאם ליום: בשבת – פסוקים על קדושת השבת; במועדים – ייחודם של המועדים.

ראש חודש

היום הראשון בכל חודש עברי. בחודשים ארוכים שבהם שלושים יום ("חודש מלא") נחשב היום האחרון גם הוא כראש החודש של החודש הבא, וכך הופך ראש החודש להיות בעל שני ימים. לראש החודש משמעות מיוחדת ביהדות: נהוג שלא לעשות בו מלאכה, ונאמרות בו תפילות וברכות ייחודיות ליום וכן תפילת הלל, תפילה שהיא אוסף של פרקים ופסוקים מתהילים.

רבי יהודה הנשיא

ידוע בכינוי רבי, ולעיתים רבנו או רבנו הקדוש. חי בסוף תקופת התנאים (המאה ה-2), שימש נשיא הסנהדרין וערך את המשנה. נחשב לאחד המנהיגים הגדולים בתקופתו ובכל הדורות. מפעל עריכת המשנה היה למעשה קיבוץ כל ההלכות שקבעו חז"ל עד ימיו, ברירה של הלכות מתוכן וארגון לפי סדרים. נוסף על כך הוא היה פעיל מאוד מבחינה פוליטית מול השלטונות הרומיים ששלטו בארץ בתקופתו.

רבי עקיבא

חכם ארץ-ישראלי שחי במאה הראשונה והשנייה לספירה. נחשב לאחד מגדולי חכמי ישראל בכל הדורות. היה מנהיגו הרוחני של מרד בר כוכבא. רבי עקיבא הטביע את חותמו על הלכות רבות ועל ערכים במסורת ובחשיבה היהודית.

רמב"ם

רבי משה בן מימון (1138-1204). רב ומנהיג, הוגה דעות ורופא. חי בעיקר בספרד ובמצרים. כתב כמה ספרים, ובהם הספר הנחשב בסיס להלכה בכל קהילות ישראל – **משנה תורה**, המכונה גם **היד החזקה** משום י"ד (ארבעה עשר) כרכיו. ספר חשוב נוסף הוא ספר פילוסופיה – **מורה נבוכים** – שבעיקר עונה על שאלות תאולוגיות וקיומיות. כמו כן כתב פירוש לתורה ולמשנה. בהגותו הסתמך גם על הוגים יווניים ובעיקר על כתבי אריסטו שהוא הכיר בתרגומם לערבית.

תורה שבעל-פה

כינוי ליצירה התורנית שהועברה במשך מאות שנים בעל-פה בידי החכמים, מדור לדור. התורה שבעל-פה נכתבה לבסוף במשנה. חלקים ממנה שלא נכללו לעתים בספרות התלמודים ומכונים ברייתות (וביחיד – ברייתא), וחלק אחר אוגד בחיבור המכונה **תוספתא** – תוספת למשנה.

תנ"ך

ספר הספרים של היהדות, ובו שלושה חלקים: תורה, נביאים וכתובים. התורה מורכבת מחמישה חומשים, הנביאים – משמונה ספרי נביאים (אחד מהספרים, תרי-עשר, מורכב משלושה עשר ספרים קצרצרים), והכתובים – מאחד עשר ספרים שונים, ובהם משלי, תהילים, איוב וחמש מגילות. סך הכול בתנ"ך עשרים וארבעה ספרים.

תנאים

חכמי ישראל שחיו בתקופה שבין סוף זמן בית המקדש השני (המאה ה-1 לספירה) ועד לחתימת המשנה בסביבות שנת 200 לספירה, והיו מעורבים בכתיבתה. שמם נגזר מן המילה הארמית "תנא" שמשמעותה שנה, למד. החכמים למדו שוב ושוב (שנו) את התורה שבעל-פה וממנה גזרו הלכות.

תלמוד

חיבור המקבץ ביאורים ופירושים למשנה. התלמוד הוא החיבור החשוב ביותר בתורה שבעל-פה. יש שני תלמודים: "תלמוד בבלי" שחיברו האמוראים (החכמים) בבבל עד המאה השישית לספירה ו"תלמוד ירושלמי" שחיברו חכמי ארץ ישראל בין המאה השלישית למאה החמישית לספירה. רוב התלמוד הוא דיונים הלכתיים אך ניתן למצוא בו חומר אגדי רב מכל הסוגים.